

Проблема

ISSN 1331 - 5439

127

ОКТОБАР 2015

INTERVJU MILORAD PUPOVAC
IZBJEGLICE I RAZJEDINJENA EUROPA
LEKCIJA IZ POVIJESTI
IZDAVAŠTVO U SRBIJI
POEZIJA MILOŠ ĐURĐEVIĆ

ИЗДАВАЧ:

Српско културно друштво ПРОСВЈЕТА
www.prosvjeta.net

ГЛАВНИ УРЕДНИК:

Чедомир Вишњић

УРЕДНИШТВО:

Горан Борковић, Игор Марковић, Чедомир Вишњић

РЕДАКЦИЈА:

Горан Борковић, Ненад Јовановић, Игор Марковић,
Милорад Новаковић, Чедомир Вишњић, Љиљана
Вукашиновић

ЛЕКТУРА И КОРЕКТУРА:

Јово Чорак

ГРАФИЧКА УРЕДНИЦА:

Барбара Бласин

НА НАСЛОВНОЈ СТРАНИЦИ: Избјеглице у Товарнику
/ снимио: Хрвоје Полан, 21. 09. 2015.

ШТАМПА: Intergrafika d.o.o.

АДРЕСА РЕДАКЦИЈЕ: Бериславићева 10, 10 000 Загреб

ТЕЛ: +385 1 4872 480

ФАКС: +385 1 4845 364

Убиљежен у Министарству културе Републике Хрватске под бројем 644. Часопис је суфинанциран од Савјета за националне мањине Владе Републике Хрватске, Министарства за културу Републике Хрватске и Министарства културе и информисања Републике Србије. Излази у тиражи од 1 000 примјерака.

Књига

У Хрватској полако, али сигурно, губи битку као матични медиј. Култура се разлива свуда око ње, око њених маргина и њене беспомоћности. У некој су се врсти лошег савезништва нашли стари националистички, језични и сваки други чистунци, који су кола одвели на странпутицу, и данашњи млади којима Ћирилица додушне не смета јер није дио њиховог свијета, али њима она није у центру свијета. Данас је већ заборављена чињеница да је Загреб управо у заједничкој држави постао и био моћан центар књиге. Ни прије, ни послије.

Правда се васпоставља потребом и потрагом преосталих вјерника за страном књигом, па и српском. Мање се то тиче савремених јужнославенских литература, које већ имају сужено поље међусобног контакта и разумијевања, а више цјелине културних и издавачких сцена, нарочито оне београдске и новосадске. У питању је тип и обим везе са свијетом, и више прича о прошлости, него о садашњости.

Прије пар година Библиотека Матице српске издала је књигу о књигама, требник за љубитеље, са старинским поднасловом; "размишљања о књигама као утешитељкама и дружбеницима, и другим сличним темама; одабрана поглавља најбољих аутора из различитих периода, хронолошки поређана." Обиман је то флорилегија мисли и уломака који иде од Соломона и Светог Павла, до Роберта Луиса Стивенсона. Занимљива је напомена уредника Мире Вуксановића, да је наслов открио у "листићима" Богдана Поповића, који је знао за књигу 20-их година прошлог вијека, да би нам потом за дugo нестала са хоризонта. Она није потпуна, садржи искључиво западну традицију, изашла је 1883. у Лондону са много, како теми и приличи, нама данас непознатих имена.

Врло је тешко писати о оваквој књизи, тема је само једна, аутора преко 250. Књига је то дубоке оданости, изражену о српској традицији, обухваћени су сви аспекти, рада и ужитка, друштвености и издавојености, са акцентом на нераздвојности природе и библиотеке. Има и разумљивог несугласја; једни инсистирају на доличној опреми, други кажу да што је књига вреднија то јој више приличи прост увезд и коричење; једни читaju по ноћи, други ујутро, једни исписују цитате, други их подвлаче у књигама.

Како је аутор ове биљешке припадник ове друге групе, умјесто мудровања над туђим мудростима, преписује овде за читаоца пар подвучених мјеста из свог примјерка:

"У библиотеци проводим највећи број дана свога живота и већи део сати у дану." (Мишел де Монтењ)

"Алонсо од Арагона имао је обичај да каже, у славу старости, како су позне године добре из четири разлога: старо дрво најбоље гори, старо вино најлепше се пије, старим пријатељима највише се верује, а стари писци најбољи су за читање." (Бејкон)

"Без књига Бог ћути, правда је успавана, природне науке се не мичу, филозофија храмље, књижевност је нема и све друго је у мрклом мраку." (Томас Бартолин)

"Дешава ми се да књигу читам са задовољством, док аутора презирим. Када се на свету појави истински геније препознајете га по томе што се сви глупаци уједине против њега." (Џонатан Свифт)

"Књига је за мене вреднија када знам коме је припадала и кроз какве је све авантуре прошла. Задележио бих њену историју на посебном папиру, са пажњом са којом се бележи педигре тркачког коња." (Роберт Сауди)

"Када се не шетам, читам. Не могу да седим и размишљам." (Чарлс Лам)

"Увек изнова отварамо нови каталог старих књига, с ватреношћу прве љубави и корицама од слоноваче. Често га прочитамо уз чај, чак и уз вечеру и стављамо крстиће поред десетина наслова с листе само из чисте жеље да их купимо, пошто могућност куповине не долази у обзир." (Ли Хант)

"Девет десетина наше актуелне књижевности нема други циљ него да измами коју пару из туђег џепа, а у ту сврху су се ујединили аутор, издавач и штампар." (Артур Шопенхајер)

"У мојој башти проводим дане, а у библиотеци проводим ноћи." (Александер Смит)

"Свака књига је, у дубоко личном смислу, писмо које кружи међу пријатељима онога који пише." (Роберт Луис Стивенсон)

И тако даље. Једини приговор којег бисмо могли упутити издавачу, који нам је у наше сасуде уткло толико мудrosti, био би, да је овакав садржај заслужи достојанственију опрему. Тврде корице, врпци, посебну хартију.

И можда бисмо, сто година касније, додали Борхеса. У предавању одржаном 1979. године, рекао је и ово: "Настављам да се правим да нисам слеп, настављам да купујем књиге и пуним њима своју кућу. Пре неки дан су ми поклонили издање Брокхаусове енциклопедије из 1966. Осетио сам присуство тог дела у свом дому, доживео сам то као неку врсту среће. Имао сам испред себе тих двадесетак томова штампаних готицом, коју не могу да читам, са картама и гравирама, које не умем да гледам, а књиге су ипак биле ту. Осећао сам неку врсту пријатељске наклоности. Верујем да је књига један од могућих облика човекове среће!"

Чедомир Вишњић

(Александер Ајерланд: *Приручник за љубитеља књиге*, Библиотека Матице српске, 2012.)

Izbjeglice u Tovarniku / snimio: Hrvoje Polan, 21. 09. 2015.

пРЕПЛАТА

SVA IZDANJA SKD PROSVJETA MOŽETE NARUČITI NA ADRESU

SKD Prosvjeta, Berislavićeva 10, 10 000 Zagreb

FAX: + 385 1 4845 364

TEL: + 385 1 48 72 480

skdprosvjeta@skdprosvjeta.com

Godišnja preplata na časopis *Prosvjeta* iznosi 150 kuna, a uplaćuje se na račun
SKD Prosvjeta IBAN: HR3623600001101412121.

Kopiju uplatnice preplatnik obavezno treba dostaviti na adresu izdavača s
naznakom "za časopis Prosvjeta" radi uvrštenja u evidenciju preplatnika.

Uplate na ime preplate na časopis Prosvjeta iz inostranstva se vrše na IBAN
HR3623600001101412121 SWIFT ZABAH2X s naznakom "za časopis Prosvjeta".

Preplata za zemlje Europske unije za godinu dana iznosi 50 EUR, SAD 60
USD, Kanada 60 CAD, Australija 60 AUD.

<p>04 OD ZALUŽNICE DO ĐOLE Nenad Jovanović HRONIKA</p> <p>08 SRBBI U HRVATSKOJ SPOSOBNI SU VODITI SVOJU POLITIKU Goran Borković INTERVJU, MILORAD PUPOVAC</p> <p>12 RODNO MJESTO VELIKANA Dragana Bošnjak REPORTAŽA, SRBBI U DALJU</p> <p>18 IZBJEGLICE KOJE POLITIKA NE ŽELI VIDJETI Tomislav Jakić MEĐUNARODNA POLITIKA</p> <p>22 JOŠ JE PUNO PROSTORA ZA NAPREDAK Siniša Tatalović ISTRAŽIVANJE, NACIONALNE MANJINE</p> <p>28 LAŽNO MNOŠTVO Mladen Vesović DOSJE, IZDAVAŠTVU U SRBIJI</p> <p>31 POHVALA ANTIKVARNICI Mladen Leskovac IZ MATICE SRPSKE 1968.</p> <p>33 OKO Goran Babić RASPRAVE O NOTORNOM (5)</p> <p>36 IMAJU LI SVI PRAVO NA SJEĆANJE? Dragan Markovina LEKCIJA IZ POVIJESTI</p> <p>38 TANDEM KOJI TO NIJE Željko Luketić IZLOŽBA <i>KRIVO SRASTANJE</i>, OSVRT</p> <p>41 VRLINU MI, BRECHTE, PJEVAJ... Igor Ružić KAZALIŠTE, OSVRT</p> <p>44 NAŠA TRADICIJA I NARODNA UMETNOST ZVUČE AVANGARDNO Đorđe Matić INTERVJU, SVETLANA SPAJIĆ, ETNOMUZIKOLOGINJA</p>	<p>48 AUTOR OČUĐUJUĆIH POANTI Boris Vrga OSVRT, Pjesnik DRAGAN KORDIĆ</p> <p>51 ČASNA PROŠLOST I NEIZVJESNA BUDUĆNOST Igor Mrkalj STOLJEĆE KINA U GLINI</p> <p>56 NADIMCI I PREZIMENA MOTIVIRANA GOVORENJEM Živko Bjelanović ISTRAŽIVANJE, NAŠA PREZIMENA (11)</p> <p>58 ĆILIMI GUSTI POPUT NOĆI Nataša Puškar PUTOPIS IZ TURSKE</p> <p>62 GRGOLJENJE SJEĆANJA Dušan Ivanić PRIKAZ, KNJIGE</p> <p>63 JEDAN KLUB – DVIJE MONOGRAFIJE Goran Borković 100 GODINA NK DINARE</p> <p>64 NOĆNE LIVREJE Sanja Šakić KRITIKA, KNJIGE</p> <p>66 PSEUDOZNANOST JE RETRO Virna Karlić KRITIKA, KNJIGE</p> <p>69 PROVINCJSKI SJAJ – BAROKNI SVIJET PAKRAČKIH VLADИKA Ljiljana Vukašinović PRIKAZ, KNJIGE</p> <p>71 CRTICA Izabrao Čedomir Višnjić</p> <p>72 NEŽELJENI GOSTI I DUGOVI Miloš Đurđević POEZIJA</p> <p>76 NADICA SA SUNČANOG BREGA Dara Sekulić PROZA</p> <p>78 PANOPTIKUM Goran Borković</p>
---	--

OD ZALUŽNICE DO ĐOLE

Nenad Jovanović

PETROVDAN – Osim u Donjim Dubravama, Petrovdan je obilježen i u drugim srpskim sredinama gdje djeluju pododbori "Prosvjete". Tako je proslava u Zalužnici u organizaciji Pododbora iz Vrhovina ostala upamćena kao najmasovnija proslava na nekom povratničkom području posljednjih godina. Osim članova ogulinskog Pododbora, u muzičkom dijelu programa nastupili su brojni pjevači koji su zabavili posjetioce iz svih krajeva Hrvatske. A kad je riječ o ogulinskom Pododboru, oni su dan ranije, 11. jula, održali koncert u sklopu programa Frankopanskih ljetnih večeri, zajedno s kolegama iz Pododbora iz Krnjaka.

MALI GRADAC – U Malom Gracu se po 13. put održala najmasovnija smotra srpskog stvaralaštva u Hrvatskoj – *Susreti na Baniji*. Osim što je s obzirom na nastup gostiju iz Srbije s jedne strane i hrvatskih KUD-ova s druge, upućena poruka o potrebi povezivanja suradnja dvije zemalja i manjina koje u njima žive, kao i dviju zajednica u Hrvatskoj, Susreti su se obogatili i književnom večeri koja se pokazala kao uspješna. U punoj dvorani Doma kulture, u petak, 24. jula, svojim se pjesmama i književnim radovima predstavilo pet književnika porijeklom s Banije i iz Srema.

Na likovnoj koloniji u subotu prijepodne učestvovalo je 11 slikarskih entuzijasta iz Hrvatske, Srbije, BiH i Njemačke, dok se na bini izredalo 12 ansambala i pjevačkih grupa, među kojima i Hrvatsko kulturno-prosvetno društvo "Tomislav" iz Golubinaca, Udruženje građana Krajiće "Zora" iz Kragujevca, KUD-a "Studenjak" iz Resnika i HKUD "Seljačka sloga" iz hrvatskog sela Gređani.

ĐEDOVA KOSIDBA – Visoke temperature desetkovale su broj učesnika na šestoj po redu *Đedovoj kosidbi*, manifestaciji koju organizira Pododbor "Prosvjete" iz Vrginmosta. U ekipnom dijelu takmičenja nastupili su samo ekipe Rijeke i Viškova, među devet kosaca najbolji je bio Momčilo Bojić iz Viškova. Objašnjenje je jednostavno – ti Riječani i Viškovljani zapravo su porijeklom Kordunaši i Banjaci.

Znatno je masovniji bio kulturni program – Veče pjesama i igara uz učešće folkloraša iz Busija pored Beograda, Gline i brojnih pododbora "Prosvjete" s područja Korduna. Najveću pažnju privukli su najmlađi folkloraši domaćeg pododbora.

KULA STOJANA JANKOVIĆA – Kula Jankovića u selu Islam Grčki u Ravnim kotarima, kod Zadra, bila je ovog ljeta popriše više značajnih dođanja. Peti *Dani Kule Jankovića* zadnjeg dana jula i prvog dana avgusta obilježeni su vraćanjem velikog fundusa od 4.000 jedinica, pa je tako svečano otkrivena restaurirana slika Stojana Jankovića koja je također vraćena u kulu.

Na skupu *Povratak Stojana u Kulu* Uroš Desnica, predsjednik "Društva za obnovu i revitalizaciju Kule Janković Stojana – Mostovi" govorio je o statusu fundusa, a zainteresirani su mogli razgledati izloške. Na *Večeri folklora na gumnu* nastupile su grupe iz Bukovice i Ravnih kotara, što je nastavak radionice ojkanja održane u Kuli. Nastupili su KUD "Žegar" iz Bogatnika i Obrad Milić Ošo, svirač na diplama bez mještine. Kulu je tih dana obišlo više od stotinu ljudi.

U kuli su tokom ljeta u organizaciji "Mostova" održane i dvije radionice ojkanja, prva na početku jula, a druga krajem avgusta. Te su radionice u okviru projekta *Duga iznad Kule* podržali Ministarstvo kulture RH, Zadarska županija, Grad Benkovac, SNV i Vijeće srpske nacionalne manjine Zadra.

IMSOVAČKI SUSRETI – Četvrti po redu *Imsovački susreti* u općini Končanica mogu se opisati kao multinacionalni o čemu je svjedočio kulturno-umjetnički dio programa s društvima koja su se predstavila publici. Uz pododboare "Prosvjete" iz Daruvara i Garešnice. Predstavili su se i hrvatski KUD *Zgubidani* iz Marije Gorice kraj Zaprešića, *Zajednica Mađara* iz Grubišnog Polja, kao i Češka Obec iz Končanice čiji su parovi u folklornom izričaju ujedno i bračni parovi.

PREOBRAŽENJE – Ovogodišnje Preobraženje Gospodnje obilježio je dolazak patrijarha Irineja u Dalmaciju gdje je manastir Krka slavio 400 godina postojanja i njegovog susreta sa arhijerejima Katoličke crkve, ali i brojne manifestacije srpske zajednice u Hrvatskoj, kao što je ona u Mutiliću. Osim nogometnog turnira i izložbe slike udbinske Likovne kolonije *Lika u srcu*, publika je uživala i u kulturno-umjetničkom dijelu programa uz KUD "Drvar" iz Drvara, "Đurđevdan" iz Drežnice, pododboare "Prosvjete" iz Korenice i Udbine, Udrugu Lika iz Gračaca, muzički sastav "Mir" iz Gomirja i narodnog guslara Sašu Lukića iz Gračaca.

U Kistanjama je po treći put održana manifestacija *Kistanjski zalašci sunca* koju je pokrenuo bivši novinar "Novosti" Ilija Krneta. Ove godine Zalasci su bili posvećeni temi Bukovice, a uz snimanje zalaska, održana je i likovna radionica za djecu koju vode akademski slikari.

DANI SRPSKE KULTURE NA ZAPADU ...

– U istarskim gradovima Puli, Rovinju i Umagu od 17. do 19. avgusta održani su sedmi po redu *Dani srpske kulture u Istri* na kojima su se uz umjetnike i KUD-ove predstavila poduzeća i organizacije iz Srbije. Organizatori dana su Zajednica Srba Istre i pododbor "Prosvjete" u Umagu uz podršku više lokalnih i državnih institucija obje zemlje.

Brojnim zainteresiranim Istrijanima i turistima predstavljen je dio eksponata muzeja "Pletilja" iz Sirogojna, srpskog sela svjetski poznatog po tradicionalnoj izradi upotrebnih predmeta od vune. Članice muzeja upriličile su i modnu reviju čuvenih džempera "Sirogojno stajl". U muzičkom dijelu nastupili su KUD "Zlatibor" iz Čajetine i trubački orkestar "Grujičić" iz Sirogojna, a u okviru programa u Puli je otvorena izložba likovnih radova umjetnika iz Srbije. Svoj doprinos dala je i turistička organizacija "Zlatibor", koja se ove godine prvi puta predstavlja u Hrvatskoj.

... I ISTOKU

– Tradicionalna manifestacija *18. Dani kulture Srba istočne Slavonije, Baranje i Zapadnog Srema*, održana je ove godine od 13. do 21. septembra. Organizator ove godišnje smotre amaterskog stvaralaštva na području likovnog, dramskog, literarnog i folklornog amaterizma je Koordinacioni odbor SKD "Prosvjeta" za istočnu Slavoniju, Baranju, i Zapadni Srem. Manifestacija je započela u Dardi, a otvorio ju je predsjednik "Prosvjete" Čedomir Višnjić. Pododbori "Prosvjete" iz Darde i Jagodnjaka pripremili su program sastavljen od nastupa prvonagrađenih recitatora s prethodno održanih smotri prvonagrađeni recitatori, ženske pjevačke grupe iz Darde i folklorne sekcija iz Jagodnjaka, a kao posebni gosti večeri nastupili su opera diva iz Beograda Branišlava Podrumac i Slobodan Cvetičanin, prvak osječke opere, uz klavirsku pratnju profesorice Jagode Treneske Cvetičanin.

Dva dana kasnije u Osijeku je održano pjesničko veče, dok je vukovarska "Prosvjeta" bila domaćin likovne kolonije. U Bijelom Brdu je održan susret folklornih društava, a u Kneževim Vinogradima dramsko veče. Dani su svečano završeni programom u Hrvatskom domu gdje su nastupili Vukovarsko srpsko pevačko društvo "Javor", pjesnik Đorđe Nešić iz Bijelog Brda, tamburaški orkestar "Vučedolski zvuci" iz Vukovara i učenici muzičke škole u Vukovaru.

Ovogodišnja manifestacija je okupila više od hiljadu učesnika, rekao je Tihomir Sekeruš, predsjednik Prosvjetine regionalne koordinacije, osim ovih šest programa, dva programa održana su u maju – smotra recitatora i literaraca u Borovu i Negoslavcima.

Nagrada "Branimir Kurucić" nazvana po osnivaču ove manifestacije, ove godine je dodijeljena Dramskom ansamblu KUD-a "Branko Radičević" iz Pačetina za zasluge na polju kulture i očuvanja srpskog identiteta, a uručena je predsjedniku pačetskog pododbora Petru Musiću.

KUĆA SE VRAĆA KUĆI – Na sjednici od 10. septembra Vlada premijera Zorana Milanovića donijela je odluku o darovanju nekretnine u Preradovićevoj ulici 23 u Zagrebu SKD "Prosvjeta". Time je praktično dovršena pravna borba za vraćanje ove nekretnine oduzete 1962. godine. U nekretninu spadaju zgrada, dvorište i vrt, ukupne površine 3.066 kvadratnih metara i nalazi se uz zgradu u Preradovićevu 21, koja je ranije sudske dodijeljena "Prosvjeti". U toku je procjena vrijednosti nekretnine, a nakon što se "Prosvjeta" povuče iz postupka o vraćanju zgrade u Preradovićevu 18, potpisat će se i darovni ugovor.

SRPSKA GIMNAZIJA – Školovanje u Srpskoj pravoslavnoj opštjoj gimnaziji započela je jedanaesta generacija polaznika, ukupno njih 19, od kojih je jedan iz Valjeva, dok je troje osnovnu školu završilo u Republici Srbiji, a za nastavak obrazovanja su odabrali Zagreb. Interes je bio veći nego

prethodne dvije godine, budući da je samo u ljetnom upisnom roku bilo više od 50 prijava za upis, a jedini uslov za upis je prelazak upisnog praga od 56 bodova. Škola nudi bogate izvannastavne aktivnosti, a za očekivati je da se, kao i kod ranijih generacija, netko od učenika uključi i u aktivnosti sekcija u zagrebačkoj "Prosvjeti".

SKUPŠTINA – Redovna Skupština SKD "Prosvjete" održana 12. septembra u Zagrebu, pokazala je da rukovodstvo i delegati imaju različite poglede na načine prevazilaženja problema u nekim od 50-ak pododbora koliko ih ima ova centralna srpska kulturna institucija.

Ipak, suglasnost je postignuta u dijelu izmjena statuta u cilju usaglašavanja sa zakonskim propisima jer da nije, "Prosvjeta" bi se našla pred organizacijskim problemima.

Delegati ipak nisu usvojili izmjene statuta čiji je bio cilj prevazilaženje situacije u pododborima u Zagrebu i Rijeci, ali i učešće istaknutih intelektualaca u radu Društva.

Iako je nakon burne rasprave protiv izvještaja o radu glasalo tek troje delegata, izvještaj o radu nije prihvaćen zbog velikog broja suzdržanih glasova, pa se treba nadopuniti do naredne skupštine. O atmosferi koju je stvarao dio delegata, govori i zahtjev za izglasavanjem nepovjerenja predsjedniku Čedomiru Višnjiću u dnevni red koji je odbijen većinom glasova.

IZLOŽBA O DESNICI – U prostorijama Filozofskog fakulteta u Zagrebu 14. septembra otvorena je izložba *Vladan Desnica i 'Desničini susreti'*, posvećena desetgodišnjici kontinuiranog djelovanja obnov-

ljenih *Desničnih susreta*. Vladan Desnica je i danas aktualan pisac, o čemu svjedoči i velika čitanost njegovih djela, rečeno je na otvorenju na kome se publici obratilo više profesora i stručnjaka koji su, svaki sa svog aspekta, govorili o značenju Desničinog života i rada. Među njima su bili i profesor Drago Roksandić koji je u suradnji s porodicom Desnica i pokrenuo obnovljene Susrete, kao i predsjednik "Prosvjete" Čedomir Višnjić.

AKADEMIJA – Historija i identitet Srba u Hrvatskoj i njihovi odnosi sa Hrvatima bili su tema petog modula političke akademije održanog od 18. do 20. septembra u Termama Jezerčica blizu Zagreba.

Polaznicima pete generacije kojih je ovaj put bilo 13 od ukupno 18, predavanja su držali historičari Hrvoje Klasić i Filip Škiljan, kao i predsjednik "Prosvjete" Čedomir Višnjić koji im je govorio o kulturi i tradiciji Srba u Hrvatskoj, osnovnim elementima njihovog identiteta i njegove povezanosti sa SPC-om.

JESENSKA SEZONA – Biblioteka "Prosvjete" u Zagrebu svoju je jesensku sezonu započela 22. septembra predavanjem Zorana Paunovića, predavača engleske i američke književnosti na Univerzitetima u Beogradu i Novom Sadu na temu *Vladimir Nabokov, jedini svetski pisac*.

Tri dana kasnije u istim prostorima otvorena je izložba Novice Vučinića s 30-ak radova koji su nastajali tokom deset godina i koji uglavnom prikazuju pejsaže Gorskog kotara i jadranske obale, a ima i mrtvih priroda.

Prilikom otvaranja naglašeno je da je Vučinić svestrani umjetnik koji je zaljubljen u svoj Gorski kotar gdje učestvuje u svim društvenim događanjima, od predavanja učenicima, do vođenja muzičkih grupa i rada u "Prosvjete" i ljetnim školama.

APSOLUTNIH STO – Nastupom na večeri slavonskog pjevanja priređenoj u dvoruca grofa Jankovića u Daruvaru, Pjevačka sekcija daruvarskog Pododbora SKD "Prosvjete" obilježila je stoti jubilarni nastup i predstavila devetogodišnji rad daruvarskoj publici. Sekcija trenutno broji osam članova, od kojih je njih pet rodbinski povezano, odnosno članovi su obitelji Šironja, a najmlađi član ušao je u šestu deceniju života.

Uz podršku dožupana Lukića i županijskog manjinskog vijeća snimili su CD sa 27 pjesama kako bi nešto ostalo zabilježeno o njihovom radu.

ĐOLA 2015. – Likovna radionica Petar Dobrović, koja djeluje u okviru Pododbora "Prosvjete" u Dardi organizirala je posljednjeg septembarskog vikenda tradicionalnu dvodnevnu likovnu koloniju, 12. po redu, pod nazivom *Đola 2015*.

Osim izložbe slika s prošlogodišnjeg saziva, održan je okrugli stol na temu "Slikarstvo Save Šumanovića", o kome je govorio profesor i kustos Pero Matić.

U dva dana rada nastalo je više od šezdeset radova i sudjelovalo blizu četrdeset slikara, a učesnici su bili akademski slikari, afirmirani amaterski slikari, studenti s likovnih akademija i nekoliko talentiranih učenika osnovnih i srednjih škola.

SRBI U HRVATSKOJ SPOSOBNI SU VODITI SVOJU POLITIKU

**MILORAD PUPOVAC,
PREDSJEDNIK SRPSKOG NARODNOG VIJEĆA**

Upravo su u toku osposobljavanja koja SNV radi sa jednom konzultantskom kućom kako bismo osposobili mlade ljudi, sagledali njihove lokalne kapacitete i krenuli u potragu za sredstvima za njihove projekte

RAZGOVARAO: Goran Borković

S Miloradom Pupovcem, prvim čovjekom Srpskog narodnog vijeća i jednim od središnjih ličnosti Samostalne demokratske srpske stranke, razgovarali smo o situaciji u kojoj se danas nalaze srpske institucije u Hrvatskoj, problemu u rukovođenju i međusobnoj koordinaciji srpskih organizacija, sustavnom iseljavanju iz krajiških prostora, programima koji se provode kako bi mlađi ljudi ostali tamo, otvaranju ureda u Bruxellesu...

Gospodine Pupovac,iza Vas je četvrt vijeka borbe za obnovu srpskih institucija u Hrvatskoj. Neke su nestale zauvjek 1914., sve su nestale 1941., zadnje su pale 1971. godine. Kako napreduje gradnja na pijesku našeg vremena?

Milorad Pupovac: Osnovne srpske institucije koje stvaramo u proteklim četvrt vijeka obnovljene su (Prosvjeta i Privrednik) ili su novostvorene (Srpski demokratski forum, Srpska demokratska samostalna stranka, Zajedničko vijeće općina i Srpsko narodno vijeće) građevine koje se nalaze u različitim stanjima uređenosti i funkcionalnosti, te međusobne koordiniranosti u ostvarivanju prava i interesa Srba u Hrvatskoj. Kao što nismo imali iskustva u njihovu osnivanju tako nemamo iskustva ni njihovu vođenju. Za to je zaslužan prekid kontinuiteta.

Osim toga, okolnosti su historijski drastično neočekivane, premda u nekom smislu tragično i dramatično stare. Strašan demografski gubitak koji je posljedica protjerivanja Srba u prvoj polovici 90-tih, stigmatizacijska i restriktivna politika prema Srbima kao dominantno stanje hrvatske politike i assimilacijski pritisak prema Srbima u gradskim sredinama ozbiljne su prepreke za ostvarivanje programa i postizanje boljih rezultata.

U svakom slučaju, većinu naših organizacija čekaju ozbiljni poslovi. Mislim da sve mogu popraviti svoje upravljačke kapacitete, kako prema unutra tako i prema vani. Pododbori Prosvjete, odbori SDSS-a i lokalna vijeća SNV-a, da navedem samo neke, trebaju imati bolju vertikalnu povezanost i veći stupanj aktivnosti. Očito je da trebamo pojačati i dodatno razviti obrazovne politike i obrazovne instrumente, kako unutar škola, tako i unutar naših organizacija i naših obitelji.

Slično je i sa javnim prisustvom i javnim angažmanom, tj. s javno vidljivim programima naših organizacija. Na primjer, umjesto da Dane srpske kulture imamo ne samo u Zagrebu i Puli, a mi ih više nemamo ni u Zagrebu, trebali bismo ih imati u svim značajnim mjestima. I to kao nacionalni program.

Jednako je očito da trebamo razvojne programe. Mnogo ozbiljnije nego što smo ih uspjeli razviti do sada. Posebno u ruralnim sredinama. A to prepostavlja osposobljenije kadrove za rad s ljudima i rad s nacionalnim i evropskim institucijama. Trebamo više članstva u međunarodnim organizacijama. Posebno evropskim. Jer to donosi suradnju i osigurava dodatnu zaštitu. SDSS bi tu trebao napraviti najviše.

**Strašan demografski gubitak
koji je posljedica protjerivanja
Srba u prvoj polovici 90-
tih, stigmatizacijska i
restriktivna politika prema
Srbima ozbiljne su prepreke
za ostvarivanje programa i
postizanje boljih rezultata**

Rad s mladima i izgradnja njihova prostora i njihovih programa. Programska suradnja s našom Crkvom sa novim episkopatom pruža dodatne mogućnosti u različitim područjima. Na kraju, gotovo sve naše organizacije otvorile su prostor i trebaju ga otvarati za nove i osposobljene ljude, s potrebnim znanjima i vještinama, ali i s potrebnim moralnim vrijednostima. Mi u tom smislu ne smijemo imati prekopirano stanje naše šire okoline ukoliko želimo sačuvati postignuto i ukoliko želimo sačuvati neophodnu samostalnost i neophodan autoritet našoj zajednici i društvu u kojem živimo. Tako je, mislim, moguće nastaviti graditi na pijesku, a da nam ne opustoši duše kao što je opustošio naše krajeve i našu zemlju, zemlju u kojoj živimo. Jer kako stvari sada stoje pustinja neće prestati rasti.

Poslovični ste optimista i, izvinite na izrazu, stari ljevičar. Kako danas, po vašem mišljenju, učiniti boravak i rad mlađih, obrazovanih ljudi, u Gračacu, Erveniku i Boviću, ekonomski i kulturno smislenim? Za njih i za cjelinu. Naime, tradicionalna je politika prema krajiškim prostorima bila; odlazak iz njih. Sad više nema ko ni otići.

Milorad Pupovac: Ako pod optimizmom mislite na onog tko vjeruje i tko ne odustaje od svojeg vjerovanja, jesam optimist. Ali ako pod optimizmom mislite na dogmatski, površni, potpuno neosnovani optimizam našeg prostora i našeg vremena, tada to

nisam. Optimisti našeg vremena i našeg prostora slave ubijanje, a ne vide vlastitu pljačku. Oni veličaju mržnju, a ne vide vlastito porobljavanje. Oni stvaraju idole crkve, nacije i novca, a ne vide narastanje pustinje siromaštva i materijalnog i duhovnog. Biti protiv takva optimizma je smisao mojeg optimizma i moje lijeve pozicije.

A što se krajiškog prostora tiče i njegovih mlađih, to je još jedan dokaz površnosti i naopakosti optimizma kojim je on očišćen pa naseljen. Očišćen je da ne bi bilo Srba, pa naseljen da se ne bi vratili. Kad su se ipak počeli vraćati, država je odlučila da ne ulaže u te krajeve da ih time ne ohrabri da se više vraćaju. Cijena takva optimizma stiže na naplatu. I naseljenici i povratnici odlaze. Od slavljenja "Oluje" se očito ne može živjeti. Zato vršimo pritisak prema državi i sami se organiziramo da nadoknadimo njezinu prisustvo i pomognemo mlađima na tom području da počnu s nekom vrstom djelatnosti. Upravo su u toku osposobljavanja koja SNV radi sa jednom konzultantskom kućom kako bismo osposobili mlađe ljudi, sagledali njihove lokalne kapacitete i krenuli u potragu za sredstvima za njihove projekte.

**Krajiški prostor je očišćen
pa naseljen. Očišćen je da
ne bi bilo Srba, pa naseljen
da se ne bi vratili. Kad su se
ipak počeli vraćati, država
je odlučila da ne ulaže u
te krajeve da ih time ne
ohrabri da se više vraćaju**

Osjećate li potrebu jačanja srpskih institucija u Zagrebu, kadrovskog jačanja, njihove snažnije prisutnosti i vidljivosti? Naročito u svjetlu neprevladanog, negativnog odnosa većinske kulturne javnosti prema zajedničkoj hrvatsko-srpskoj baštini, u svim vidovima. I to neko mora raditi, zar ne?

Milorad Pupovac: Da, već dugo. Zagreb je godinama davao kadrove, ideje i energiju za stvaranje i vođenje nacionalnih srpskih institucija, ali do sada nije uspijevalo razviti i ojačati te iste institucije u samom Zagrebu. "Prosvjetina" Svetosavka beseda ili zamrli Dani srpske kulture, SNV-ov Božićni prijem i Srpska nova godina više su rezultat djelovanja nacionalne razine naših organizacija, negoli gradske. A potencijal je golem i po broju ljudi u gradu i po njihovim mogućim doprinosima, a ni potrebe nisu ništa

manje. Svaki put kad bismo organizirali neku predstavu ili muzički događaj, ljudi su tražili više.

U svakom slučaju, jačanje *Prosvjete* u Zagrebu, rada Vijeća i djelovanja Stranke jedan su od naših organizacijskih prioriteta. Kratkoročno i dugoročno. Otvoriti rad naših gradskih organizacija i za nečlanove i za pripadnike drugih naroda. Na primjer, neki stvaraoci poput Rade Šerbedžije ili Pere Kvrgića, u ovim okolnostima ne bi prihvatili da budu naši članovi, ali bi bili spremni raditi s nama. A od toga će koristi imati i druge sredine, kao što su imale i prilikom stvaranja naših organizacija. Velike se perspektive za to otvaraju suradnjom sa mitropolijom Zagrebačkom i sa povratkom dijela imovine *Prosvjeti* i *Privredniku*. Posebno izgradnjom i razvojem Srpskog kulturnog centra. Pri tome treba imati na umu da to traži iznimno kvalitetne ljude i jednak kvalitetne programe. Tako zagrebačke srpske institucije mogu biti inspiracija ostalim dijelovima naše zajednice. Tako mogu odgovoriti potrebama Srba u Zagrebu i potrebama zagrebačke sredine.

Zagreb je godinama davao kadrove, ideje i energiju za stvaranje i vođenje nacionalnih srpskih institucija, ali do sada nije uspijevao razviti i ojačati te iste institucije u samom Zagrebu

Kako manjine mogu eventualno vidjeti i nešto dobra od ulaska Hrvatske u Evropsku uniju? Može li taj kapitalistički megakoncern kakvim sitnozorom uopšte primijetiti naša balkanska razgraničenja i potpitanja?

Milorad Pupovac: U okolnostima u kojima je oslabila politička komponenta Unije, u kojima su oslabili kontrolni mehanizmi nadzora nad poštivanjem zajedničkih političkih vrijednosti od strane država članica, u koja spadaju i manjinska prava, u takvim okolnostima ne treba imati nerealna očekivanja od same Unije. To se, međutim, može popraviti boljom komunikacijom s institucijama i predstavnicima Unije. Zato i radimo na tome da imamo neku vrstu ureda, predstavništva u Bruxellesu. A ono ne bi bilo korišteno samo radi bolje političke komunikacije već i radi rada u drugom području a to su fondovi i sredstva Unije u pitanjima razvoja, obrazovanja, kulture i zaštite spomenika. To je područje od jednake važnosti,

kao i političko. Zato Bruxelles treba biti mjesto i našeg prisustva i našeg interesa. Tamo treba osigurati obrazovanje i za naše mlađe koji će se baviti ekonomskim i političkim poslom. Naravno, komunikacija s Bruxellesom prepostavlja komunikaciju sa zemljama članicama, njihovim predstavnicima i njihovim institucijama. I bez obzira na našu nevelikost i nevoljenost, uvijek kod nekog postoji interes. Uostalom, kao što je važno da smo prisutni u hrvatskim institucijama tako je važno da smo, u mjeri u kojoj je to moguće, prisutni u evropskim okvirima. Uostalom, u tom "kapitalističkom megakoncernu" još uvijek ima više osjetljivosti prema manjinama i više socijalne osjetljivosti nego što je ostalo kod nas.

Bruxelles treba biti mjesto i našeg prisustva i našeg interesa. Tamo treba osigurati obrazovanje i za naše mlađe koji će se baviti ekonomskim i političkim poslom

U kojoj smo mjeri, mislim na Srbe iz Hrvatske, danas sposobni sami barem formulisati, ako ne i rješavati, svoje probleme, a u kojoj ovisimo o dvjema „matičnim“ nacionalnim politikama, o Zagrebu i Beogradu? I u kojoj mjeri to smijemo, odnosno smijete, otvoreno reći?

Milorad Pupovac: Srbi u Hrvatskoj sposobni su i formulirati i voditi svoju politiku u skladu sa svojom političkom tradicijom i svojim političkim idejama. Uostalom, takva je politika danas na djelu među Srbima u Hrvatskoj. Takva bi trebala i ostati za dobro samih Srba kao i za dobro samih hrvatsko-srpskih interesa, jer Srbi u Hrvatskoj imaju historijski razvijen i politički istančan sluh za svoje interese i za mogućnost njihova ostvarivanja u odnosima između Zagreba i Beograda. To nije uvijek jednostavno, ali je najbolje za sve aktere u ovom trokutu.

Za Srbe u Hrvatskoj je iznimno važno da njihova politika bude prihvaćena i od Zagreba i od Beograd, te da po mogućnosti imaju podršku u rješavanju svojih pitanja i od jedne i od druge strane. Naravno da o umješnosti srpske politike u Hrvatskoj ovisi koliko je to realno, jednako kao što o istoj toj umješnosti ovisi i to koliko može doprinositi unapređivanju odnosa između Zagreba i Beograda. U tim smo odnosima mi svjesni svojih limita, ali i svojih obaveza prema Srbima u Hrvatskoj.

SRBI U DALJU

RODNO MJESTO VELIKANA

PIŠE: Dragana Bošnjak**FOTO: Darko Kovač**

Inicijalna sredstva za građevinsku obnovu rodne kuće Milutina Milankovića obezbedio je Aleksandar Popović, tadašnji ministar za nauku i vere u Vladi Srbije, a za opremanje jednim manjim delom hrvatska Vlada odnosno Ministarstvo prosvjete te u početku i Ministarstvo kulture iz kojeg već godinama ne stiže ništa

Malо je malih sredina koje imaju sreću da iznедre velike ličnosti i genijalne umove zbog čje slave i same postaju slavne. Dalj je nesumnjivo jedna od njih. Uz sve lepote Dunava i Jame, plodnih njiva i rodnih vinograda, bogate istorijske, kulturne i sakralne baštine i svega onoga što ovo mesto kralji, Dalj nikada ne bi bio toliko poznat da nije Milutina Milankovića (1879-1958), naučnika svetskog glasa zbog čijih je zasluga ovo naselje u sastavu opštine Erdut zauzelo važno mesto na zemaljskoj kugli. Svom najznačajnijem pretku, kojem je svetska nauka odala priznanje, Daljci su pre desetak godina počeli da vraćaju dug. Čini se prilično kasno, ali nije, jer Milankovićovo vreme tek dolazi.

Rodna kuća Milutina Milankovića je još 1979. proglašena spomenikom kulture, ali nakon iseljavanja Narodne milicije koja je tu zgradu koristila od 1950. godine, započinje njen propadanje. Uprkos odluci Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti (JAZU) i Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) da se krene u obnovu kuće, sve je išlo sporo, a i ono malo što je učinjeno poput izrade konzervatorskog elaborata i troškovnika, dolaskom rata je stalo. Pre deset godina inicijativa je ponovo pokrenuta.

"Mi smo sve goste koji su dolazili u Dalj dovodili da vide kakva je ta kuća ru-glo, na našu i sramotu celog društva. Negde 2005. godine pao je dogovor, prilikom promocije knjige *Milutin Milanković i Matica srpska*, između predstavnika hrvatske i srpske Vlade koji su tada bili prisutni, da će zajedničkim sredstvima obnoviti kuću", priča Đorđe Nešić, direktor Kulturno-naučnog centra "Milutin Milanković" i poznati književnik iz Bijelog Brda. Radovi su započeti 2007., a već sledeće godine održan je prvi Međunarodni naučni skup "Stvaralaštvo Milutina Milankovića". Uređene su sobe sa stalnom izložbenom postavkom o Milankovićevom životu i delu, njegova radna soba, a zatim je započelo opremanje tzv. svemirske sobe koja danas sadrži tri

vrlo atraktivna eksponata, te kasnije uređenje dvorišta i senice. I tako se Milutin Milanković, astronom, geofizičar, klimatolog, matematičar, inženjer pronalazač, doktor tehnike, univerzitetski profesor i književnik, koji je sahranjen u porodičnoj grobnici na Pravoslavnom groblju u Dalju, polako počeo vraćati i u svoj očinski dom. Prema Nešićevim rečima, dosadašnji radovi na obnovi i opremanju Milankovićeve kuće premašuju četiri miliona kuna. Inicijalna sredstva za građevinsku obnovu obezbedio je Aleksandar Popović, tadašnji ministar za nauku i vere u Vladi Srbije, a za opremanje jednim manjim delom hrvatska Vlada odnosno Ministarstvo prosvjete te u početku i Ministarstvo kulture iz kojeg, napominje Nešić, već godinama ne stiže ništa. Glavni finansijer uređenja, opremanja i održavanja prostora je Opština Erdut te sam KNC putem projekata koje izrađuje Preduzetničko-razvojni centar (PORC), a s kojima se javljaju na domaće i evropske konkurse. KNC "Milutin Milanković" osnovan je 2009. s ciljem da uređuje i vodi brigu o prostoru i na najbolji način prezentuje Milankovićev delo, ali i da prima posetioce, pre svega mlade ljudi, srednjoškolce, studente, učenike osnovnih škola, kako bi ih upoznao s delom velikog naučnika.

Inicijativa SNV-a

"U tom smislu smo koristili dokumentarno-igrani film *Putnik kroz vasionu i vekove udruženja "Milutin Milanković"* iz Beograda koji služi kao dobra polazišna osnova za upoznavanje s Milankovićevim delom. Prof.dr Aleksandar Petrović iz Beograda, autor eksponata u tzv. svemirskoj sobi uradio je i softverski interaktivni vodič za početnike s ciljem da se deca upoznaju s velikim naučnikom. Treći segment je stalna izložba koju provodimo posetioce. Kad se sve zbroji imamo dva školska časa programa za upoznavanje Milutina Milankovića", objašnjava Nešić. Idealno za đačke ekskurzije, kad bi ih bilo. Milankovića, naime, još uvek nema u hrvatskom školskom sistemu i to je, smatra naš sagovornik, osnovni razlog zašto ljudi o njemu jako malo znaju i zašto nema poseta učenika i studenata KNC-u. Iako je bilo pokušaja da se po tom pitanju nešto uradi, oni nisu urođili plodom.

Milankovića još uvek nema u hrvatskom školskom sistemu i to je osnovni razlog zašto ljudi o njemu jako malo znaju i zašto nema poseta

"Na inicijativu Srpskog narodnog veća i grupe entuzijasta iz Zagreba, postavljena je jedna izložba o Milankoviću koja je svoju premijeru imala u Ministarstvu nauke, obrazovanja i sporta s ciljem da skrene pažnju na nepostojanje ovog naučnika u školskim udžbenicima. Tadašnji ministar Željko Jovanović je obećao da će to od ove jeseni biti ispravljeno, ali, evo, nema više tog ministra, nova školska godina je počela, a Milankovića još uvek nema u udžbenicima. Izložba je obišla nekoliko gimnazija u Zagrebu i okolini, gimnazije u Vukovaru, Osijeku, Vinkovcima, Virovitici tako da su se učenici i nastavnici upoznali s tom inicijativom. Bila je i medijski popraćena, ali od svega toga slaba vajda", kaže Nešić. Godišnje kroz KNC prođe oko 1500 ljudi. U tom prostoru se odvijaju različiti društveni događaji, književne i muzičke večeri, likovne izložbe, razna predavanja, seminari i radionice. U KNC-u koriste svaku priliku da posetiocima pokažu izložbu o Milankovićevom životu kao i atraktivne eksponate. Nakon što su u tzv. svemirskoj sobi postavljeni integrirani elektro-mehanički model

СРПСКИ ЦРКВЕНИ
ДОМ

Rodna kuća i Kulturno-naučni centar "Milutin Milanković"

precesionog ciklusa kretanja Zemlje, model ledenih doba i model Zemljine revolucije koji na praktičan način pokazuju ono što je naučnik dokazivao, u pripremi su projekti koji će još više obogatiti sadržaj Milankovićeve rodne kuće. Ideja je da se u baštenski paviljon i duž šetališta uz obalu Dunava postavi Sunčev sistem u obliku skulptura. U svom delu *Kroz vasionu i vekove* Milanković je pisao kako je u svom vrtu gradio planetarijum gde mu je Sunce bila crvena bilijarska kugla, pa je iz toga proistekla ideja o skulpturama planeta.

"Pejzažni arhitekta Rade Manojlović koji je uredio ovo dvorište radi na tom projektu i verujemo da ćemo iduće godine imati bar prve četiri planete, Merkur u dvorištu i još tri planete oko kuće. Kasnije kad se projekat nastavi, kraj Srednje škole u Dalju biće postavljen Saturn, a ostale planete duž šetališta uz Dunav", kaže Nešić. Planirano je da se u dvorištu postavi fontana koja će, kako objašnjava Nešić, imati skelet Zemlje i 12 vodoskoka kao simbol 12 sazvježđa ispod kojih Zemlja putuje oko Sunca, a koji će ispričati priču o Milankovićevim ciklusima. S obzirom da je projekat prilično skup, u KNC-u čekaju povoljnju priliku za sredstva iz evropskih fondova. U sve-mirskoj sobi biće postavljen još jedan atraktivni model, reljef osunčavanja Zemlje, koji bi svoje predstavljanje trebao doživeti iduće godine, za Milankovićev rođendan. Planova ima još. Nedostaje adekvatno, muzejsko osvetljenje eksponata i uređenje zidova na način da stvore iluziju svemira. U potkroviju kuće biće uređen smeštajni prostor za studijske grupe koje će se baviti proučavanjem Milankovića.

Milankovićeva godina

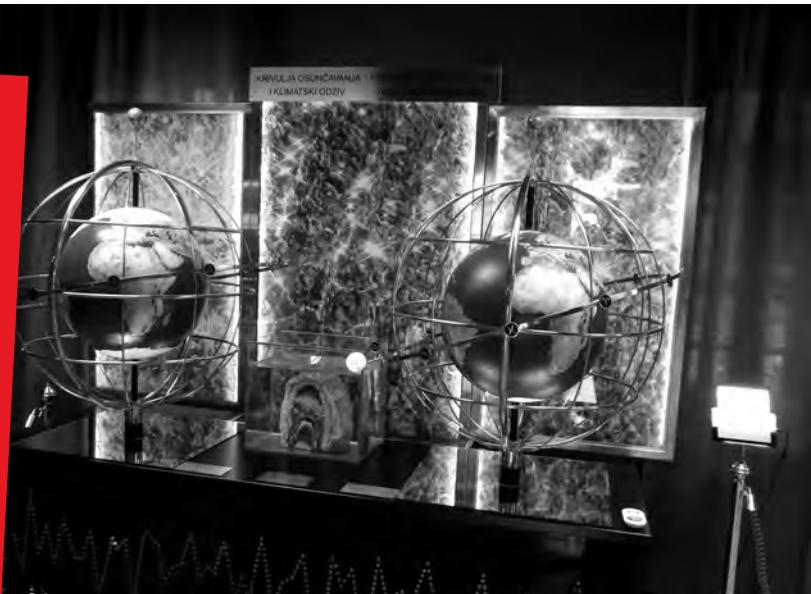
"Nastavčemo uporno s propagiranjem dela Milutina Milankovića sve dok on ne uđe u udžbenike, a to je neminovno. Tek tada će ova kuća živeti punim plućima i možemo se nadati da će posete biti svakodnevne", zaključuje Nešić. Dalj će tako donkako oduziti dug Milanković i ispraviti greške iz prošlosti. O tome koliko pojedinci u vlasti nisu bili svesni veličine lika i dela svog sunarodnjaka svedoče i neke anegdote. Kad je 1954. godine, još za Milankovićevog života, trebalo da bude postavljena mermerna tabla na njegovu rodnu kuću, pa je za to trebalo odvojiti određena sredstva, neko od članova odbora se pobunio. Predsednik mesne zajednice je, pokušavajući da argumentuje potrebu da se tabla postavi, upitao članove da li znaju da jedan krater na Mesecu nosi Milankovićev ime, ali je isti član odbora, rekao: "Šta mi kao mesni odbor od toga imamo?".

"Naravno da se dug oduziti ne može jer je to toliko veliko ime. Vidimo da mu se svetska nauka odužuje na način da kraterima na Mesecu i Marsu daje njegovo ime, da će se po Milankoviću nazvati jedna od budućih ekspedicija na Mars, da u

Direktor KNC-a "Milutin Milanković" Đorđe Nešić

nauci postoji termin Milankovićevi ciklusi koji će zauvek ostati. To je najveće oduženje duga za napor koji je Milanković uradio rešavajući zagonetku ledenih doba i tajnu promene klime na Zemlji, a on je to radio, uporno, danonoćno, 25 godina", istakao je Nešić. Milankovićev kapitalno delo *Kanon osunčavanja i njegova primena na problem ledenih doba* spada u najznačajnija naučna dela 20. veka. Svetska nauka ga je uvrstila među pet najvećih naučnika 20. veka, a NASA, agencija za svemirska istraživanja, među 15 najvećih naučnika svih vremena koji su se bavili planetom Zemljom. UNESCO je 2009. godinu, povodom 130. godišnjice naučnikovog rođenja, proglašio Milankovićevom godinom. U svetu se održavaju međunarodni naučni simpozijumi posvećeni Milankoviću koji jedino u Hrvatskoj nema zasluženo mesto. U svom zavičaju nema ni ulicu, ni u Osijeku gde je pohađao realnu gimnaziju niti u Dalju gde je rođen. Bilo je inicijativa da se po Milankoviću nazove šetalište uz njegovu kuću na obali Dunava, ali je oko toga nastala čitava polemika. Šetalište je, naime, u međuvremenu ponelo ime poginulog hrvatskog branitelja Josipa Kemenjija pa je ideja da se bar polovina te ulice nazove po znamenitom srpskom astronomu i fizičaru izazvala nezadovoljstvo mještana hrvatske nacionalnosti. Njih petsto je čak potpisivalo petniciju uz argument da je Milanković "samo rođen u Dalju, a da je posle otišao u Srbiju". Na obnovljenoj Milankovićevoj kući osvanuo je i veliki grafitt "J... vas Milutin" uz neizostavno ustaško "U". Kad već u Dalju to nije bilo moguće, Bjelobrdci su jednu ulicu u svom naselju nazvali po Milankoviću. Uz Milutina, značajna ličnost je i Uroš

Milanković, brat Milutinovog dede Antonija, filozof hegelijanske orientacije, koji je bio jedan od najznačajnijih filozofa sa ovih prostora, a osim Milankovića, poznate ličnosti u istoriji Dalja dala je i familija Isailović.

Povratak u Erdabovo

“Dimitrije Isailović je bio ministar prosvete u doba kneza Miloša Obrenovića u Srbiji, izdavač novina, prevodilac knjiga i udžbenika sa nemačkog jezika i jedna izuzetno značajna figura u kulturi Srbije onog vremena. Jovan Isailović Stariji i Jovan Isailović Mlađi, stric i sinovac, bili su slikari, značajni po freskama kojima su oslikali brojne crkve na području Slavonije, Sremske Bačke. Isailović Mlađi je jedan od prvih portretista u srpskoj likovnoj umetnosti poznat po portretima nekih srpskih kraljeva, a radio je i portrete članova porodice Milanković”, navodi Đorđe Nešić. Od književnih ličnosti Nešić izdvaja Jakova Ignjatovića (1822-1889), jednog od najznačajnijih srpskih književnika 19. veka, rodonačelnika realizma u srpskoj književnosti koji je u Dalju živeo 16 godina, najplodnijih u svom stvaralaštvu. Radnja njegovog romana *Čudan svet se i zbiva u Osijeku i Dalju*, a i poslednji roman *Patnica* tematski je vezan za Dalj i autorov život u tom mestu. KNC je 2013. organizovao naučni skup posvećen 150.-toj godišnjici dolaska Jakova Ignjatovića u Dalj. Bogato književno stvaralaštvo ostavio je i Đorđe Ocić, koji je rođen 1934. a u Dalju, a preminuo 2008. godine u Beogradu. Njemu u čast održan je prošlogodišnji naučni skup “Povratak u Erdabovo”. Dvojici književnika bio je posvećen i ovogodišnji Međunarodni književni skup nazvan “Jesen u Erdabovu”, na kojem su se okupili eminentni tumači njihovih dela. Erdabovo je, inače, toponim sastavljen od početnih slova naselja Erdut, Borovo, Dalj, Vukovar kojeg je osmislio Ocić. Među značajnim ličnostima u Dalju bilo je i niz sveštenika, lekara, glumaca. Rođeni Daljci su Ivan Hajti i Jelka Vujić, pozorišni i filmski glumci, Bogdan Milanković, muzikolog, Sreto Batranović, književnik, Časlav Ocić, ekonomski stručnjak.

“Uz onaj krak bogatih Srba koji su se zaustavili u Sentandreji gde su za kratko vreme sagradili sedam crkava i bili ekonomski jači od Budima i Pešte, jedan krak se zaustavio u Dalju sa srpskim patrijarhom Arsenijem III Čarnojevićem koji je 1760. godine dobio Dalj, Bijelo Brdo i Borovo kao svoje feudalno imanje. To imanje sa 25 hiljada jutara oranica, vinograda, voćnjaka i ribnjaka bio je značajan izvor prihoda za Karlovačku mitropoliju, i na tom imanju su boravili školovani ljudi koji su se bavili ekonomijom, ali i kulturom. Tu je bila Patrijaršija, katedralna crkva Svetog Dimitrija, pa iz redova sveštenika i učitelja potiču prvi obrazovani ljudi, a ekonomskim jačanjem familija u Dalju, osnažuje se i potreba za školovanjem talentovane dece i mislim da

tu leži tajna zašto je Dalj iznedrio toliko značajnih ličnosti”, smatra Nešić. O bogatoj istorijskoj baštini Dalja svedoči i Saborni hram svetog velikomučenika Dimitrija koji je sagrađen 1799. godine i danas je najveći živi pravoslavni hram u Hrvatskoj.

“Najveća iskušenja i stradanja hram je doživeo u Drugom svetskom ratu kada ustaše krajem januara 1942. godine s tornja bacaju četiri zvona, ruše ikonostas, pljačkaju, pokušavaju srušiti toranj, a miniranjem i celu crkvu. Kako im to nije uspelo, počeli su da je ruše postepeno, od crepa i građe pa nadalje. Nekim čudom je rušenje bilo zaustavljeno. Posle rata daljski Srbi su svoj hram skromno obnovili, ali on više nikada nije bio kao nekad”, priča protonamesnik Aleksandar Đuranović. Krajem 80-tih godina takođe je bilo građevinskih zahvata, a poslednja generalna obnova još traje uz pomoć Crkvene opštine Dalj, pravoslavnih vernika, Ministarstva kulture Hrvatske i Vlade Republike Srbije. Na Mitrovdan 2006. godine osvećana su i podignuta nova crkvena zvona, a 2009. godine na toranj hrama je podignut pozlaćeni krst. Nedaleko od sabornog hrama nalazi se Patrijaršijski dvor, sagrađen 1828. godine koji je do danas sačuvao svoj izvorni arhitektonski oblik.

**Svetska nauka je Milankovića uvrstila
među pet najvećih naučnika 20. veka,
a NASA među 15 najvećih naučnika
svih vremena koji su se bavili
planetom Zemljom. UNESCO je 2009.
godinu, povodom 130. godišnjice
naučnikovog rođenja, proglašio
Milankovićevom godinom**

Dom kulture, škola, biblioteka...

“U ovoj letnjoj rezidenciji srpskih patrijarha boravili su mnogi čuveni episkopi, mitropoliti i patrijarsi srpski, i u njemu su donete mnoge važne odluke za srpski narod i Srpsku pravoslavnu crkvu, kaže Đuranović i dodaje da je generalno uređenje Patrijaršijskog dvora započelo dolaskom episkopa Lukijana (Vladulova) 1991. i on postaje najlepše zdanje u Dalju i daljškom kraju. U njemu je sedište Eparhije osječko-kopolske i baranjske, a u sklopu dvora, odlukom Svetog arhijerejskog sinoda SPC i Ministarstva prosvjete RH, 2002. godine je ozvaničen rad Katihetskog ureda, kancelarije za pravoslavnu veronauku. Vladičanski dvor je smešten u patrijaršijskom parku koji danas pripada zaštićenoj parkovnoj arhitekturi. Smatra se izuzetno vrednim jer je postojao još 1850. Retko koji gradovi su u to vreme imali takve parkovne celine, a ovaj park je imao niz retkih stabala poput dva stabla ginko-bilobe. Još pre tridesetak godina takvu vrstu drveta imao je samo park Tivoli u Ljubljani. U najužem centru Dalja nalazi se i zgrada nekadašnje veroispovedne škole koju je 1906. podigao patrijarh Georgije Branković (1830. – 1907.). Ispred zgrade škole, u kojoj je smešten Preduzetničko-razvojni centar, a uskoro će i Narodna biblioteka, 3. oktobra ove godine je postavljena spomen-tabla Jakovu Ignjatoviću koju su svečano otkrili načelnik opštine Erdut Jugoslav Vesić i akademik Milosav Tešić iz Beograda. Ignjatović je u vreme svog boravka u Dalju tadašnjoj čitaonici, koja je otvorena 1861. poklonio veliki broj naslova uključujući i svoju privatnu biblioteku. Nažlost, kroz godine taj fond je nestao. Čitaonica u Dalju se održala do danas, uz kraće ili duže prekide tokom Prvog i Drugog svetskog rata. Jedno vreme je bila deo Narodnog sveučilišta, potom u sastavu Centra za kulturu Čepin, a od 1992. do 1997. deluje u okviru Centra za kulturu “Dimitrije

Isajlović". Uz pomoć hrvatskog Ministarstva kulture 2000. godine obnovljen je deo prostora Doma kulture i smeštena Narodna biblioteka koja je počela da radi 2001. godine sa oko 2000 knjiga. Osnivač je Opština Erdut koja od tada finansira rad biblioteke na zadovoljstvo njenih 1150 članova.

"Zahvaljujući Ministarstvu kulture RH i Opštini Erdut danas knjižni fond broji preko 18 hiljada svezaka, za odrasle i decu. Sačuvana je i vredna zbirka starih knjiga koje je *Srpska književna zadruga* izdala od 1887. do 1940. U njoj možemo naći interesantne naslove i stranih i domaćih autora kao što su knjiga Dositeja Obradovića *Život i priklučenje* iz 1893., *Lažni car Šćepan Mali* Petra Petrovića Njegoša iz 1902. Tu su pesme Vojislava Ilića iz 1909. i za nas značajan roman Jakova Ignatovića *Vasa Rešpekt* iz 1913.", navodi Vukosava Milakić, direktorica Narodne biblioteke dodajući da biblioteka ima i zavičajnu zbirku. Zbog nedostatka prostora neki sadržaji se privremeno nalaze u KNC-u "Milutin Milanković" čekajući bolja vremena i preseljenje Narodne biblioteke u zgradu obnovljene "Stare škole", gde će, nada se naša sagovornica, uz posudbeni deo imati adekvatan izložbeni prostor i veliku čitaonicu.

Prema popisu iz 2011. godine Dalj ima oko 4.500 stanovnika, ali je taj broj danas za oko 1000 manji. Srbi čine 57% stanovništva, Hrvata je 40 %, dok 3% čine pripadnici ostalih nacionalnosti

Iako svojim izgledom, veličinom i brojem stanovnika Dalj zasluguje da opština koja obuhvaća još četiri naselja: Aljmaš, Bljelo Brdo, Dalj planinu i Erdut, nosi njegovo ime, to nije slučaj. Prema popisu iz 2011. godine Dalj ima oko 4500 stanovnika, ali je taj broj danas za oko 1000 manji. Srbi čine 57% stanovništva, Hrvata je 40 %, dok 3% čine pripadnici ostalih nacionalnosti.

"Opština Dalj je postojala do 1974. godine, nakon toga smo priključeni opštini Osijek, a 1993. godine je u Osijeku, za vreme rata, formirana opština Erdut jer među onima koji su o tome odlučivali bila je jača erdutska "struja". Nezadovoljni takvom situacijom, 2002. smo organizovali referendum na kojem se 87% stanovništva čitave opštine izjasnilo za Dalj kao naziv opštine, ali to nikad nije zaživelo jer na nivou Osječko-baranjske županije nije bilo političke volje", kaže načelnik opštine Erdut Jugoslav Vesić. Ipak, sedište opštine je u Dalju. Vesić je načelnik od 2008., član je SDSS-a koji ima i većinu u Opštinskom veću u kojem participiraju i HDSSB, HDZ i SDP. Posledice rata još se osećaju, ali se stanovnici trude da ih prevaziđu.

Ne ponovilo se!

"Ta događanja trebamo zaboraviti i nastojati da se nikad ne ponove. Po povratku hrvatskog stanovništva 1997. bilo je čarki i problema, ličnih obračuna i provokacija, međutim vrlo brzo dolazi do suživota koji pokušavamo da održavamo jer imamo puno prečih stvari od toga da li su natpisi na cirilici ili latinici. To je kod nas Statutom uređeno i to se poštuje, ali se ponekad koristi u dnevno-političke svrhe", kaže Vesić. Ipak, incidenta je bilo. Od šaranja dvojezičnih tabli s nazivima ulica, odnosno precrtavanja natpisa na cirilici, do grafita na zgradama i skrnavljenja spomenika na pravoslavnem groblju. Sve su to Srbi u Dalju strpljivo podneli zarad suživota sa svojim komšijama drugih nacionalnosti, onakvog kakav je nekad bio. A Dalj je nekad

Saborni hram Svetog velikomučenika Dimitrija

bio mesto poželjno za život. Nagli razvoj Dalja beleži se 70-tih godina prošlog veka kada u to mesto doseljavaju ljudi iz drugih krajeva. Kreće izgradnja infrastrukture i najsavremenije vodovodne mreže sa crpilištem. U vremenu prosperiteta svako je mogao naći posao. Veliki broj Daljaca je radio u fabričkoj Borovo, a daljska ciglana je u kampanji zapošljavala preko stotinu ljudi. Nadaleko poznatom, daljskom "ciglom", izgrađene su mnoge stambene zgrade u Borovu naselju. U podružnici Industrijsko-poljoprivrednog kombinata Osijek radilo je 150 stalnih radnika te još toliko u sezoni poljoprivrednih radova. Ljudi su radili u fabrikama, obrađivali zemlju, uzgajali stoku, imali su vinograde i voćnjake, ali i vikendice u Dalj planini. Zanimljiv je podatak da je Dalj u jednom trenutku imao 35 kafana, koje su bile mesto sastajanja nakupaca stokom i sklapanja poslova. Danas ovo mesto deli sudbinu mnogih sredina iz kojih odlaze mladi ljudi.

"Nažalost, nemamo šta da im ponudimo, vezane su nam ruke. To je problem koji sami ne možemo rešiti, a država je zaboravila istok zemlje", kaže Vesić. Na području opštine je oko 1000 nezaposlenih, koje lokalna samouprava pokušava zaposliti kroz

javne radove na šest meseci. Prošle godine je tako zaposleno stotinjak ljudi. Iako je to, dodaje Vesić, gašenje vatre, mnogima ovi prihodi puno znače. Opština je ljudi pokušala zadržati i dodelom 40 placeva za deset kuna po kvadratu, nakon čega su mlade porodice mogle da od države zatraže dodelu građevinskog materijala. Bilo je zainteresovanih, ali su odustali jer zbog nezaposlenosti nemaju viziju kako dalje. Da je situacija teška, govori i podatak da 250 porodica na području opštine prima socijalnu pomoć. Uprkos slaboj privredi, Dalj danas ipak ima puno toga što ranije nije imao.

"Uspeli smo da uredimo infrastrukturu, da sredimo naš vodovod, imamo komunalno preduzeće Čvorkovac koje je osnovano 1999. godine, a danas podeljeno na dve firme koje se bave vodosnabdevanjem i komunalnom delatnošću sa ukupno 60-tak zaposlenih. Vodimo računa o našim grobljima, pešačkim stazama, uređujemo fudbalska, rukometna i dečja igrališta, parkove, šetalište uz Dunav", nabrja naš sagovornik. Razlog za optimizam ima još. Dalj ima vrtić "Mali princ" u kojem svakodnevno boravi 50-tak mališana, a lepa vest stiže iz Osnovne škole Dalj gde je ove godine upisano više đaka nego prošle, preko 300, od kojih je u prvom razredu 21. Nastava se, osim na hrvatskom jeziku i pismu, odvija i po modelu A, na srpskom jeziku i cirilici. Na oba jezika se održava i program predškole u vrtiću. Opština daje i pomoć za novorođenčad u iznosu od dve hiljade kuna i na taj način pokušava potaknuti mlade bračne parove na proširivanje svojih porodica. Dalj je jedno od retkih, malih mesta, koje pruža mogućnost srednjoškolskog obrazovanja. Srednja škola Dalj je osnovana 1993. godine, a danas ima 70-tak učenika koji se obrazuju za zvanje ekonomiste, poljoprivrednog tehničara i agroturističkog tehničara. Prema rečima direktora Rajka Lukića, u ekonomskom smeru je nastava na srpskom jeziku i cirilici, a u poljoprivrednom na hrvatskom jeziku i pismu, uz mogućnost negovanja maternjeg jezika i pisma po modelu C. Zanimljivo je da nastavu na hrvatskom jeziku pohađaju i pripadnici srpske nacionalne manjine, dok s druge strane nastavu na srpskom jeziku pohađaju i učenici drugih nacionalnosti, na šta su u ovoj školi veoma ponosni. Najveći ponos je učenička zadruga "Dalia" koja je potpuno integrisana u obrazovni sistem. Osnovana je 2006. godine zahvaljujući donaciji norveške organizacije BIP (Business Innovation Programs) koja je školi poklonila plastenik za uzgoj jagoda. No, to je bio samo početak učeničkog preduzetništva. Škola osim plastenika s jagodama ima svoj voćnjak sa oko hiljadu različitih stabala i proizvodi 50-tak proizvoda. Tu su rakije od šljive, višnje, kajsije, breskve, kruške pa čak i lavande, vina od grožđa, jagode i jabuke. Uzgajaju lavandu od koje prave eterična ulja, kao i "jastučice" sa sušenom lavandom. U planu je izgradnja ribnjaka, koji je već iskopan, ali još nije u funkciji. Takav trud nije mogao ostati nezapažen.

Budućnosti ima

"Dva puta smo, 2009. i 2013., osvojili priznanje za naj-proizvod koji se temelji na proizvodnji jagoda i proizvoda od jagoda", ističe direktor Lukić pohvalivši se dobrom organizacijom koja je osnova uspeha. Zadruga ima učenika-direktora za svaki segment proizvodnje, plastenik s jagodama, povrtnjak, voćnjak, kljalište, vinski podrum, pčelarsku zadrugu, marketing i računovodstvo, koji uz pomoć nastavnika-mentora vodi brigu o svom području. Učenik je dužan da zadruzi mesečno pokloni 12 sati, ali može i zaraditi, minimalno 50, a maksimalno 500 kuna.

"Opredelili smo se za učenje uz rad. To je naša budućnost", kaže Lukić. Srednja škola Dalj je vrlo aktivna i uspešna u provođenju projekata. Dobitnica je prestižne Evropske nagrade "Karla Veliki" koja se dodeljuje za provedene projekte za mlade koji imaju za cilj potaknuti razvoj evropske svesti među mladima, kao i njihovo učešće u evropskim integracijskim projektima. Da se puno toga može uraditi uz pomoć evropskih fondova, ali i uz projekte domaćih ministarstava dobro znaju u Preduzetničko-razvojnog centru opštine Erdut koji je osnovan 2007. godine, a do sada je povukao preko 15 miliona kuna.

Zgrada nekadašnje Veroispovedne škole (1906.) danas Preduzetničko-razvojni centra opštine Erdut u koji će biti preseljena i Narodna biblioteka

"Ideja je bila da se pokrene, koordiniše i pomogne razvoj lokalnih preduzetnika, a kasnije i opštine kao jedinice lokalne samouprave. Razvoj PORC-a posebno je obeležila 2010. godina kada je odobren projekat "Razvoj infrastrukture u privrednoj zoni Bijelo Brdo" iz kojeg smo uštedeli milion kuna, preusmerili ih u obnovu stare škole i dobili adekvatan prostor iz kojeg smo mogli raditi na proširenju naših usluga, a počeli smo primati i mlade obrazovane ljudi na stručno ospozobljavanje. Poslednje tri godine radimo na malim projektima u saradnji sa lokalnom zajednicom, školama, vrtićima, volonterima, pripremamo infrastrukturne projekte za nadolazeće konkurse, radimo savetovanja i edukacije. Kroz PORC godišnje prođe i po hiljadu ljudi kojima je potrebna neka usluga. Izradili smo projektni katalog iz kojeg već sad imamo tri spremna projekta ukupne vrednosti 30 miliona kuna i čekamo raspisivanje odgovarajućih konkursa", kaže direktorica PORC-a Bojana Orsić. Veliku ulogu PORC ima u savetovanju porodičnih poljoprivrednih gazdinstava jer konvencionalna poljoprivreda nema perspektivu.

"Budućnost je u malim gazdinstvima koja će se baviti ekološkom proizvodnjom, proizvodnjom određenih vrsta povrća i voća, lekovitog bilja, sokova, ulja, u seoskom turizmu za koji ima potencijala, ali i potrebe jer kroz ovo mesto prolaze brojni biciklisti koji ne mogu pronaći adekvatan smeštaj", smatra Bojana Orsić. Razvoju Dalja bi svakako doprinela i bolja saobraćajna povezanost s unutrašnjosti Hrvatske, ali i sa Srbijom. Iz nekadašnjeg železničkog čvorišta danas prema Osijeku odlaze samo dve linije, dok ih prema Vinkovcima i Srbiji odavno nema. Najviše to osećaju učenici. Opština Erdut je zbog toga angažovala autobuske prevoznike i sa čak četiri firme potpisala ugovore o prevozu te uz pomoć države i županije i svog budžeta finansira kompletну cenu prevoza koja iznosi oko 1000 kuna po učeniku. Uprkos svim problemima, Srbi u Dalju su aktivni u društvenom životu. Okupljuju se u Srpskom kulturno-umjetničkom društvu "Branko Radičević" koje danas ima 60 članova, Podoboru Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta", imaju Veće srpske nacionalne manjine, Dobrovoljno vatrogasno društvo, udruženja penzionera i žena, lovačko i ribolovačko društvo te dva fudbalska kluba. Svako naselje u erdutskoj opštini ima i manifestaciju po kojoj je prepoznatljivo pa se tako u Dalju svakog oktobra održava Sajam starih običaja i zanata i gužvarijada, obnovljena je tradicija Đurđevdanskog uranka, niz je kulturnih, folklornih i verskih manifestacija kojima današnji Srbi u Dalju, kao što su to činili i njihovi preci, pokušavaju da svoj identitet, kulturu, tradiciju i običaje očuvaju i sačuvaju za neke nove generacije i neka bolja vremena.

RAZJEDINJENA EVROPA NA PUTU DO TVRĐAVE EVROPE

IZBJEGLICE KOJE POLITIKA NE ŽELI VIDJETI

PIŠE: Tomislav Jakić

FOTO: Hrvoje Polan

Izlaz nije ni u Orbanovoј bodljikavoj žici, ni u boljim uvjetima u prihvativim logorima u Turskoj, Libanonu i Jordanu, nego u odustajanju od politike nametanja „svojih“ rješenja drugima, u odustajanju od bezdušnog iskorištavanja zemalja u razvoju u bjesomučnoj utrci za ostvarivanjem profita, u odustajanju od izvoza demokracije

Izbjeglička kriza, zapravo plimni val desetaka i stotina tisuća ljudi s Bliskog i Srednjeg istoka, te Afrike koji je u ljeto godine 2015. zapljasnuo nepripremljenu Evropu, nameće neka ključna, nezaobilazna pitanja na koja se odgovori nude kao na pladnju, ali koja – čini se – ni političari ni tzv. *main-stream* mediji naprosto ne žele vidjeti. Pa je stari kontinent došao u poziciju da se Evropska unija, hvaljena i slavljenja kao projekt bez premca, kroz prizmu poznate priče „Car je gol“ ukazuje kao ono što zaista i jest: skup ne ujedinjenih, nego razjedinjenih zemalja, zarobljenica vlastitih nacionalizama, zaođenutih u ruho obrane nacionalnih interesa i nesposobnih, ali i nespremnih da se ponašaju u duhu onih evropskih vrijednosti što ih propovijedaju i koje bi trebale biti osnova općeevropskog i duha i identiteta.

Podimo, dakle, od osnovnog pitanja. Je li se val izbjeglica mogao predvidjeti? Naravno da jest. Izbjeglice već godinama u sve većim skupinama dolaze krhkim brodicama iz sjeverne Afrike u Italiju (koja je sve do nedavno uzaludno pozivala Evropsku uniju da pokaže solidarnost i da joj pomogne). Ti su ljudi žrtve neoliberalnog kapitalizma koji njihove nerazvijene zemlje koristi, u „najboljoj“ neokolonijalnoj maniri kao izvore sirovina, pretvarajući ih u golema područja siromaštva i nedostupnosti osnovnim ljudskim potrebama (obrazovanje, zdravstvo, da dalje ne nabrajamo). Izbjeglice s Bliskog istoka

otkrile su da mogu, uz znatno manji rizik, mada i ovdje pogibaju u vodama Sredozemlja, prijeći relativno kratku udaljenost od Turske, gdje su smješteni veliki izbjeglički logori, do najbližih grčkih otoka, pa tako opet dospjeti u Evropsku uniju. No, Unija je bila primarno zaokupljena discipliniranjem Grčke, pogotovo otako je tamo kormilo preuzeila lijeva vlada (s desnim partnerom) Aleksisa Ciprasa. Pa je bilo mnogo važnije natjerati – doslovno – Grke da progutaju još jednu gorku pilulu dokazano neuspješnog modela rješavanja gospodarske krize radikalnom štednjom, nego potrošiti i jednu, jedinu riječ (eure da i ne spominjemo) na izbjeglice u Grčkoj. Pri tome bilo je savršeno jasno da se ti nevoljnici neće zadržati u Grčkoj, nego će krenuti put zemalja razvijene Evrope. O takvom scenariju, međutim, Evropa nije željela ni razmišljati, sve dok val nije krenuo. A onda je bilo kasno.

Uzroci i posljedice

Postoje, a kako bi drugačije i moglo biti, i teorije kako se sve to ne događa slučajno. Pri tome valja razlučiti između dvije stvari. Jedno su uzroci koji su stotine tisuća, pa i milijune ljudi pretvorili u očajnike (pri čemu nikakvu ulogu ne igra činjenica jesu li oni do sada bili siromašni, ili imućni) koji bježe iz razorenih domovina, od rata, bijede, razaranja i potpune besperspektivnosti, a drugo su neposredni povodi.

Izbjeglice su izravna posljedica „izvoza demokracije“ silom, bombama i granatama, likvidiranja čelnika pojedinih režima i pretvaranja do tada uređenih i funkcionirajućih država s izraženim socijalnim elementom popriše kaosa i anarhije

Uzroci su jasni svakome tko ne želi nojevski zabijati glavu u pijesak. Izbjeglice su izravna posljedica „izvoza demokracije“ silom, bombama i granatama, likvidiranja čelnika pojedinih režima i pretvaranja do tada uređenih i funkcionirajućih država s izraženim socijalnim elementom (ma koliko da su one bile autoritarne i pod vlašću diktatora), u popriše kaosa i anarhije, bukvalnog razaranja državnih struktura, bezvlađa i otvorene međusobne borbe onih koje je Zapad tako usrdno pomagao i naoružavao kako bi omogućio da i „potlačeni građani u tim autokracijama iskuse što su to ljudska prava“. Dakle, ono što je bilo euforično hvaljeno kao Arapsko proljeće, ono u čemu je sudjelovala tzv. koalicija voljnih, rušeći irački režim Sadama Huseina uz fabricirane „dokaze“ o postojanju za cijeli svijet opasnog oružja za masovno uništavanje, ono u čemu je do nedavno sudjelovao Atlantski pakt (što, naravno, nije mo-

glo proći bez Hrvatske) u Afganistanu, gdje su talibani opet sve uspješniji i u ofanzivi, sve je to proizvelo izbjeglice. Drugim riječima, Zapad, Sjedinjene Države u prvoj redu, ali i Velika Britanija, Francuska, pa i Njemačka i Italija, izravno su odgovorne za sadašnji izbjeglički val s kojim – to je iz dana u dan sve jasnije – ne znaju kako se nositi.

**Zapad, Sjedinjene Države
u prvoj redu, ali i Velika
Britanija, Francuska, pa i
Njemačka i Italija, izravno su
odgovorne za sadašnji izbjeglički
val s kojim – to je iz dana u dan
sve jasnije – ne znaju kako
se nositi**

Neposredni povod pokretanja stotina tisuća ljudi prema centralnoj Evropi, u prvoj redu Njemačkoj, nešto je sa čime će se analitičari vjerojatno baviti još godinama. Da je malo vjerojatno kako se takva spontana želja javila kod velike mase ljudi raspoređenih na raznim lokacijama u isto vrijeme i kako su svi oni „znali“ da će ih Njemačka primiti raširenih ruku, to teško da je pitanje oko kojega bi se bilo tko sporio. Da, malo je vjerojatno. I to je sve što se u ovome trenutku o tome može odgovorno reći.

Krajnji je, međutim, cinizam, gotovo ruganje nesretnicima koji traže šansu da prežive, kada se govori o tome kako kriju valja staviti pod kontrolu tako što će se krijumčarima ljudi onemogućiti dopremanje onih koji bježe u sigurnu Evropu (Donald Tusk), ili – što je podvarijanta iste priče – kako treba poboljšati uvjete života u izbjegličkim kampovima u zemljama Bliskoga istoka, Turskoj, Libanonu, Jordanu, jer onda – kažu takvi „mudraci“ (među koje se uvrstila i hrvatska Predsjednica) izbjegli neće osjećati potrebu da dalje bježe. Da bi trebalo mijenjati politiku koja je dovela do toga da moraju, upravo tako: moraju bježati, to kažu samo rijetki, od onih na vlasti – nitko. A to je jedini način da se priljev izbjeglica u Evropu najprije smanji, a potom i zaustavi.

Odmetnuti teroristi

Koliko je jako „političko sljepilo“ kada je to u pitanju, najbolje se vidi na pitanju Sirije. U toj su zemlji, autokratski upravljanju, ali i s prisutnim političkim pluralizmom, pa i korektno provedenim predsjedničkim izborima (već u jeku rata), po „libijskom receptu“ izvana potaknuti unutarnji nemiri na koje je vlast odgovorila silom (što u osnovi nije baš previše različito od načina na koji se u zemljama demokratskog Zapada reagira na javne manifestacije onih za koje se procijeni da ugrožavaju sistem).

Samo, za razliku od Libije, gdje je bombarderska kampanja kojom su podržavani sve bolje naoružani domaći „prosvjednici“ uspjela srušiti režim pukovnika Gadafija za nekoliko mjeseci (a njega brutalno likvidirati, mada

je nudio svoje povlačenje sa svih funkcija), u Siriji stvari nisu išle tako glatko. Pa ne idu ni danas. Gotovo pet (!) godina režim predsjednika Basha al Assada odolijeva, ne zato što je diktatorski, nego zato što uživa podršku većine stanovnika (koji, u najmanju ruku, procjenjuju da im je pod Assadom bilo bolje, no što bi im bilo pod vlašću onih koje im se nudi kao „demokratske vođe“, mahom političkih emigranata, lociranih godinama u SAD, Britaniji, ili Francuskoj i pomognutih islamskim fundamentalistima). U sve nemilosrdnijem ratu razoren su gradovi i sela, pobijeni mnogi civili i nije nikakvo čudo da je sve više ljudi tražilo spas bijegom iz Sirije. Nisu oni, međutim, bježali od Assadove diktature, nisu bježali da bi se napokon domogli toliko željene slobode (kao što se i danas lažno tvrdi), nego od rata, bježali su da spase živu glavu, a sada bježe i oni imućniji, rasprodajući prethodno svu imovinu, jer procjenjuju (ili su barem procjenjivali sve dok nije počela ruska vojna akcija) da će tzv. Islamska država, sve moćnija skupina ne islamista, nego koljaca i ubojica koji se kriju pod maskom islama, a koje je stvorio i naoružao Zapad, da bi rušili Assada, napokon ostvariti svoj zadatak.

**Krajnji je cinizam, gotovo ruganje
nesretnicima koji traže šansu
da prežive, kada se govori o
tome kako kriju valja staviti
pod kontrolu tako što će se
krijumčarima ljudi onemogućiti
dopremanje onih koji bježe
u sigurnu Evropu**

Islamska je država, međutim, dodatni problem i mada zapadni propagandisti sada optužuju Assada kao krivca za njezino postojanje (jer – kao – nije htio odstupiti kada su Obama, Cameron, Hollande et comp. proglašili da on „mora otići“), svakome tko je pratio kronologiju zbivanja i tko zna (i hoće) logično razmišljati jasno je da je novi Kalifat, ili Islamska država proizvod Zapada, baš kao što je svojedobno, u borbi protiv Sovjeta u Afganistanu, takav proizvod bila Al Qaida na čelu s Osamom bin Ladenom. Problem je „samo“ u tome što se takvi, od Zapada financirani, obučavani i naoružavani borci za demokraciju ubrzo odmetnu od Zapada i pretvore u notorne teroriste koje bi – da je imalo pameti – cijeli svijet trebao udruženim snagama suzbijati. Islamska država danas kontrolira ne male dijelove Iraka (također „demokratički reformiranoga“ nakon rušenja i likvidiranja Sadama Huseina), ali i sve veće dijelove Sirije. A u Siriji protiv tih zaista mračnih snaga bore se samo pripadnici Assadove armije i kurdske milicije (one kojima Turska nikako nije htjela pomoći prigodom opsade Kobanea na sirijsko-turskoj granici). Zapad sada pokušava ostvariti ono što bi se filmskim jezikom nazvalo „mission impossible“, više-manje glumi već godinu dana zračne udare protiv Islamske države koji očito ne rezultiraju njezinim ni slabljenjem, ni povlačenjem, a pri tome je ostavlja dovoljno snažnom da i dalje radi na rušenju sirijskog pred-

sjednika, što je sada ne samo Turskoj, nego i Sjedinjenim Državama doslovno postalo stvar prestiža. Pa dok Rusija upozorava da se Islamsku državu koja već jest opasnost za cijeli svijet, može suzbiti samo u suradnji s legitimnim sirijskim vlastima (a to jest Assad, sviđalo se to nekome, ili ne), Amerika ublažava dosadašnji kruti stav „dobrohotnim“ prihvaćanjem ne samo Rusije, nego čak i Irana kao partnera u naporima da se razriješi sirijska kriza (čitaj: susbjije ISIL), ali i dalje inzistira na nužnosti odlaska Assada s vlasti.

Novi element u cijeloj priči su ruski vojni udari – iz zraka – na pozicije ISIL-a, pri čemu to Rusija radi posve legalno, u skladu s međunarodnim pravom, a na temelju zahtjeva za pomoć sirijske vlade i odobrenja parlamenta u Moskvi. Za razliku od toga neke zapadne zemlje (Francuska) napadaju ISIL u Siriji, ne pitajući nikoga, što je flagrantno kršenje međunarodnoga prava. To, međutim, jedva da nekoga zanima. Zapad i dalje drži razvijenom zastavu borbe za demokraciju, vodeći se pri tome ne potrebom uspostavljanja demokracije, nego vlastitim interesima i planom redizajniranja cijelog Bliskog i Srednjeg istoka. I dok će tako biti, nema šanse da se stvari počnu smirivati, a još manje da posustane izbjeglički val što zapljuškuje Evropu.

Klaustrofobijaizažice

Evropska unija, kao ni do sada, uvijek kada se radilo o ključnim pitanjima, nije u stanju pronaći zajednički jezik. Njemačka se u prvoj trenutku „isprsila“ izjavom svoje kancelarke „Mi to možemo“, što je onda bilo pogrešno i zlonamjerno interpretirano kao poziv izbjeglicama da dođu u Njemačku (takvoj interpretaciji nije odoljela ni hrvatska Predsjednica koja je Angeli Merkel „očitala lekciju“ da bi potom samouvjereni izjavila kako je to normalan način komuniciranja između „dviju državnica“ (?!). Sada kancelarka sve više dolazi pod udar saveznih država, osobito konzervativne i katoličke Bavarske, pa nije nerealno očekivati ni izjavu tipa „Mi to više ne možemo“ (mada je činjenica da je Zapadna Njemačka, ne cijela, nego samo Zapadna, svojedobno bez problema apsorbirala gotovo milijun „gostujućih radnika“ samo iz bivše Jugoslavije). A cijela bi Evropa bez bojazni gubitka svojega identiteta (sa čime nas plaše desničari) mogla prihvatiti i nekoliko milijuna došljaka („neznanaca koji nam prolaze pod prozorima“ kako ih vidi jedan HDZ-ovac), naravno raspodijeljenih na sve zemlje članice EU. To opet, neće ići, jer neke nove članice koje su još dalje od zajedničkog evropskog duha od članica – osnivača, decidirano odbijaju primiti nesretnike koji traže svoje mjesto pod suncem – pod okriljem onih koji su za njihovu nesreću najviše krivi. U tome prednjači mađarski premijer Viktor Orban koji svoju zemlju ograđuje bodljikavom žicom, ali tragom njegove klaustrofobičnosti kreću i svi oni koji – odbijajući priznati prave uzroke tragedije – sve češće govore o potrebi jače obrane vanjskih granica Unije. Time se cijeli kontinent kreće posve neželjenim putem – od razjedinjene Evrope prema „tvrdavi Evropi“, što sigurno nije bila ideja onih koji su nakon 2. svjetskog rata zamislili projekt evropskog ujedinjavanja.

O Hrvatskoj u cijeloj toj priči bolje bi bilo i ne govoriti. Najprije se pravila kao da izbjeglički val neće nju ni dodirnuti (mada je to bilo neizbjježno očekivati nakon što je Orban najavio zatvaranje granice prema Srbiji). Potom je prve skupine samouvjereni dočekala izjavama kako ćemo mi to „lako riješiti“, da bi već dva dana kasnije kroz usta svojega premijera poručila „mi tako dalje ne možemo“. Potom je zatvaranjem granice prema Srbiji i optuživanjem Beograda da u dosluhu s Budimpeštom šalje izbjeglice samo prema

Hrvatskoj, dramatično zakomplikirala i pogoršala odnose sa susjednom zemljom, da bi tek nakon nekih desetaka dana uspjela uvesti red (prvih dana svi su strani izvjestitelji unisono govorili o anarhiji) i praktične mjere postupanja s izbjeglicama, uključujući i njihovo registriranje, te otpremati izbjeglice prema Mađarskoj, odakle idu dalje kroz Austriju prema Njemačkoj.

No, ako se ima u vidu potpuna nepripremljenost Evropske unije (npr. do dana današnjega nitko se nije „sjetio“ potrebe da se uvede centralni evropski punkt u koji će se slijevati podaci o svakom izbjeglici koji uđe na područje Unije, neovisno o Shengenskom režimu i bilo kakvim uhodanim mehanizmima), onda bismo gotovo mogli i reći kao je Hrvatska imala pravo da, također, bude nepripremljena.

**Hrvatska je zatvaranjem granice
prema Srbiji i optuživanjem
Beograda da u dosluhu s
Budimpeštom šalje izbjeglice samo
prema Hrvatskoj, dramatično
zakomplikirala i pogoršala odnose
sa susjednom zemljom, da bi tek
nakon nekih desetaka dana
uspjela uvesti red**

Zaključno, samo ovo: kako god se izbjeglička kriza dalje razvijala, ona neće i ne može biti riješena ako se ne promijene prilike koje su stotine tisuća ljudi nagnale da traže spas u bijegu. Dakle: izlaz nije ni u Orbánovoj bodljikavoj žici, ni u boljim uvjetima u prihvatnim logorima u Turskoj, Libanonu i Jordanu, nego u odustajanju od politike nametanja „svojih“ rješenja drugima, u odustajanju od bezdušnog iskorištavanja zemalja u razvoju u bjesomučnoj utrci za ostvarivanjem profita, u odustajanju od izvoza demokracije, ili onoga što neoliberalni kapitalizam pod tim pojmom podrazumijeva i u vraćanju nekim osnovnim načelima odnosa u međunarodnoj zajednici, kao što su puna ravnopravnost svih njezinih članica i nemiješanje u unutarnje poslove drugih. Kako stvari stoje, prilično su male šanse da se tako nešto dogodi, što znači da će izbjeglički val jačati i da ne treba isključiti mogućnost doslovnog pretvaranja Evrope u tvrđavu sa čvrsto branjenim granicama, što bi bio krah i koncepta i politike evropskoga ujedinjavanja, ali i krah koncepta multikulturalnosti (Orban ga je već proglašio propalim, a takva se ocjena prije koliko godina „omakla“ i kancelarki Merkel). Tako da, gledano iz današnje perspektive, put od razjedinjene (a formalno ujedinjene) Evrope do tvrđave Evrope uopće nije dug, a još je manje nezamisliv.

Što bi Hrvatsku, kao evropsku državu i članicu Unije, uz sudbinu milijuna nesretnika i realno rastuću opasnost Islamske države, najviše trebalo brinuti; ako smo još uopće zadržali sposobnost realnog sagledavanja stvari.

FUNKCIONIRANJE VIJEĆA I PREDSTAVNIKA NACIONALNIH MANJINA U REPUBLICI HRVATSKOJ 2011. – 2015.¹**JOŠ JE PUNO PROSTORA
ZA NAPREDAK****Siniša Tatalović**

Na izborima za vijeća i predstavnike 2015. došlo je do povećanja izlaznosti manjinskih birača – 13,5 posto u odnosu na 11,2 posto četiri godine prije, što je određeni napredak, ali ni približno dovoljan zbog čega bi trebalo razmotriti mogućnost da se održavaju u vrijeme lokalnih izbora čime bi se znatno povećao odaziv i ostvarile financijske uštede

Kada se završi konstituiranje i registracija, započet će s radom vijeća i predstavnici nacionalnih manjina u četvrtom mandatu. Na izborima održanim 31. maja 2015., izabrano je 288 vijeća i 173 predstavnika nacionalnih manjina. Značajan broj ovih institucija manjinske samouprave, na žalost, dočekat će i brojni stari problemi u njihovom funkcioniranju. To potvrđuje novo orijentacijsko-dijagnostičko istraživanje koje je provedeno neposredno prije ovogodišnjih izbora za vijeća i predstavnike nacionalnih manjina.

S ciljem unaprjeđivanja, očuvanja i zaštite položaja nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj, pripadnici nacionalnih manjina biraju svoje političke predstavnike na svim nivoima vlasti. Da bi lakše učestvovali u javnom životu i upravljanju lokalnim poslovima u općinama, gradovima

i županijama, pripadnici nacionalnih manjina biraju svoja vijeća i predstavnike.² Prema Ustavnom zakonu o pravima nacionalnih manjina, vijeća nacionalnih manjina u jedinici samouprave imaju pravo:

- predlagati tijelima jedinice samouprave mјere za unaprjeđivanje položaja nacionalne manjine u državi ili na nekom njenom području, uključujući davanje prijedloga općih akata kojima se uređuju pitanja od značaja za nacionalnu manjinu tijelima koja ih donose;
- isticati kandidate za dužnosti u tijelima državne uprave i tijelima jedinica samouprave;
- biti obaviješteni o svakom pitanju o kome će raspravljati radna tijela predstavničkog tijela jedinice samouprave, a tiče se položaja nacionalne manjine;
- davati mišljenja i prijedloge na programe radijskih i televizijskih postaja na lokalnoj i regionalnoj razini namijenjene nacionalnim manjima ili na programe koji se odnose na manjinska pitanja.³

Prvi izbori za vijeća nacionalnih manjina održani su 18. maja 2003. godine i 17. februara 2004. godine, a njihovim provođenjem i formiranjem vijeća, Republika Hrvatska je ušla u novi period zaštite prava nacionalnih manjina. Prvi izbori za Vijeća i predstavnike, održani su uz dosta problema i relativno skroman odaziv pripadnika nacionalnih manjina. Ipak, oni su omogućili izbor značajnog broja vijeća i predstavnika nacionalnih manjina i početak boljeg ostvarivanja prava nacionalnih manjina na lokalnim i regionalnim nivoima. Od tada su održani izbori za vijeća i predstavnike nacionalnih manjina 2007., 2011. i 2015. Sve ove izbore za vijeća i predstavnike obilježio je i prosječno nizak odaziv na izbore. Dosadašnja nastojanja da se poveća odaziv na ove izbore nisu dala željene rezultate. Ipak, može se primjetiti da je na izborima za vijeća i predstavnike 2015. došlo do određenog povećanja izlaznosti manjinskih birača (13,5 posto u odnosu na 11,2 posto četiri godine prije). Ovo povećanje izlaznosti je određeni napredak, ali ni približno dovoljan. Zbog toga bi trebalo razmotriti mogućnost da se izbori za vijeća i predstavnike nacionalnih manjina održe u vrijeme lokalnih izbora. Time bi se znatno povećao odaziv i na ove izbore, a mogle bi se ostvariti i nezanemarive financijske uštede.

U cilju analize funkcioniranja vijeća i predstavnika nacionalnih manjina u martu i aprilu 2010. godine, za potrebe Savjeta za nacionalne manjine Republike Hrvatske, provedeno je istraživanje o funkcioniranju vijeća i predstavnika nacionalnih manjina.⁴ Isti tip istraživanja proveden je i u martu i aprilu 2015. u cilju sagledavanja trendova u funkcioniranju vijeća i

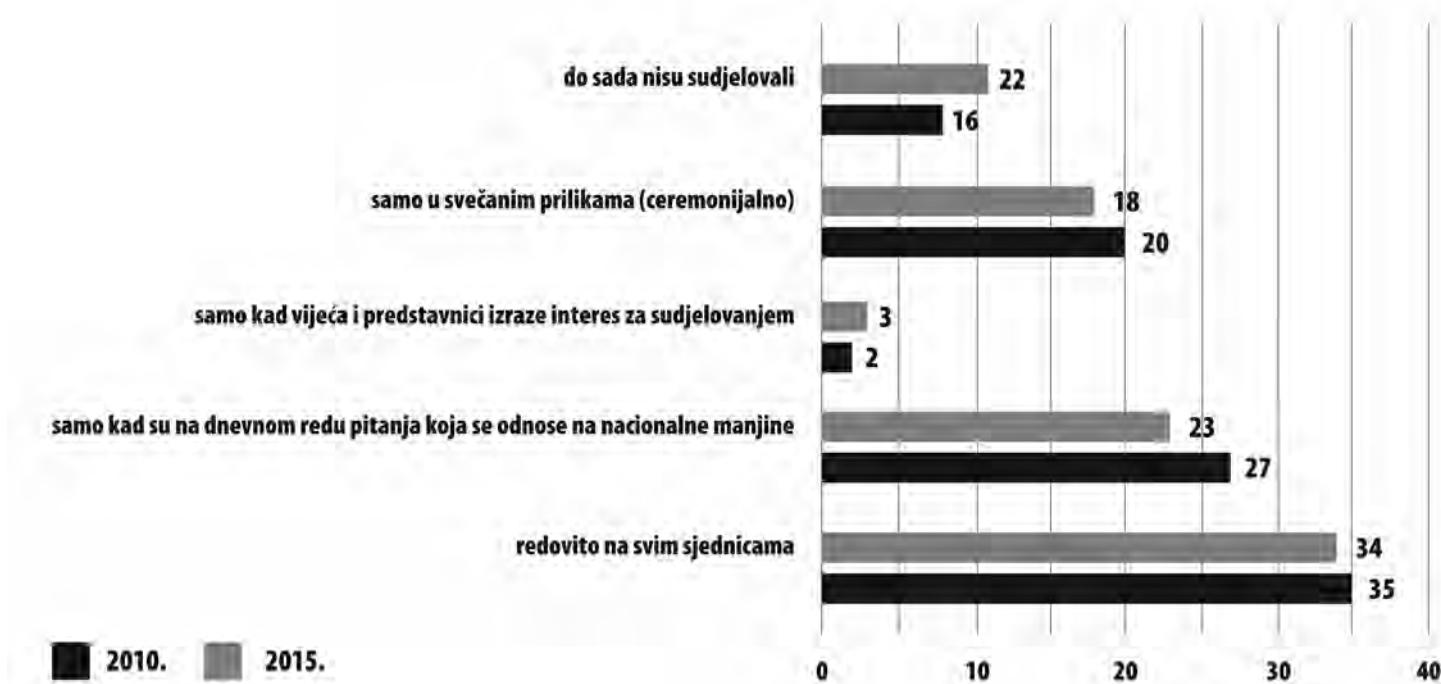
¹ U ovom članku prikazuje se manji dio rezultata istraživanja kojega su u martu i aprilu 2015. proveli Siniša Tatalović, Ružica Jakešević i Tomislav Lacović. Cjeloviti rezultati istraživanja, koje su istraživači prezentirali na naučnoj konferenciji "Nacionalne manjine u demokratskim društvinama", održanoj od 21. do 24. maja 2015. na Brijunima, bit će objavljeni u naučnom časopisu Političke perspektive.

² U jedinicama samouprave na čijem području pripadnici pojedine nacionalne manjine učestvuju s najmanje 1,5% u ukupnom stanovništvu jedinice samouprave, u jedinicama lokalne samouprave na čijem području živi više od 200 pripadnika pojedine nacionalne manjine, te u jedinicama regionalne samouprave na čijem području živi više od 500 pripadnika nacionalne manjine, pripadnici svake takve manjine

mogu izabrati vijeće nacionalne manjine. Na području jedinice samouprave gdje živi najmanje 100 pripadnika neke manjine, bira se predstavnik te nacionalne manjine. Ustavni zakon o pravima nacionalnih manjina, *Narodne novine*, broj 155/2002., članak 24.

³ Ustavni zakon ..., članak 31.

⁴ Rezultati ovog istraživanja objavljeni su u članku: Tatalović S., Jakešević R., Lacović T., Funkcioniranje vijeća i predstavnika nacionalnih manjina u Republici Hrvatskoj, *Međunarodne studije*, vol. 10, broj 3/4, str. 40-56

GRAFIKON 1 / Učešće vijeća i predstavnika na sjednicama tijela lokalne ili regionalne samouprave

predstavnika nacionalnih manjina. S obzirom na kriterije razlikovanja prema cilju istraživanja, radi se o orientacijsko-dijagnostičkom istraživanju. Cilj je bio dijagnosticirati kako funkcioniraju vijeća i predstavnici nacionalnih manjina i koliko doprinose ostvarivanju prava nacionalnih manjina. U drugom ciklusu istraživanja, čiji se rezultati prikazuju, željelo se utvrditi: Da li postoji i kakav je napredak u funkcioniranju vijeća i predstavnika nacionalnih manjina?

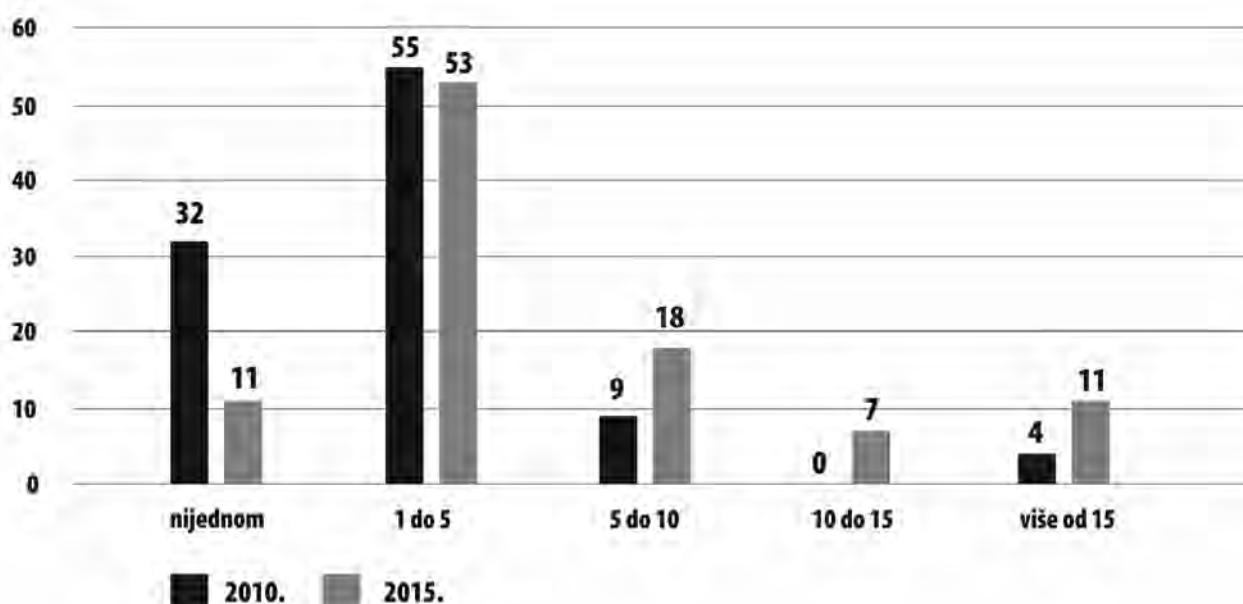
Na izborima održanim 31. maja 2015., izabrano je 288 vijeća i 173 predstavnika nacionalnih manjina. Značajan broj ovih institucija, na žalost, dočekat će i brojni stari problemi u njihovom funkcioniranju

U elemente orientacijskog istraživanja prije svega treba ubrojiti činjenicu da postoji deficit u provođenju empirijskih istraživanja koja bi se bavila tematikom manjinskih prava, posebno funkcioniranjem vijeća i predstavnika nacionalnih manjina. Zbog toga je bilo potrebno prikupiti neka osnovna saznanja i odrediti karakteristike predmeta istraživanja. U tu je svrhu postavljen takav obuhvat pitanja koji se bavi gotovo svim aspektima organizacije i funkcioniranja vijeća i predstavnika nacionalnih manji-

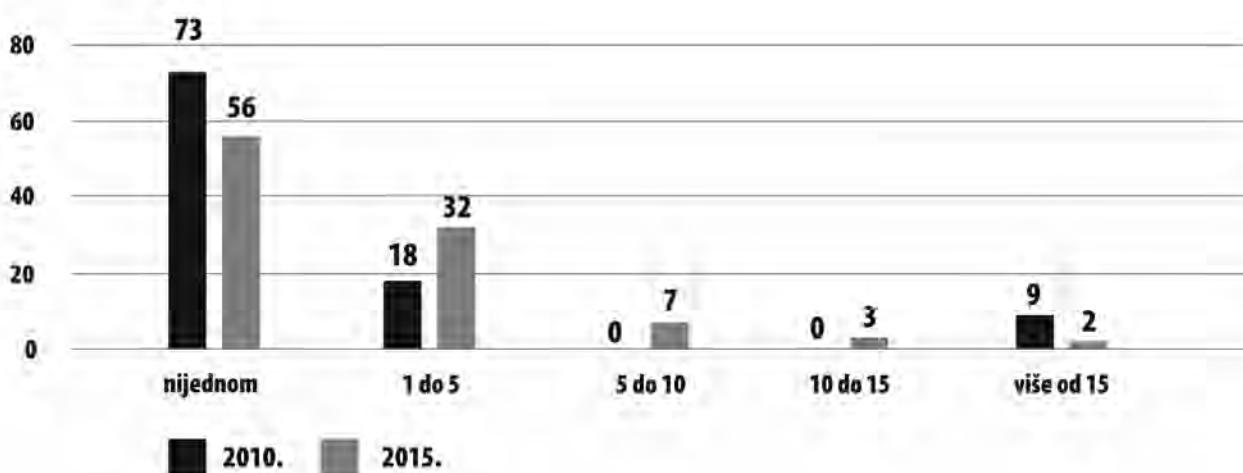
na na nivou lokalne i regionalne samouprave. S obzirom na metodološki pristup i kriterije istraživanja, opće spoznaje do kojih se došlo omogućuju generaliziranje i deskripciju dobivenih rezultata s obzirom na populaciju i predmet istraživanja. Stoga ovo istraživanje ima i svoju dijagnostičku/deskriptivnu komponentu i svrhu te može biti referentna točka u analizi položaja nacionalnih manjina i osmišljavanju politike koja će doprinijeti njegovom poboljšanju.

U istraživanju se pošlo od pretpostavke da vijeća i predstavnici nacionalnih manjina još uvijek ne ostvaruju u potpunosti prava propisana Ustavnim zakonom o pravima nacionalnih manjina, posebno u odnosu na: Postojanje materijalnih i finansijskih prepostavki za rad; učešće u procesima odlučivanja, te utjecaj na lokalne medije i ostvarivanje prava na službenu upotrebu jezika i pisma nacionalnih manjina. Cilj istraživanja je bio dobiti uvid u funkcioniranje vijeća i predstavnika nacionalnih manjina na nivou općina, gradova i županija, te dijagnosticirati razloge njihove eventualne neefikasnosti u ostvarivanju prava zajamčenih Ustavom i zakonima. Anketni upitnik koji se odnosio na vijeća i predstavnike nacionalnih manjina u obzir je uzeo sva vijeća i predstavnike nacionalnih manjina upisane u registar vijeća i predstavnika koji se vodi u Ministarstvu uprave. Uzorak istraživanja je obuhvatio 21,2% od ukupnog broja vijeća i 15,3% od ukupnog broja predstavnika. Anketni upitnik je u elektronskom obliku putem elektronske pošte distribuiran vijećima i predstavnicima nacionalnih manjina. Ispunjeni anketni upitnik je na isti način i vraćan s time što je određen broj ispitanika to učinio i slanjem poštom u zatvorenim omotnicama.

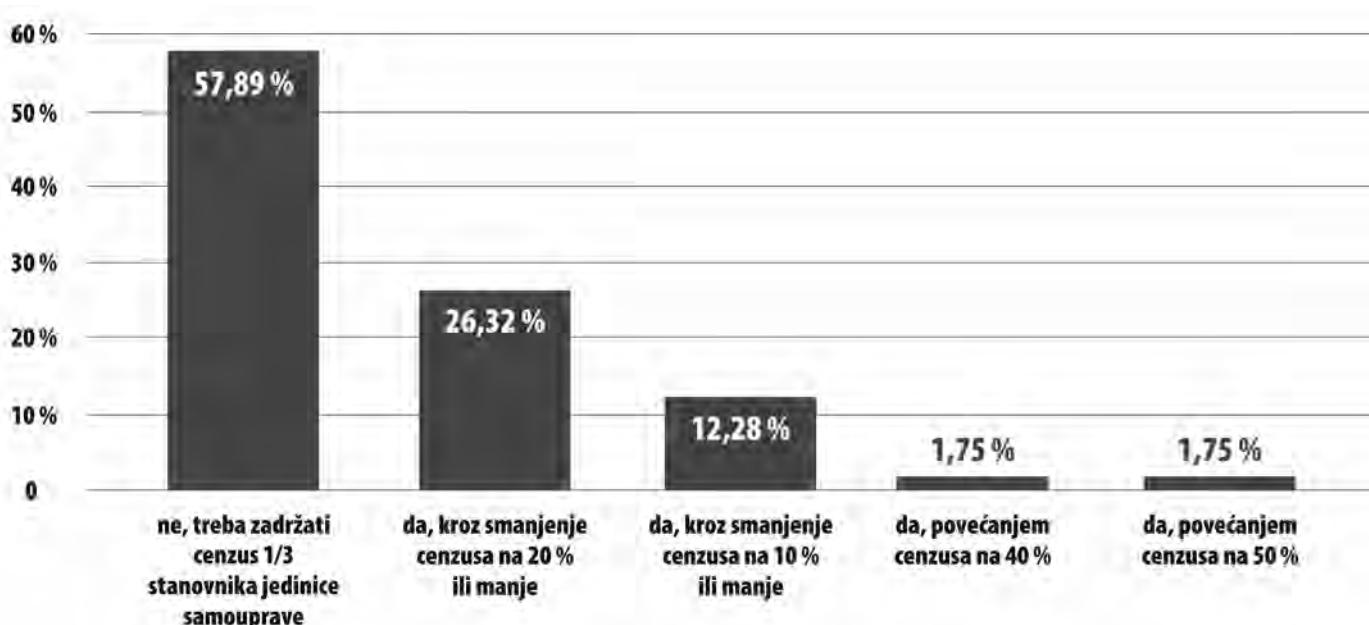
U ovom tekstu, prikazat će se samo dio dobivenih rezultata i to onih koji ukazuju na ključne probleme u funkcioniraju vijeća i predstavnika nacionalnih manjina. Jedno od pitanja u istraživanju se odnosilo na učešće

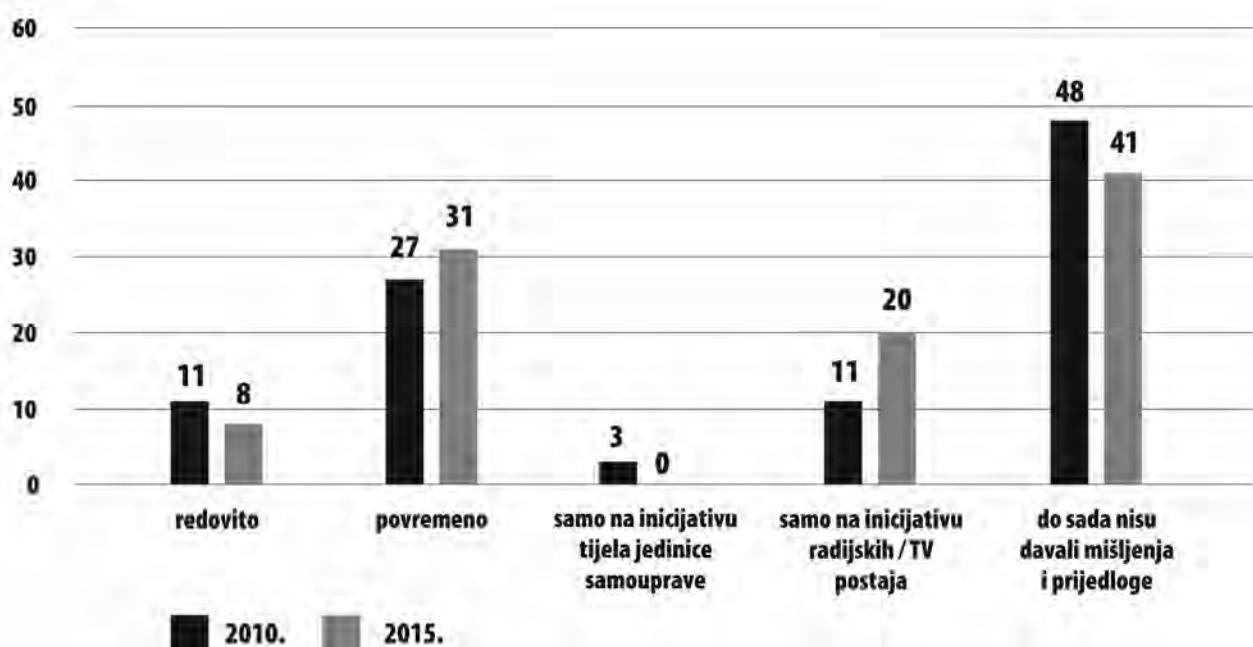
GRAFIKON 2 / Koliko su puta vijeće/predstavnici predlagali mjere za unapređenje položaja nacionalnih manjina u jedinicama samouprave

GRAFIKON 3 / Koliko su puta vijeća i predstavnici isticali kandidata za dužnosti u tijelima jedinica samouprave

GRAFIKON 4 / Treba li mijenjati zakonske odredbe o službenoj upotrebi jezika i pisma nacionalnih manjina

GRAFIKON 5 / Suradnja u kreiranju medijskih sadržaja

članova vijeća i predstavnika nacionalnih manjina na sjednicama tijela jedinica lokalne ili regionalne samouprave.

Dobiveni rezultati prikazani u Grafikonu 1 pokazuju da svega 35% vijeća i predstavnika redovito učestvuje u radu tijela samouprave. Nešto manje, 27% učestvuje u radu ovih tijela samo kada su na dnevnom redu teme koje se odnose na prava nacionalnih manjina, svega 2% kada izraze želju za sudjelovanjem, 20% u svečanim prilikama (dan općine, grada ili županije), dok 16% uopće ne učestvuje u radu samouprava. Ovi rezultati su nešto bolji nego u prethodnom istraživanju, ali pokazuju da još uvijek postoji nedovoljna uključenost vijeća i predstavnika nacionalnih manjina u rad općinskih i gradskih vijeća i županijskih skupština.

Što se tiče predlaganja mjera za unapređenje položaja nacionalnih manjina u jedinicama samouprave, dobiveni rezultati prikazani u Grafikonu 2 pokazuju da je najveći broj vijeća i predstavnika ove mjere predlagao od 1 do 5 puta (53%), dok to uopće nije bio slučaj u praksi 11% vijeća i predstavnika. U odnosu na prethodno istraživanje, ohrabrujuće djeluje podatak da je 36% vijeća i predstavnika to učinilo više od 5 puta. I u ovom slučaju uočava se određeni nazadak u odnosu na praksu u prethodnom mandatu.

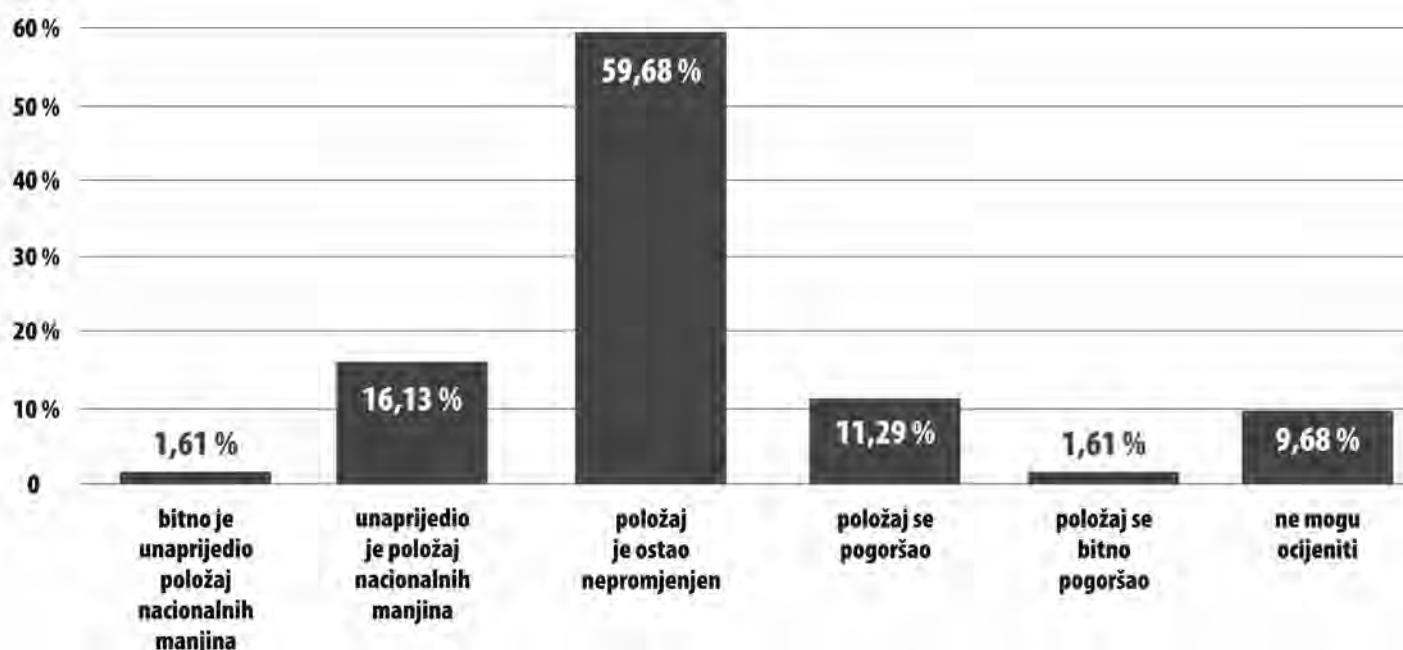
Grafikon 3 pokazuje da su vijeća i predstavnici u isticanju kandidata za dužnosti u tijelima jedinica samouprave i dalje nedovoljno aktivni, iako se može uočiti određeni napredak. I dalje, visokih 56% vijeća i predstavnika ne predlaže kandidate na dužnosti u tijelima jedinica samouprave. Od 1 do 5 puta to je učinilo 32% vijeća i predstavnika, a aktivnost u ovom segmentu, koja bi bila veća od toga iskazalo je svega 12% vijeća i predstavnika. Ovi podaci ukazuju na nedovoljnu aktivnost vijeća i predstavnika da se popravi nezadovoljavajuća zastupljenost pripadnika nacionalnih manjina u tijelima državne vlasti.

Podaci prikazani u Grafikonu 4, pokazuju da su vijeća i predstavnici uglavnom zadovoljni postojećim zakonskim rješenjima kojima se regulira službena upotreba jezika i pisma nacionalnih manjina. To je vidljivo

iz podatka da čak 57,89% ispitanika smatra da treba zadržati postojeće rješenje i census od 1/3 stanovništva neke samouprave. Dio ispitanika, značajnih 38,6 je za smanjenje cenzusa ispod 20% odnosno 10%, dok je zanemariv broj za povećanja ovog cenzusa. Republika Hrvatska ima jedan od najviših cenzusa za službenu upotrebu manjinskih jezika u Evropi, koji iznosi visokih 33%. I ovako visoki census ne osigurava u svim slučajevima i svim jedinicama samouprave, pravo na službenu upotrebu jezika i pisma nacionalnih manjina. Da bi se ovo pravo ostvarilo, treba biti regulirano i u statutu pojedine samouprave. Zbog toga su i moguće opstrukcije ostvarivanja ovog prava od pojedinih samouprava.

Svega 35% vijeća i predstavnika redovito učestvuje u radu tijela samouprave, dok 27% učestvuje u radu samo kada su na dnevnom redu teme koje se odnose na prava manjina

Mediji su izuzetno važni za ostvarivanje manjinskih prava. Zbog toga je Ustavnim zakonom propisano da vijeća i predstavnici mogu davati mišljenja i prijedloge na programe radijskih i televizijskih stanica na lokalnom i regionalnom nivou namijenjene nacionalnim manjinama, ili na programe koji se odnose na manjinska pitanja. Unatoč ovoj mogućnosti i dalje

GRAFIKON 6 / Kako ocjenjujete utjecaj članstva Republike Hrvatske u EU na ostvarivanje prava nacionalnih manjina

GRAFIKON 7 / Koja je Vaša opća ocjena ostvarivanja prava nacionalnih manjina u mandatu 2011.-2015. u matičnoj jedinici samouprave

je nezadovoljavajuće učešće vijeća i predstavnika nacionalnih manjina u kreiranju medijskih sadržaja u lokalnim radijskim i televizijskim stanicama. Zabrinjavajuće je što to do sada nije učinilo 41% vijeća i predstavnika, dok to redovito čini svega 8%. Ipak, se može uočiti određeni napredak u pojedinim samoupravama, što je rezultat boljih mogućnosti financiranja manjinskih programa.

Podaci prikazani u Grafikonu 6, pokazuju da se nivo prava nacionalnih manjina nije bitno promijenio ulaskom Republike Hrvatske u EU. Tako misli 59,68% ispitanika, dok ostali smatraju da je položaj nacionalnih manjina pogoršan, odnosno da je unaprijeđen.

Podaci prikazani u Grafikonu 7, pokazuju da polovina ispitanika (50%) smatra da je nivo prava nacionalnih manjina u njihovoj jedinici samouprave, za vrijeme njihovog mandata, ostao na istom nivou. Nešto više ispitanika (32,25%) smatra da se u ostvarivanju ovih prava osjeća pozitivni pomak, dok manji dio (17,75%) smatra da se stanje pogoršalo.

Provedeno istraživanje ukazuje na najvažnije probleme koji su utjecali na rad vijeća i predstavnika nacionalnih manjina u mandatu 2011.-2015. Jedan od uočenih problema je nedostatak finansijskih sredstava i neophodnih uvjeta za rad. Ovaj problem uglavnom je povezan s krizom koja je obilježila istraživani mandat vijeća i predstavnika. Uočena je i

nedovoljna informiranost vijeća i predstavnika o onome što se događa u lokalnoj ili regionalnoj samoupravi. To je uglavnom posljedica neuključivanja članova vijeća i predstavnika u rad tijela lokalne i regionalne samouprave, bilo da ih se ne poziva na sjednice, ili da im se ne dostavljaju informacije i materijali.

Kod pojedinih nacionalnih manjina izražena je diskriminacija njihovih pripadnika, te strah od isticanja identiteta, posebno u urbanim sredinama. Kod skoro svih nacionalnih manjina uočava se nepovoljna dobna struktura članova vijeća i predstavnika nacionalnih manjina, što negativno utječe i na njihovu motiviranost da pokreću i realiziraju određene projekte. Nedostatak interesa mladih za djelovanje vijeća i predstavnika, pitanje je kojem će u budućnosti trebati pokloniti puno više pažnje. Vijeća i predstavnici u svom radu osjećaju i neusklađenost između legitimite i ovlasti, ali i nepoštovanje zakona i prava nacionalnih manjina od tijela lokalne i regionalne samouprave.

**Čak 11% vijeća i predstavnika
nisu predlagali nikakve mjere
za unapređenje položaja
nacionalnih manjina u
jedinicama samouprave(...)**
**Visokih 56% vijeća i
predstavnika ne predlaže
kandidate na dužnosti u tijelima
jedinica samouprave(...)**
**Nivo prava nacionalnih manjina
nije se bitno promijenio ulaskom
Republike Hrvatske u EU, smatra
60% ispitanika**

Ipak, istraživanje ukazuje i na određena postignuća u mandatu 2011.–2015. To se posebno odnosi na formiranje odbora za rad s nacionalnim manjinama u pojedinim samoupravama. Poboljšano je i zapošljavanje pripadnika manjine, iako je to još uvijek nedovoljno. Poticanje kulturnog stvaralaštva, njegovanje jezika i kulture, uvođenje nekog od modela obrazovanja na jeziku i pismu nacionalnih manjina, može se ubrojiti u pozitivne pomake. Kod nekih vijeća i predstavnika posebno se vidi napredak u organiziranju izložbi, stručnih seminara, izdavaštvu i radu s mladima.

U pozitivne pomake u istraživanom mandatu može se ubrojiti i jačanje suradnje među nacionalnim manjinama, s njihovim udruženjima, ali i formiranje koordinacija unutar jedne, ili više nacionalnih manjina. Nacionalno osvještavanje, povezivanje pripadnika nacionalnih manjina u cilju očuvanja njihovog nacionalnog identiteta, također je važno postignuće. To se

posebno odnosi na nastojanja da se u statute jedinica lokalne samouprave unesu odredbe o pravu na službeno korištenje jezika i pisma nacionalnih manjina, te isticanje zastava nacionalnih manjina prilikom obilježavanja važnijih datuma.

**Hrvatska ima jedan od najviših
cenzusa za službenu upotrebu
manjinskih jezika u Evropi,
koji iznosi visokih 33% što ne
osigurava u svim slučajevima i
svim jedinicama samouprave
pravo na službenu upotrebu
jezika i pisma nacionalnih
manjina**

Ukupno gledajući, popravlja se i informiranje pripadnika većinskog naroda o nacionalnim manjinama. Tome posebno pridonosi veća prisutnost manjinskih tema u javnosti što je rezultat razvijanja modela finansiranja emisija za nacionalne manjine na lokalnim radijskim i televizijskim stanicama.

Promjenom načina izbora članova vijeća, u kojem bi birači dobili više šanse utjecati na to tko će ih u vijeću zastupati, porastao bi i interes za tu instituciju, a uskladišnjem termina izbora s izborima za lokalnu samoupravu, povećao bi se i postotak odaziva na izbore. Budući da u Hrvatskoj postoji inicijativa za formiranje jedinstvenoga izbornog zakona, kojim bi se regulirao izbor članova predstavničkih tijela lokalne i regionalne samouprave, i saborskih zastupnika, bilo bi potrebno inicijativu za reguliranje načina izbora članova vijeća nacionalnih manjina "pridružiti" inicijativi o jedinstvenom izbornom zakonu i na taj način cijelovito regulirati način formiranja lokalne i manjinske samouprave.

Također, među manjinskim vijećima ne postoji dovoljna koordinacija, bilo onima iste nacionalne manjine u više jedinica lokalne i regionalne samouprave, ili onima koje obuhvaćaju vijeća više manjina u istoj jedinici samouprave. Ustavnim zakonom o izmjenama i dopunama Ustavnog zakona o pravima nacionalnih manjina koji daje mogućnost stvaranja koordinacija nacionalnih manjina za područje Republike Hrvatske otvara se mogućnost efikasnijeg djelovanja trenutno fragmentiranog načina predstavljanja interesa nacionalnih manjina.

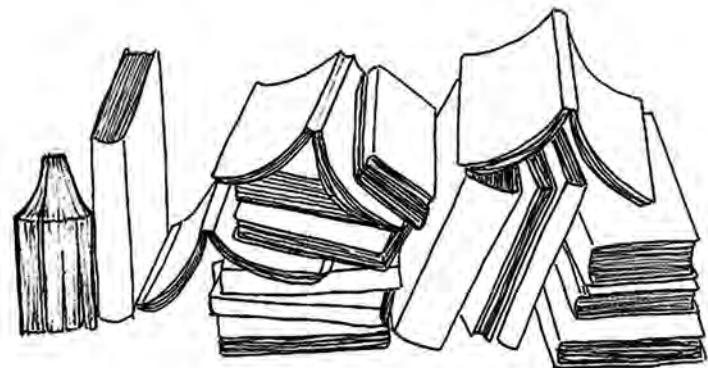
Rezultati istraživanja prezentirani u ovom radu pokazuju da je prostor za djelovanje vijeća i predstavnika nedovoljno iskorišten. U tom smislu, uz pojačani interes pripadnika nacionalnih manjina za učešćem u političkom životu, te veći legitimitet vijeća i predstavnika, za prepostaviti je da bi proporcionalno rasla i njihova efikasnost i odgovornost za ostvarivanje prava nacionalnih manjina.

IZDAVAŠTVO U SRBIJI**LAŽNO MNOŠTVO****Mladen Vesović**

**Iako gotovo polovina izdavača
štampa knjige u tiražima od 500
do 1.000 primeraka, (svaka knjiga
prodata u tiražu većem od 1.000
primerka u roku manjem od šest
meseci može se smatrati hitom)
u istraživanju sprovedenom pre
nekoliko godina njih 51,9% je izjavilo
da im se povećava broj novih naslova
u prethodne tri godine**

Priča o izdavaštvu u Srbiji danas može se čitati i kao jedna od mogućih priča o beskrajnoj istočnoevropskoj tranziciji i njenim društveno-ekonomskim konsekvenscama. Iako je nesumnjivo da je Srbija prošla znatno komplikovaniji tranzicioni put od većine postkomunističkih zemalja, krajnji ishodi procesa su isti i po tome se Srbija nimalo ne razlikuje od ma kojeg drugog istočnoevropskog društva.

U izuzetno instruktivnoj studiji *Književnost Istočne Evrope u doba postkomunizma* (2006) poznati američki slavista Endru Baruh Vahtel uočava nekoliko osobnosti istočnoevropskih kultura koje su važne za bolje razumevanje sadašnje, tranzicione, pozicije pisca, izdavača i knjižara u ovim zemljama. Prva je ta da je Istočna Evropa deo sveta u kojem su ozbiljna književnost i njeni pisci oduvek bili precenjeni, u poređenju sa značajem koji se njihovim kolegama pridaje u zapadnim društvima. Druga je ta da su devetnaestovekovne književnike-očeve nacija komunistički književni kritičari i istoričari književnosti u svojim naučnim delima sredinom XX veka pretvarali u neku vrstu proto-komunista, pa su sledstveno tome i države pod vođstvom komunističkih partija obraćale veliku pažnju na one savremene pisce koji su pristajali da po njenoj direktivi manje ili više angažovano deluju kao "inženjeri ljudskih duša". A na drugoj strani, kritičari i istoričari književnosti sa Zapada primećivali su i favorizovali disidentske i poludisidentske pisce koji su bili voljni da manje ili više otvoreno progovore ili pišu protiv komunističkih vlasti. Zato su u poslednjim godinama komunističkog perioda ozbiljna književnost i njeni autori bili posebno značajni za svoja društva i zato su uživali veliki prestiž i veliku simboličku moć na obe strane "gvozdene zavese".

Zamke tržišta

Međutim, u vremenu nakon 1990. godine, kroz političke i ekonomске promene koje su nastupile, gore navedena situacija je drastično promenjena. Uvođenjem parlamentarne demokratije i tržišne privrede u istočnoevropskim zemljama, nestale su okolnosti koje su tako dugo, vek i po ili dva, u ovim društvima privilegovale pisce i sve ono što bilo vezano za njih. Više nije bilo potrebe da pisci brane pravo svojih nacija na postojanje (što je uloga koja je ostala važna posebno u bivšim sovjetskim i jugoslovenskim republikama, čak i onda kada je znatno izgubila značaj u ostatku Istočne Evrope), niti je bilo potrebe da budu glas savesti u represivnim režimima. Sve njihove nekadašnje "funkcije" prešle su na državni aparat i od zvanične cenzure oslobođene medije. Iako su neko vreme svi bili zadovoljni višepartijskim ustrojstvom društva i slobodnim tržistem, ozbiljni pisci vrlo brzo uvidaju kako im ta nova realnost donosi zapravo velike probleme, o kojima je malo ko razmišlja u euforiji oko pada berlinskog zida. Pre svega to su problemi u sferi finansija: sprovodenje tržišnih reformi donosi sa sobom ogromno smanjenje izdvajanja za javnu kulturu i obrazovanje, što je bio oblik finansijske podrške na koji su intelektualci navikli u doba komunizma. A prodaja knjiga opadala je strmoglavo s padom prihoda po glavi stanovnika, dok su istovremeno i ti preostali kupci knjiga odjednom pred sobom imali znatno širi izbor dela nego ikada ranije. Tada počinju da se otvaraju isključivo tržišno orientisane izdavačke kuće koje sada ne podležu ma kakvoj ideološkoj cenzuri, tako da tržiste knjige preplavljuju najrazličitiji mogući oblici prevodne književnosti i zabavno-popularne domaće proze. Istovremeno i zapadni izdavači i čitaoci naglo gube interes za pisce iza nekadašnje, sada potpuno demontirane, "gvozdene zavese". Ozbiljni pisci i njihovi izdavači postali su marginalizovani u ekonomskom i intelektualnom smislu, dok je društveni prestiž ozbiljne književnosti sasvim nestao. Utopljena u more lake zabave, sporta i estrade, ona je postala društveno nevidljiva.

Sve rečeno u potpunosti važi i za Srbiju i brojčani podaci koji slede, samo ilustruju opisano stanje stvari u jednom konkretnom društvu. A metaforički naslov koji bi mogao da natkrili sve cifre, mogao bi biti: lažno mnoštvo, jer nesumnjivo veliki brojevi govore o znatnoj privrednoj aktivnosti, ali koja za sobom ne ostavlja značajnije, kvalitativno važne ili dugotrajne kulturne uticaje.

Kako bismo u ovom osvrtu dobili relativno valjanu sliku izdavaštva i knjižarstva u Srbiji, kao grane kreativnih industrija, koristio sam se zvaničnim podacima Narodne biblioteke Srbije, Ministarstva kulture i informisanja Republike Srbije, istraživanjima tržišta knjige u Srbiji koja je u 2006. i 2011. godini sprovedla Medijska knjižara "Most" po narudžbini Narodne biblioteke Srbije i Privredne komore Srbije.

Iako je gotovo opšteprihvaćen stav da je izdavaštvo niskoprofitna delatnost, broj privrednih subjekata registrovanih nekim delom za izdavačku delatnost prema podacima Privredne komore Srbije je oko 400. Za učešće na ovogodišnjem ju-

bilarnom 60. Međunarodnom sajmu knjiga u Beogradu prijavilo se 390 izlagača, ali se prepostavlja da svega oko 200 njih može biti tretirano kao profesionalni izdavač. Međutim, u bazi izdavača ISBN agencije, koja se vodi u Narodnoj biblioteci Srbije, postoji godinama unazad čak 9.500 aktivnih izdavača! Od tog broja, oko 4.500 su autori-izdavači koji objavljaju po jednu "svoju" knjigu tokom godine, dok su preostalih 5.000 izdavača pravni subjekti koji su kao jednu od svojih poslovnih aktivnosti registrirali i izdavačku delatnost. Među njima veliki je broj izdavača koji su zapravo razna javna ili privatna preduzeća, društva, fabrike, zemljoradničke zadruge, ustanove, udruženja itd. Takozvane "prve tri grupe", to jest izdavačka preduzeća koja se, statistički gledano po opisu svojih poslovnih aktivnosti u Agenciji za privredne registre, prevashodno/primarno bave izdavaštvom, knjižarstvom i štamparsvom, smatraju se profesionalnim izdavačima i njih ukupno ima 1.156. U bazi izdavača na internet prezentaciji www.knjigainfo.com, kao rezultat dva obimna ostraživanja tržišta knjige, nalazi se adresar izdavača Srbije u kome se nalazi 798 firmi.

Utopljenja u more lake zabave, sporta i estrade, ozbiljna književnost je postala društveno nevidljiva

Ako pokušamo da se još malo razaberemo u ovom mnoštvu, možemo videti da se u bazi ISBN nalazi podatak da je u Srbiji bilo ukupno 295 izdavača koji su u 2008. godini – koja je po ukupnom broju objavljenih izdanja od fantastičnih 16.446, najproduktivnija godina od 2000. do danas – imali najmanje 10 objavljenih knjiga. Na redovan konkurs za otkup publikacija za javne biblioteke, koje raspisuje Ministarstvo kulture i informisanja, u proseku se svake godine prijavi oko 250 izdavačkih kuća. Krenimo i korak dalje: rang-lista prvih 100 izdavača monografskih publikacija, na osnovu svih izdanja, koju svake godine sačinjava Narodna biblioteka Srbije, pokazuje da je, na primer, od ukupno 15.035 publikacija objavljenih u 2014. godini, prvi 100 izdavača sa liste objavilo 6.256 knjiga (prvi 50 je objavilo 4.703 naslova). Dakle, ovih 100 izdavača objavljuje gotovo pola svih monografskih publikacija u Srbiji. Imajući u vidu ovaj podatak, kao i podatak Privredne komore Srbije i ISBN agencije možemo zaključiti da u Srbiji ima zapravo oko 300 aktivnih izdavača, ali da je za ne više od 50-ak njih izdavaštvo zaista primarna delatnost. U prilog tome govori i podatak da se 42,3% izdavačkih kuća bavi samo izdavaštvom, dok se ostatak bavi štampanjem i prodajom knjiga, kao i drugim privrednim delatnostima.

Mali i specijalizovani

Podaci pokazuju takođe da je, za razliku od mnogih drugih oblasti srpske privrede, u izdavaštvu tranzicija završena, jer su izdavačka preduzeća gotovo sasvim u privatnom vlasništvu (83,7%). Iako izdavaštvo u Srbiji ima dugu tradiciju, tokom prethodne dve decenije gotovo sva nekada postojeća izdavačka preduzeća su nestala, tako da je od sada aktivnih izdavačkih kuća 61% njih osnovano pre manje od 15 godina.

Radeći sasvim u duhu tržišne privrede, izdavačke kuće u Srbiji su male – svega 36,5% ima više od 10 zaposlenih, tako da grubom procenom možemo reći da u oblasti izdavaštva i knjižarstva radi manje od 10.000 ljudi (zbrajajući u tu cifru sve delatnosti – urednike, prodavce, lektore, dizajnere itd.). Kvalifikaciona struktura je relativno visoka, jer 36,5% zaposlenih u izdavačkim kućama ima diplomu više ili visoke škole.

Sasvim u saglasju sa tendencijama u drugim državama u regionu i Istočnoj Evropi i u Srbiji se čak 77,9% izdavačkih kuća nalazi u glavnom gradu, Beogradu, što i u ovoj oblasti otvara pitanje o velikoj nesrazmeri između centra i periferije tranzicionih društava.

Većina izdavača, njih 57,7% je specijalizovana za neku oblast, a među njima su najčešće zastupljene: humanistika, medicina, filozofija, pravo, lingvistika, umetnost, itd.

Iako gotovo polovina izdavača štampa knjige u tiražima od 500 do 1.000 primeraka, (svaka knjiga prodata u tiražu većem od 1.000 primeraka u roku manjem od šest meseci može se smatrati hitom) u istraživanju sprovedenom pre nekoliko godina njih 51,9% je izjavilo da im se povećava broj novih naslova u prethodne tri godine. Ukoliko ovde ubrojimo i one izdavačke kuće koje imaju ujednačenu produkciju, možemo doći da zaključka da izdavaštvo povećava obim proizvodnje i da ovaj pozitivan trend pokriva 4/5 svih izdavača u Srbiji.

**Radeći sasvim u duhu tržišne
privrede, izdavačke kuće su
male – svega 36,5% ima više
od 10 zaposlenih, tako da
grubom procenom možemo
reći da u oblasti izdavaštva i
knjižarstva radi manje
od 10.000 ljudi**

Udruženje izdavača i knjižara Srbije, koje okuplja najveći broj aktivnih izdavača i knjižara u Srbiji, prepostavlja da je ukupan godišnji obrt u izdavačkoj delatnosti u Srbiji oko 50 miliona evra, što je svakako ozbiljan ekonomski pokazatelj. Međutim, tačne podatke je teško utvrditi, jer ne postoji standardizovana statistička obrada finansijskih izveštaja i oni se ne obrađuju na jednom mestu (Republički zavod za statistiku, Narodna biblioteka Srbije itd.). Gledajući statističke izveštaje u inostranstvu, aktuelna praksa pokazuje da statističke pregledе o izdavaštvu objavljaju udruženja izdavača i to uglavnom samo kao elektronska izdanja. Pošto u Srbiji ne postoji jedno udruženje izdavača koje bi objedinilo sve relevantne profesionalne izdavačke kuće (pored UIKS-a postoji još nekoliko, manjih strukovnih udruženja), ne postoji sasvim pouzdani podaci o ekonomskoj snazi srpskog izdavaštva i Međunarodno udruženje izdavača (International Publishers Association) ili nacionalna udruženja izdavača iz pojedinih zemalja nemaju u potpunosti relevantnog sagovornika u Srbiji, s obzirom da jedan deo izdavačkog spektra, premda manji, ipak ostaje van tog dijaloga. Ali bez obzira na to, valja konstatovati da se srpsko izdavaštvo transformisalo i prilagodilo tržišnoj ekonomiji sasvim samo i bez ikakvih velikih državnih intervencija, što ovu delatnost čini vrlo vitalnim i samostalnim delom kulturnih industrija u Srbiji.

I kada je reč o knjižarstvu u Srbiji i ono je deo kreativnih industrija u kojima je tranzicija završena. I to je delatnost koja je gotovo sasvim u privatnom sektoru. Kao i kod izdavačkih preduzeća, 61% sada aktivnih knjižara je osnovano pre manje od 15 godina. Svega oko 10% knjižara je ostalo u državnom ili društvenom vlasništvu, odnosno u vlasništvu javnih preduzeća i taj procenat će sigurno biti još manji. U prilog tome govori i vest da je pre nekoliko dana u prostoru doskorašnje knjižare "Danilo Kiš" na Terazijama, koja je na tom mestu radila 60 godina i koja je pripadala

izdavačkoj kući "Prosveta", otvorena prodavnica jedne domaće modne kuće. Tako je nekada velika izdavačka kuća u tranzicionom vrtlogu izgubila još jedan prodajni prostor i šansu za ma kakav oporavak.

Jedna od osobenosti srpskog knjižarstva je i to da više od polovine knjižara u Srbiji (53%) pripada izdavačkim kućama, od kojih neke imaju i preko 30 knjižara u lancu. Ovakva vrsta koncentracije delatnosti (izdavaštvo, štamparstvo i knjižarstvo), kao i veliki komisioni rabati već godinama dovode u izuzetno tešku poslovnu situaciju izdavače koji nemaju svoje knjižare i štamparije. Nažalost, van najvećih gradova (Beograd, Novi Sad, Niš, Kragujevac, Subotica), zbog malih prometa i slabe kupovne moći stanovništva, pravih knjižara gotovo i nema, tako da je knjiga zapravo u mnogim mestima teško dostupna roba.

Nedovoljna ponuda

Većina knjižara u Srbiji je veoma mala po površini, broju naslova i broju zaposlenih. Statistika pokazuje da 53% knjižara ima do 3 zaposlena, a 28% ima od 4 do 5 zaposlenih. Oko trećina knjižara ima ukupnu površinu manju od 49 m², a još trećina između 50 i 99 m². Obrazovna struktura je takva da 83,4% zaposlenih u knjižarama ima srednju stručnu spremu, a 16,6% višu ili visoku. Ni u jednoj od knjižara koja je bila obuhvaćena istraživanjima nije bilo radnika sa samo osnovnom školom. Zanimljivo je i da se knjižari o novim naslovima informišu pre svega preko kataloga izdavača (73,5%), a potom preko medija 44,44% i interneta 41%. Sajmovi knjiga su izvor informacija za samo 26,5% knjižara, što prilično uverljivo govori da naši najznačajniji sajmovi knjiga (u Beogradu, Novom Sadu i Nišu) ne vrše svoju osnovnu funkciju, a to je spajanje proizvođača i velikih kupaca, već su usmereni prvenstveno na maloprodaju, postajući time zapravo konkurenca knjižarskoj mreži.

Svega oko 10% knjižara je ostalo u državnom ili društvenom vlasništvu, odnosno u vlasništvu javnih preduzeća i taj procenat će sigurno biti još manji

S druge strane ni izdavači ne obilaze knjižare i ne predstavljaju u njima svoje knjige, jer je samo 5,1% knjižara izjavilo da je o novim knjigama saznalo nešto više prilikom posete predstavnika izdavačke kuće. Prilikom nabavke knjiga najveći uticaj, kažu knjižari, imaju zahtevi kupaca (63,2%) i sopstvena procena knjižara (47%). Zanimljivo je i da top-liste koje se pojavljuju u medijima imaju veoma mali uticaj na knjižare – svega 21,4% – što govori o velikom nepoverenju knjižara prema ovakvom rangiranju knjiga koje se pojavljuje u medijima.

Ponuda knjiga u knjižarama u Srbiji je nedovoljna u odnosu na tekuću izdavačku produkciju. Čak 42,7% knjižara ima do 2.000 naslova u prodaji, odnosno 63,4% svih knjižara u zemlji ima do 5.000 naslova u svojoj ponudi. Ako se uzme u obzir da se u Srbiji godišnje objavi prosečno oko 5-6.000 novih naslova u oblasti književnosti i književnosti za decu i ako je prodajni vek knjige oko 4 godine, onda se može zaključiti da se u 2/3 naših knjižara nalazi, u najboljem slučaju, do 20% od svih naslova koje srpski izdavači imaju u magacinima.

Ne baš sasvim u skladu sa kupovnom moći građana Srbije, prosečna cena knjige je oko 8–10 evra, što jeste nešto niže od regionalnog proseka, ali čini knjigu ne baš

dostupnom za nemali broj građana koji iznurenim tranzicijom sve češće svoje kulturne potrebe zamenuju estradnom zabavom i društvenim mrežama.

Za celovitiju sliku o izdavaštvu i knjižarstvu u Srbiji, treba napomenuti da u zemlji postoji 174 javnih biblioteka od kojih 30 ima matičnu funkciju, tako da se prilikom otkupa knjiga (koji organizuje Ministarstvo kulture i informisanja jednom godišnje) jedan naslov može kupiti u najmanje 30 ili najviše 174 primerka. Ovo ministarstvo igra značajnu ulogu na tržištu knjige kroz otkup knjiga za javne biblioteke na teritoriji čitave zemlje i konkurse za sufinsaniranje objavljuvanja značajnih publikacija, kao i Sekretarijat za kulturu grada Beograda i Sekretarijat za kulturu AP Vojvodine i grada Novog Sada.

Ministarstvo nauke i prosvete finansira objavljuvanje knjiga iz oblasti nauke, ali pre svega za naučno-obrazovne institucije. Ta sredstva su gotovo nedostupna profesionalnim izdavačkim preduzećima.

Knjige se prodaju i u prodajnim objektima velikih trgovачkih lanaca (Merkator-Rodić, Maxi/Tempo-Delez, Metro, Idea, itd), što verovatno ne utiče značajno na povećanje prodaje, koliko simbolički govori o tome da je i knjiga postala deo robe široke potrošnje u istočnoevropskim društvima, a što je bitna razlika u odnosu na status koji je imala u prethodnom društvenom sistemu.

Prodaja knjiga putem interneta dobija na zamahu, ali e-knjige još uvek nisu bitan segment srpskog tržišta knjige (ni najsmelije procene ne premašuju 2-3%) i njihovo objavljuvanje još uvek nije u fokusu vodećih izdavačkih kuća. Razlozi za to mogu biti razni, ali verovatno nisu primarno u sferi tehničkih mogućnosti (u Srbiji postoji višemilionski broj korisnika pametnih telefona), već pre svega u teškoćama sa zaštitom autorskih prava. Verovatno će nakon razjašnjavanja mnogih pitanja u vezi sa tim, e-knjiga brzo zauzeti značajniji deo tržišta i čitalaca koji nesumnjivo menjaju svoje navike.

Takođe, u sklapanju što celovitije slike o knjizi u Srbiji ne bismo smeli da zaboravimo da pomenemo i antikvarnu knjigu. Za ovaj oblik tržišta knjige gotovo da nema nikakvih statističkih pokazatelja, ali je evidentno da se nakon otvaranja velikog broja antikvarijata tokom 90-ih godina prošlog veka, kao reakcije na nestanak etabliranih izdavača iz ere socijalizma, već krajem te decenije stanje počelo menjati s osnivanjem novih, tržišno orijentisanih izdavačkih kuća. Širenje njihove delatnosti, donelo je veliki broj novih naslova, kao i delimično obnavljanje dela domaćih i stranih klasičkih. Sve je to dovelo da smanjene potražnje za antikvarnom knjigom, kao supstitucijom tekuće izdavačke produkcije. Stiče se utisak da antikvarijata na našim ulicama ima manje, ali da se zato na internetu može naći veliki broj berzi za razmenu i kupovinu kolecionarskih izdanja koja nisu predmet šireg interesovanja publike, već pre svega određenih ciljnih grupa.

Na kraju, valja se osvrnuti na odjek koji književnost ima u široj javnosti. Sve je manje ozbiljnih rubrika posvećenih kulturi u novinama i nedeljnicima u Srbiji. Gotovo da i nema prave književne kritike. Književni časopisi opstaju isključivo zahvaljujući dotacijama Ministarstva kulture i informisanja i pojedinih gradskih ili opštinskih uprava. Tiraži preko 200 primeraka postali su prava retkost. Emisije posvećene knjizi na javnom servisu (RTS) na televiziji se emituju u vrlo kasnim noćnim terminima, s malom minutažom, već godinama bez budžeta za honorare saradnika. Situacija na radiju je nešto bolja, ali s obzirom na broj slušalaca, njegov opseg uticaja biva sve manji. Privatni emiteri i izdavači dnevnih listova u potpunosti zanemaruju ovaj segment kulture ili ga po izuzetu obrađuju, jednom godišnje uglavnom prilozima vezanim za sajam knjiga u Beogradu ili gostovanje nekog značajnog stranog pisca.

Ali sve ovo nije nikakva posebnost srpskog postsocijalističkog društva, već nešto što karakteriše zemlje bivšeg istočnog bloka od Baltika do Balkana. Prihvatanje te činjenice može nam pomoći da krenemo korak napred i možda u ne tako dugom roku iz faze lažnog mnoštva, velikih cifara koja ne kazuju mnogo, uđemo u fazu uravnoteženih brojeva koji će se nalaziti negde na sredokraći između kvantiteta i prihoda i stvaralačkog kvaliteta.

ПОВОДОМ ВЕСТИ О ОСНИВАЊУ АНТИКВАРНИЦЕ МАТИЦЕ СРПСКЕ, 1966.

О АНТИКВАРИЈАТИМА

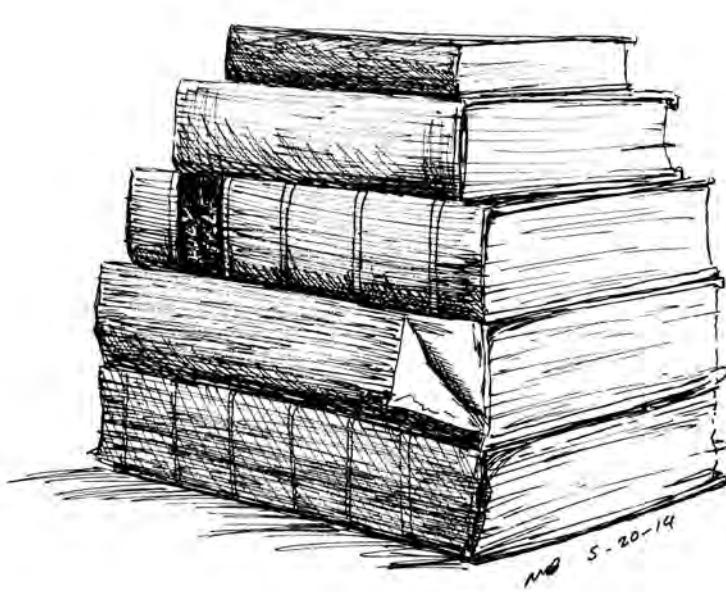
ПОХВАЛА АНТИКВАРНИЦИ

Младен Лесковац

**На путовањима, у далеким
земљама и туђим градовима,
путник једва да има садржајнијег
и поучнијег тренутка од оног
вечерњег када, уморан или још
увек радознао, сврати онамо
где је тишина дубља но у цркви
а где несмирена мисао још увек
налази здраве хране за нове
незаситљивости: – антикварница
је то место**

Нема поузданijег ослонца за процену нивоа духовног живота једнога града од његове антикварнице: онде се сливају иначе нимало лако ухватљиви а тек у антикварници напрасно откризвени најнедокучнији рукавци мисли па и најтајнија осећања којима живе, сањају и надахњују се његови становници. У онде згомиланим наслагама књига слажу се, процесом полаганим и неумитним као и тајанственом настајању коралних спрудова, одједном јасније одредљиви наноси од свега онога што јесте, или је у једном тренутку била, духовна храна света који онде живи.

На путовањима, у далеким земљама и туђим градовима, путник једва да има садржајнијег и поучнијег тренутка од оног вечерњег када се дан са својим примамљивостима већ истрошио а ноћ још није освојила, и када, уморан или још увек радознао, сврати онамо где је тишина дубља но у цркви а где несмирена мисао још увек налази здраве хране за нове незаситљивости: – антикварница је то место. У брдима онде наслаганих књига намерник ће, јасније него и где, као у наглом осветљењу, схватити где се заправо налази и какав је уистину свет који га окружује. Изненађењима, често збуњујућим а увек корисним, краја неће бити.

У антикварници баш то и јесте најлепше: та изненађења којима нас она непрестано раскошно дарује, или бар не разорава наду да је то могућно. Јер антикварница није књижара: у замисли о њеној егзистенцији, у њеној организацији, у систему којим она живи и развија се, има нешто умније и зрелије, рафинованије и сублимније, а нарочито човечније. Трезвена пословност модерне књижаре њој је на неки начин туђа, чак неспојива са основном мишљу њеног надахнутог живота који се тако често, а често тако срећно, потчињује ћудима смеле импровизације и пуког случаја, храбро се на хазард и машту ослањајући. Изма књижарске тезге стоји редовно послован човек, прибрano миран и уман трговац, а иза његових леђа, у студеној нетакнутости чистоте и акуратног поретка, поређане су нове-новцате, нечитане књиге, у читавим сноповима исте-истацке: сезонска роба коју оглашују последње странице дневних листова, уздижу оцењивачи недељних новина а анализе рецензентура још неразрезаних књижевних или стручних часописа. Све је онде проверено угледна, поуздано чувена или озваничено најновија помодна роба и еспап који су, што ту увек и јесте најпресудније, прођа и успех.

Антикварница је међутим опаснија и ризичнија, смелија замисао. Јер у антикварници је одиста не мало, но много или и сасвим друкчије. Већ продајац, њен шеф, издава се, одмах и упадљиво. У њему је мало шта од трговца, а много више од занесењака, заљубљеника и фантасте, безмало песника. Као да му те књиге, којима он на крају крајева ипак тргује, и нису баш права роба ни средство само физичког живљења; а и нису, јер је за сваку

везан неким дубљим, духовнијим везама. Воли их на неки особит начин, као да баш изистински и озбиљно не би ни желео да се сасвим растане с њима, или као да је сваку од књига коју вам ипак, љубазно и предсрећљиво, ставља на расположење написао или бар замислио он сам, не онај чије је име исписано у њеном заглављу. Ваљан шеф антикварнице заиста је стваралац, и знатног ранга: своју робу, од комада до комада, од танушне брошурице до гломазне купусаре, тражи и проналази, често спасава од уништења, увек сам; скоро да је сам и измишља...

**Антикварница није
књижара: у замисли о
њеној егзистенцији, у њеној
организацији, у систему
којим она живи и развија се,
има нешто умније и зрелије,
рафинованије и сублимније,
а нарочито човечније**

А онда, у антикварници, по правилу, нових књига и нема. Затим, још збуњујуће (и у исти мах још привлачније), од сваке је само једна једина (њен парњак је можда негде у Сплиту, Калкути или Амстердаму). Каткада се одмах поуздано чак ни не зна где ли је она заправо: треба је тек открити, стидљиво склизнути – или лукаво ђушнути – између арогантно уочљиве друге две, иначе никакве; ко је први нађе, другом је уступити неће. Задовољство пак од таквога трагања, претурања и цуњања по антикварници, које највише подсећа на врсту лова, узбудљивог и каткада заиста богатог (а у којем нема жртава но само добитника), књижара никада не може пружити.

А шта ли се све не може наћи у једној антикварници! Сећам се како је, пре отприлике тридесетак година, у тадашњој маленој, не баш сасвим зналачки вођеној новосадској антикварници, Жарко Васиљевић пронашао једнога дана сепарат Фројдове студије штампане у стручном неуролошко-психијатријском часопису а са пишчевом посветом! – била јс то Фројдова студија о сну и телепатији; други пут, Ненад Митров – сав у екстази, какав је већ био –, купио је онде четири замашна тома Будиних беседа са потписом Хоффманстада; ја сам пак, једнога срећног дана (јер у антикварници има таквих дана), нашао луксузно, библиофилско издање Шопенхајера, други пут Миклошићев словенски етимолошки речник. Све то као у надахнућу и лакој вртоглавици, случајно и успут, дugo не верујући да је тако нешто уопште могућно!

А у антикварници је све могућно! У томе и јесте изузетан смисао њене дражи и неопходности. И не само по томе, она јесте и биће

увек, док је људи и књига, атрибут културности. Јер у антикварници се слива све што се прелива и процури из наших приватних библиотека, све што оданде отплави равнодушност, или засићеност, или смрт, која је на kraју свих ствари. Стога ће у антикварници увек налазити хране и најрафинованији литературни снобови, и најшири кругови читалачке публике (ти најнесебичнији и најчеднији љубитељи књиге, прави стубови књижевног живота), као и они себичњаци којима је књига алат и занатска потреба. Јер је судбина већине књига да се једнога дана нађе у антикварници, да би оданде, никада довољно прорачуњивим и предвидљивим разлозима, кренула на свој бесмртни кружни пут на којем ће све даље и даље надахњивати, преображавати и стварати.

**Ваљан шеф антикварнице
заиста је стваралац, и
знатног ранга: своју робу,
од комада до комада, од
танушне брошурице до
гломазне купусаре, тражи и
проналази, често спасава од
уништења, увек сам; скоро да
је сам и измишља..**

Да, само што не попуџају наши регали од множине онде згомиланих књига. Већ их је свуда: давно су сишле са полица, сместиле се по пултовима, оптеретиле све орманове и наружиле (ако књига може наружити) сваки делић намештаја на који се књига ставити не сме а ипак може и мора, све до таванице, — заузеле сва седишта на фотељама, преплавиле подове, излиле се по терасама, заузеле таване и закрчиле подруме. А међутим, ни једну једину књигу не треба уништити: нема такве која некад некоме за нешто не би можда могла бити потребна, па и неопходна. Треба нам дакле антикварница, не само да бисмо се растеретили онога што нам је непотребно и да се не бисмо угущили од књига, него да бисмо их на најчовечнији и најцивилизованији начин дотурили онима којима су нужне.

А када антикварница ускоро заиста заблиста, нова и лепа како ју је њен архитект смело замислио, нека се свак коме она треба придржава закона, главног и јединог у животу антикварнице и у општењу с њоме: Онамо се мора свраћати редовно двапут дневно; а, по могућности, и четири пута, ради већег обезбеђења. Јер она воли само вернике, а награђује само праву оданост.

(Из Српске књижевности II, Матица српска, Нови Сад, 1966.)

РАСПРАВЕ О НОТОРНОМ (5)

OKO

Горан Бабић

**Полемика је у *Оку* било, што но се
каже, на бацање. Нема, вјерујем,
у то доба интелигента, дјелујућег
на јавној сцени а да није знао за
спор око Данила Киша и његових
опонената и заговорника, а једино
што се одвећ не помиње често ни
упадљиво јест банална чињеница да
је и тај спор отпочео на страницама
Ока те да се на њима дugo и водио**

Прошло је готово 35 година откако сам напустио кормило брода званог *Око*, а ево и сада се, ту и тамо, та утвара од лађе, што безглаво плови пучином бившег социјализма и бивше Југославије, упорно помиње. Не помињу је, додуше, њени мртви морнари и официри, које је прогутало море, као ни у међувремену стасале младе генерације, што о олујама кроз које је сабласни једрењак промицао углавном не знају ништа. Помињу је (ту лађу) у правилу слијепи путници или они преживјели "свједоци", који се из различитих разлога на њу нису укрцали као био час те данас о легендарној пловидби зборе из друге руке као што о рату понајвише говоре трећепозивци. Али у Далмацији кажу да вапор не чека... Иза ње, као и иза било којег пловила, никакав траг није остао јер се оно мало морске пјене (од пропеле те галије!) брзо распраши и нестане. Ипак смо ми, рођени на Вису, дјеца Модре шпиље, Бишева и Палагруже, чељад релативно близка мору.

Елем, *Око*. Откуд оно одједаред у ноторном овом писму, хрватском а ћириличном? Очито тих десетак година мога уредниковања није било неутрално па га једни и данас памте као нешто најстрашније у свом вијеку, док се истодобно неки други истих дана сјећају као сртног раздобља властитог живота, времена без мржње, страха и понижења. Јер *Око* никог у хапсану није утјерало, али јест неке из ареста извадило. Свједоци, наравно, још постоје и за прво и за друго.

Не знам хоће ли се (и могу ли се уопће) два тако различита, чак опречна гледања на исту ствар помирити. Може ли се наћи заједнички језик код "супротне браће" (Éluard)? Неки мисле да је то могуће (мој је негдањи најближи пријатељ Ивица Рачан у том циљу ваљда играо тенис на Јурјевској на Цмроку са Фрањом Туђманом) па отуд, из таквог мишљења и потјечу тезе о националном помирењу, о договору/споразуму рада и капитала, о укидању расних подјела, о сарадњи социјалиста и равногораца, о коначном превладавању међурелигијске нетolerанције... Моје искуство (а већ сам матор створ) говори да то није могуће и да се најљепше жеље (те врсте) крију искључиво у ријечи Илузија. А излаз, пак, из ријечи Илузија стољећима се зове Утопија.

Кад данас из ове перспективе, удаљен више од три десетљећа и много пословичних километара, осмотрим то што сам радио (или бар покушавао да у/радим), понекад ми се учини да сам лутао (главиња) управо између та два појма, између Илузије и Утопије. Често спомињем да је, недуго прије смрти, Милан Кангра у једном интервјуу казао како има утисак да смо (ми, тј. наш револуционарни пројекат - Г.Б.) "ураница триста година". Другим ријечима, покушавали смо у Невријеме и на Немјесту да градимо од Илузије нешто што би била Утопија, покушавали смо скромним средствима остварити Немогуће. Данас се у потпуности у том погледу слажем с Кангргом, великим борцем против национализма и стаљинизма, те ако сам у нечemu (у *Оку*) озбиљније гријешио онда би то био мањак простора и садржаја посвећених *Praxisu*. Притом нисам безрезервни апологета, који нешто крије или кривотвори. Мислим, рецимо, да љевици у Хрватској (а тиме и у Југославији) није донијела никакву корист својевремена препирка, полемика и свађа Кангрге и Шувара, у поводу реизбора овог потоњег на катедри за социологију у Загребу. Нажалост није било мериторног суца, није било ауторитета кога би обје стране уважавале, а то је за тадашњу свеучилишну јавност

онајмање могао бити Бакарић, у упућеним круговима из миља звани Свилини.

Много година касније, кад су Кангра и Шувар нашли заједнички језик пред заједничком опасношћу већ је било касно и њихова Социјалистичка радничка партија, састављена од онајбољих хрватских имена, на такозваним демократским изборима није добила ни 18.000 гласова. На оним изборима на којима су између осталих националних јунака демократски побиједили Главаш и Норац, потоњи кадавери.

То је, дакле, била једна од (мојих) мана у *Oку*. Нисмо, додуше, објављивали ништа против *Praxisa*, али смо недовољно радили за њу, тј. њему у прилог, односно ако смо и покушавали да градимо социјализам с људским ликом, нисмо довољно радили на критици његових девијација, нисмо ваљано подржали његове истинске неимаре, нисмо на вријеме уочили гротескност и накарадност бирократског језика којим је писан Закон о удруженом раду и тако даље. Петнаестак година прије пада берлинског зида нисмо довољно радикално дијагностицирали да цигле тог зида нису пуко камење што ограничава слободу кретања, већ да су (те цигле) заправо мртвачке мрље на лицу једног у хисторијском смислу потпуно истрошеног (и преурађеног а то ће рећи промашеног) пројекта.

**Око помињу у правилу слијепи
путници или они преживјели
“свједоци”, који се из различитих
разлога на лађа нису укрцали кад
је био час те данас о легендарној
пловидби зборе из друге рuke
као што о рату понајвише говоре
трећепозивци**

Једном сам (могло је то бити 1975., или ту негде) нешто упитао Крлежу, а он је узвратио протупитањем (као да је Јевреј) – јесте ли читали, млађић, мој текст на ту тему из године 1925.? Рекох да нисам, а он рече – ту су, у том тексту од прије педесет година, одговори на Ваша данашња питања. Спомињем, посрамљен, анегдоту да бих илустрирао заостатак (с наше стране а и шире) и у разумијевању и Крлежине позиције и политике у Хрватској и Југославији. Притом се ни најмање не слажем са поборницима тезе о “двојаком” Крлежи (једном до 45-те, а другом и другачијем након 45-те). Зашто се не слажем? Зато што је можда најзначајнији заједнички став Марка Ристића и Мирослава Крлеже био бескомпромисни отпор стаљинизму, а он је (отпор) у њиховом случају исти и једнак 1938. и 1948. године. У тој, дакле, најважнијој ствари, важнијој од свих осталих дилема и пријепора у пословима интелектуалне (моралне и политичке) природе, њих су двојица досљеднији и од самог Броза, а шта све накнадна лупетала лупетају не треба узимати у обзир. Зар није Ристић у *Пролетеру* прије

рата проказан као троцкиста неколико година прије убојства Лава Давидовича у Мексику да би се десетак година касније, као први Титов амбасадор у Паризу, огорчено носио са тадањим првацима француске комунистичке партије, дубоко уроњеним у Сталјинов глиб? Зар га, као троцкисту, по налогу из Москве, а у доба *Лечата* и *Књижевних свезака*, можда није морао смакнути давни Крлежин знанац из бечких дана Павле Бастијић, професионални КГБ-ов ликвидатор?

Мислим да смо се (у *Oку*) “по том питању” добро држали те смо, за разлику од “кружока” на Гвозду, формираног по пријелазу Туђмана из Београда у Загреб и у међувремену добрano уроњеног у “лијеви” национализам, наставили да интензивно сарађујемо са Београдом. О збивањима на Гвозду тих година данашњи читалац може више сазнати не само из Туђманових “узгредних опажајница”, него још поузданije из текстова Маријана Матковића (“Стопе на стази”, *Форум*, Загреб, 10-12), из тротомних Сјећања Ивана Шибла као и из списка Енеса Ченгића.

Марко Ристић, као што је познато (видјети “Крлежа и Срби” Радована Поповића), није подржао Крлежин потпис на Декларацији из године 1967., али није у потпуности ни прекинуо вишедеценијско пријатељство и сурадњу. Данас можемо с потпуном сигурношћу утврдити да је управо Декларација била она легендарна “клица пропasti”, која је уз све остало срушila Југославију, а ми у *Oku* ни у једном тренутку нисмо прихватили њене ставове нити се на том давном папиру може наћи “мојега потписа”.

Иначе, тек да данашње генерације знају, парафе су на Декларацији у Друштву књижевника на “Jelačićplatzu” скупљали Додо Хорватић и Славек Михалић, који је Мики Трипалу (на његов приговор) одвратио – па ти знаш, друже Мико, да сам једна хуља! Таква некаква а слична хуља испала је, дводесетак година касније, моја некадашња кухарица (кафе) Марија Пеакић Жаја Микуљан (изворно из Дервенте), управо као антипод *Oku*. Данас се у Аграму памти искључиво њезина сурадња са Туђманом (*Беспућа...* и друго), а посве заборавља дирљива љубав са Штефом Шпиљак, у то вријеме апсолутно најважнијом споредном женом у Хрватској чија је легендарна пунца била моћнија од Савке и Милке, школских другарица из средње сплитске школе. *Oko* се, дакле, бавило тамном страном новије хрватске хисторије те стога и није могло уживати симпатије оних “kadrova”, који су до доласка Шушка, Ројса, Мерћепа и других убојица били утицајни актери те и такве прошlostи да би након побједе ХДЗ-а преузели власт. А Штефа је племенића Шпиљак за ту власт свакако била неуспоредиво заслужнија од лексикографа Домљана или чемерног велепосланника Славичека, жалосног Михановића, Ланга, Летице и/или оног смијешног Шећерка Чуперка, бубњара каптолске “Комедије”. Да, било је то доба кад су на површину испливавале којекакве креатуре, кад је Комедијант Случај претварао казалишне режисере у шефове сигурносних служби, кад су филозофи по Херцег-Босни оснивали концентрационе логоре, кад су се кршиле старе заклетве да би се полагале нове. Јер су се, ако се не варам, и Врховник и Манолић и Месић (да остале вitezове не помињем) некој давно на вјерност били заклели Титу. Ах, шта је све ноторно!

Преостаје да се каже још понешто о тзв. југословенском карактеру *Oka*, који се профил (за мога вакта и мандата, а и након тога) досљедно тјерао до краja. Стизали су прилози, а писали су их људи (истакнута

имена) из свих крајева Титове Југославије (странице на час занемарујем), а њихове текстове и писмо нисмо цензурирали ни преводили па смо написе објављивали не само на Ћирилици (кад би такав пристигао), него и на албанском, словеначком, македонском, ромском итд. Тога, такве праксе никад није било, ни прије ни послије. Нису то биле само пјесме или проза и друго белетристичко штиво, већ и полемике или оне нарочито. Оптужују нас/ме, између осталог посебно за једноумље, а наш је "полемички полигон" био можда (након Ђиласових "скретања") најзначајнија позорница безбрежних сучељених идеолошких, естетичких и политичких ставова, што не би могао занијекати ни један од бројних (наших) противника, од оних из првог реда (Шегедин, Тадијановић, Павлетић, Брозовић...) до мизерабл адреса какав је Бранимир Донат (Твртко Зане), мој некадашњи вишеструки полемички противник и непријатељ, иначе краткотрајни емигрант на службеном путовању са УДБИНИМ дневницама.

**У Хрватској, а тиме ни у
Југославији, својевремена
препирка, полемика и свађа
између Кангрге и Шувара, у
поводу реизбора овог потоњег на
катедри за социологију у Загребу,
није донијела никакву корист**

Полемика је у *Оку* било, што но се каже, на бацање. Нема, вјерујем, у то доба интелигента, дјелујућег на јавној сцени а да није нпр. знао за спор око Данила Киша и његових опонената и заговорника, а једино што се одвећ не помиње често ни упадљиво јест банална чињеница да је и (и тај спор) отпочео на страницама *Ока* те да се на њима дugo и водио. Колико се сјећам, један смо читави број листа (великог формата) били саставили од полемичких наслова и текстова па то на најбољи начин потврђује да у толикој свађи и препирци по логици ствари није могло бити једноумља. Објављивани су у *Оку*, уосталом, и жустри напади на његовог главног уредника, тј. на моју маленкост, што под Стаљином такођер не би било могуће. Иначе, ваља рећи да су у *Оку* сурађивали и нека од најзначајнијих хрватских имена каква су, примјерице, Добриша Џесарич, Никола Шоп, Вања Сутлић, Коста Спајић, Анте Топић Мимара, Томислав Ладан и многа друга.

Од наших бројних слабости, мана и грешака споменуо бих још само ликовност. Кад се данас, рецимо, упореде садашњи *Вијенац* Матице хrvatske и *Око* од негдар (а све у оквиру тзв. графичког дизајна) добије се слика некадашњег подијељеног Берлина. С једне стране сивило Валтера Улбрихта, Хонекера и Ане Зегерс, а с друге раскош капитализма, сјај Корбизеја, бљештавило излога западне мисли и дјела. На жалост, никад у животу нисам посвећивао довољну (и очито нужну) пажњу вањском изгледу те то признајем за озбиљан (властити) недостатак. Међутим,

ако се темељитије завири у архиву *Вијенаца*, у њој осим нешто поезије није могуће пронаћи (у свем том сјају, бљештавилу и раскоши) ништа одистински вриједно ни значајно у књижевном смислу. Све је умивено, чисто, беспријекорно издизајнирано, али истодобно и бескрвно, жалосно млађење празне сламе, јалов додирничега ни са чим. Додуше, у историји хrvatskih земаља постоје слична читава празна стољећа у којима се није догађало ништа. Не спашава те, dakle, љепота иза које се крије ништавило, али још мање ружноћа какву смо ми ту и тамо тјерали. Једном ми је давно, још док смо комуницирали, рекао Арсен (Дедић) како се најљепше dame могу срести најправо на концертима озбиљне, класичне, гласбе. Будући да на такве концерте нисам ишао, нисам му вјеровао, али данас видим да је био у праву. Оперне диве заиста не само да најљепше пјевају, чак и сада кад су поједине прешле на севдах и народну музiku, него и најљепше изгледају. Али то би *Око* већ објаснило, а *Вијенац* неће јер не може. Фали му оно нешто.

Ту сад најзад стижем до важније секвенце. Наиме, недуго након што сам у прољеће 1973. био засјео у голубарник под кровом Опатичке бр. 10 на Горњем граду (у просторије које сам недуго раније, као тајник ЦДДО-а, изнајмио Фадиљу Хаџићу да би он у њима покренуо *Око*) на нашу је гласовиту капију самоиницијативно (?) покуџао необичан гост. Не сјећам се сада је ли и њему (*Живку Кустићу*, мештру од *Гласа концила*) врата отворила прва тајница *Ока*, Јасмина Прица, супруга Чедина, али то и није најважније. Важније је да је дон Јуре особно, на својим ногама дошао да испита какву су то млађаху сподобу, стару свега 27 ћетета, комунци ставили на чело главног хrvatskog листа за културу и друштвена питања. Као што се зна, овај грkokatolik (из Жумберка?) комуњаре није волио ни најмање, али ја ни касније у архивима (и папирима) Иванице Лалића и Вите Унковића, тј. у комисији за вјерска питања Извршног вијећа Сabora, нисам могао пронаћи било што што би ми, ма и ситно, помогло у дифамацији овог божјег слуге, нашег горњивог противника. Осим, наравно, његове будаласте и примитивне писаније наводно наивног сеоског жупника. И тако смо се нас двојица тога дана надгорњавали неких сат времена, знајући више него добро да у тим преговорима ни за кога хљеба не имаде.

Око је досљедно његовало антиклерикалну, тј. антикаптолску (у овом случају боље рећи антикухарићевску) линију, премда је у самој редакцији (и околу ње) било подоста увјерених и провјерених вјерника различитих конфесија, којима се њихова вјера никад и никако није дирала. Уосталом, лично сам (и особно!) познавао имена као што су Томислав Шаги – Бунић, бискуп Кокша, Јосип Турчиновић, прота Милан Радека или жупник Лука Винџетић те сам с некима од њих и интензивно сурађивао. Рекао бих да је један од мојих "опроштајних" текстова био онај антиклерикални иступ на чувеној сједници Шуварове "идеолошке" комисије на којој се сједници говорило о "материјалу", касније названом "бијела књига". О томе је којекаквог мањакавог текста објављено на тоне, а вриједнога тек у једном тематском броју *Наших тема* до којега је (броја) данас, након књигоцида из деведесетих, тешко доћи.

Све је ово дакако ноторије бити не може, али то у данашњој овдашњој стварности напросто не постоји. Јер је наша стварност фантастична, јер њоме промичу истом приказе. Приказе и друге сабласти.

LEKCIJA IZ POVIJESTI

IMAJU LI SVI PRAVO NA SJEĆANJE?

Dragan Markovina

Dobar dio hrvatske javnosti ne može podnijeti pomisao da i Srbi mogu ravnopravno zastupati vlastite ideje i njegovati kulturu sjećanja, koja bi napustila prostor geta dodijeljen nekadašnjem konstitutivnom narodu

Svake godine prilikom obilježavanja onoga što se u javnom govoru ustalilo zvati vojno-redarstvenom akcijom *Oluja* u hrvatskoj javnosti dolazi do pojave forsanog jedinstva, uniformiranosti stavova i gotovo potpune isključenosti drugačijeg pogleda ili sjećanja. Kako je do toga došlo ne treba pretjerano objašnjavati, no razlog zbog kojeg je takav odnos prema prošlosti i dalje aktualan leži u činjenici da je i tzv. Ljevica, oличena ponajprije u SDP-u u potpunosti prihvatiла nacionalistički narativ vezan uz Domovinski rat, kojeg kad god je u prilici nastavlja njegovati jednakost ustrajno kao i njihovi politički oponenti iz HDZ-a.

Za razumijevanje takve vrste odnosa, bit će dovoljno vratiti se na početne pozicije, točnije u vrijeme prvih višestračnih izbora i neposredno nakon njih. Naime, kako je iz izbornih rezultata postalo očito da je gro hrvatskih Srba glasao za SDP, s obzirom da ih je u to doba u zemlji živjelo nešto više od 12 posto, a da je SDS dobio tek nešto više od 1 posto glasova, odgovornost koja se nalazila pred Račanovom partijom bila je ogromna. Da je on nije bio spreman prihvatiти bilo je jasno još i tada, budući da nijednom nije došao u krajeve koji su kasnije inkorporirani u 'Krajinu', niti pokušao uvidjeti koji problemi muče njegove birače, a koje su posljedice takvog njegovog odabira vidljivo je sve do danas. Ponajprije kroz prihvatanje dominantnih nacionalističkih narativa i povjesnih mitova vezanih uz devedesete godine.

Tek razumijevajući pristanak socijaldemokrata na unaprijed, od strane Tuđmana i njegove politike, zadana pravila igre, moguće je shvatiti zbog čega je izgradnja kulture sjećanja koja bi predstavljala realnu alternativu onoj mitološkoj i službeno ovjerenoj znatno otežana. Da do toga uopće i ne dođe pobrinula se sama država, osnivajući Memorijalno-dokumentacijski centar Domovinskog rata. Unatoč tome što ta institucija nije nužno moralna predstavljati poligon za suspenziju svake kritičke rasprave o naravi rata i njegovim posljedicama, njezino djelovanje se u biti svodi

upravo na to. Takav razvoj stvari bio je vidljiv još od početka rada tog centra čiji su znanstvenici imali ekskluzivan pristup Tuđmanovom arhivu, za razliku od onih koji su željeli istinski problematizirati određena pitanja.

No svaka sumnja u pravi karakter spomenutog centra mogla je biti odbačena uvidom u kampanju koja se odvijala protiv dvojice ljudi koje je aktualna Vlada imenovala u Upravno vijeće te institucije, Krune Kadrova i Čedomira Višnjića. Prateći retoriku koja se koristila i histeriju koja je podgrijavana, teško se bilo oteti dojmu novog stvaranja atmosfere iz devedesetih godina, u kojoj je svako neslaganje s unaprijed zadanim istinama, proglašeno kao neprijateljsko i antidržavno.

Pojednostavljeno govoreći, još od gotovo unisonog napada na tjednik *Novosti*, koji se prilikom pada vojnih migova u Lici satirično poigrao sa poznatim momentom rata i usklikom "Oba su pala", dobar dio hrvatske javnosti ne može podnijeti pomisao da i Srbi mogu ravnopravno zastupati vlastite ideje i njegovati kulturu sjećanja, koja bi napustila prostor geta, koji je nekadašnjem konstitutivnom narodu dodijeljen.

Teško je i gotovo nemoguće očekivati uspostavljanje jedinstvenog narativa o naslijeđu rata, niti bi njegova izgradnja bila poželjna. Ponajprije iz razloga što nas povijest uči kako proklamirano jedinstvo obično vodi u jednoumlje. No da se dijalog ispostavlja kao jedina formula koja bi mogla izgraditi barem korektne odnose među narodima i građanima u ovom društvu, nije uopće sporno.

Prateći pak društvenu i političku situaciju u zemlji tijekom protekli dvije godine, neće nam biti teško ustvrditi kako smo kao društvo upravo od dijaloga i najudaljeniji. Odgovor na to pitanje je istovremeno i jednostavan i poražavajući. Društvo je nespremno na dijalog iz razloga jer se nije u stanju suočiti sa prošlošću. Kao mali, ali znakovitim detaljem u potvrdu navedene teze, poslužit ćemo se slučajem u kojem su neposredno nakon *Oluje* iz Splita išli vlakovi prepuni ljudi, o čemu je

reportažu napravio tjednik *Feral Tribune*. Ako je vjerovati novinarima i urednicima tog lista, stoji činjenica da kao redakcija koja je konstantno djelovala u atmosferi otvorenog neprijateljstva od strane vlasti i dobrog dijela građana, oni nikad nisu doživjeli toliko otvorenih prijetnji kao nakon objavljuvanja spomenute reportaže. Drugim riječima, društvo je i tada, kao i sada bilo potpuno svjesno onoga što se događa i u čemu je uostalom masovno sudjelovalo, ali i dalje odbija sve te stvari nazvati pravim imenom. To jednako vrijedi i za hrvatsku nacionalističku desnicu, kao i te pripadnike te simpatizere Vlade RSK u izbjeglištvu.

Tzv. ljevica, oličena ponajprije u SDP-u, u potpunosti je prihvatala nacionalistički narativ vezan uz Domovinski rat, kojeg kad god je u prilici nastavlja njegovati jednakost ustrajno kao i njihovi politički oponenti iz HDZ-a

Tek je uvažavajući navedene teze moguće razumjeti nedostatak ikakve ozbiljne problematizacije života u urbanoj jezgri Knina za vrijeme egzistencije 'Krajine', ali i izostanak znanstveno-publicističke problematizacije sudbine urbanih Srba. Kako u većim, tako i u manjim sredinama. Kao što je već rečeno, nije nužno, a ni poželjno, gajiti nikakve iluzije u pogledu mogućnosti zajedničkog sagledavanja ovih stvari i ratnog naslijeda. Hrvatsko društvo je poput ostalih europskih i svjetskih društava koja su prošla traumu građanskog rata, takvom vrstom traume nepovratno obilježeno. Posebno u svjetlu činjenice da hrvatsko društvo nije još uvijek nadišlo ni traumu Drugog svjetskog rata, a kamoli ovog posljednjeg. Jasno je kako odgovornost za ovakvu vrstu nemogućnosti da se trauma prevlada leži u nezrelosti dobrog dijela društva, no možda i prije u naslijeđenoj navici pokoravanja autoritetima i dogmama. O toj stvari naravno ne treba trošiti previše riječi, s obzirom da je zaključak o istom stanju svijesti koje je samo promijenilo predznak i nastavilo djelovati s jednakom vrstom dogmatske ostrašenosti odavno prerastao u opće mjesto.

Sve ovo je naravno utjecalo na izgradnju kulture sjećanja, koja je u srpskom slučaju osuđena na duboku alternativu i trajnu marginalizaciju. Pojednostavljeno govoreći, situacija je sljedeća. Službena država, tj. njezine državne i javne institucije grade kulturu sjećanje koristeći nacionalističke narative o bezgrešnosti Domovinskog rata, kao i čitavog državnog ustrojstva iz devedesetih godina. Civilna scena, koja je pored aktivista i njihovih organizacija, uključivala i uključuje neke nezavisne intelektualce, pojedine novinare te par alternativnih medija, jasno ukazuje na sistemske greške, ratne zločine počinjene s hrvatske strane i plansko one-mogućavanje povratka srpskih izbjeglica. S druge pak strane, Srbi koji su ostali u Hrvatskoj, putem manjinskih institucija uvažavaju osjećaje većinskog stanovništva te neupitne činjenice o odgovornostima i ratnim zločinima vlastitog naroda, istovremeno tražeći pravo na vlastito viđenje i kulturu sjećanja. U konačnici, izbjegli Srbi, barem njihov radikalniji dio, koji se nije vratio u Hrvatsku, niti to namjerava, odbija uvidjeti bilo kakvu vlastitu odgovornost za stanje u koje su se doveli.

Ne zanemarujući važnost nijedne od četiri navedene perspektive, ono što je za

izgradnju kulture dijaloga najbitnije, nalazi se u odnosu između službene države i preostalih Srba. Ako ništa drugo, onda zbog toga što bez ozbiljnih napora vlasti, više nikakav povratak neće biti moguć.

Kako se u takvim okolnostima održava i gradi kultura sjećanja? U prvom redu kroz usmenu predaju ljudi čiji je zavičaj bio zahvaćen ratnim zbivanjima, a potom i kroz službene rituale izgradnje kulture sjećanja, kao što je obilježavanje određenog datuma, podizanjem spomenika i spomen-ploča, imenovanjem ulica i slično. Osvojimo li se samo na problem Vukovara i pitanje postavljanja čiriličnih ploča, postat će nam jasno kako je mogućnost izgradnje bilo kakve oponirajuće kulture sjećanja svedena na minimum. Što iz nekoliko razloga nije dobro. Ponajprije stoga što ne uvažava realnost i činjenice, a potom i zbog toga što bilo kakvo nametanje dominantnih narativa suštinski atakira na osjećaje među manjinom, te u konačnici ne pomaže izgradnji kulture mira, ni istinski demokratskog društva.

Sve navedeno jasno ukazuje na potrebu da se traumični procesi, pa čak i oni koji su doveli do oslobođenja zemlje, jednostavno moraju sagledati iz pozicije uvažavanja svih mogućih perspektiva. Barem u onoj mjeri u kojoj pretendiraju na odgojnu ulogu među mladom populacijom. Stoga nije pravo pitanje imaju li Srbi u Hrvatskoj pravo na izgradnju vlastite kulture sjećanja, s obzirom da im tu mogućnost čak ni najzagriženiji nacionalisti neće osporiti. Pravo je pitanje može li ta kultura sjećanja steći pravo građanstva, ili ne može? Ako je vjerovati sadašnjem stanju u društvu, takvo što je gotovo nemoguće očekivati.

**Sve je bolje od ustrajne šutnje
o tome da još uvijek dobar
dio zemlje nema osnovne
preduvjete za civiliziran život i
da je veći dio društva suštinski
nezainteresiran za sudbinu ljudi
koji su otišli iz zemlje**

No ono što u konačnosti ohrabruje je činjenica da se posljednjih godina u zemlji razvio čitav niz alternativnih organizacija i malih, nezavisnih medija, koji stvarajući paralelnu stvarnost pokušavaju, a često i uspijevaju pomiriti suprotstavljene narative o ratnim događajima i njihovim posljedicama. To što u takvoj vrsti djelovanja koriste neku vrstu integrirane postjugoslavenske platforme u ovom slučaju predstavlja plus i istinsko opredjeljenje za nezavisne aktivnosti. Ne gubeći iz vida činjenicu kako se od ovih gotovo pa gerilske pokušaja, do nekog institucionalnog i javno prihvaćenog dijaloga nalazi čitav niz prepreka, ali i aktivnih protivnika takvih nastojanja, potreba za korištenjem iškustava onih društava koja su prošla sličnu vrstu traume, nikad neće biti dovoljno naglašena. Stoga se sasvim logičnim čini nastojanje za produkcijom takve vrste zbornika ili monografije koja bi po uzoru na onaj naslov 'Suočavanje s jugoslavenskim kontroverzama', ponudio dijaloško viđenje *Oluje* u svim njezinim aspektima, ali i svega onoga što joj je prethodilo i čime je rezultirala.

Sve je uostalom bolje od ustrajne šutnje o tome da još uvijek dobar dio zemlje nema osnovne preduvjete za civiliziran život i da je veći dio društva suštinski nezainteresiran za sudbinu ljudi koji su otišli iz zemlje.

IZLOŽBA KRIVO SRASTANJE, MSU, 07.07. – 09.08.2015.

FOTOGRAFI: MIO VESOVIĆ I IVAN POSAVEC

TANDEM KOJI TO NIJE

Željko Luketić

Izložba radova Vesovića i Posavca u MSU u potpunosti je uspjela, i to na strogo definiranom uzorku, povući mnoštvo paralela između današnjeg i prošlog vremena, te postaviti znak pitanja iznad glave, ali je ne i odsjeći

Mio Vesović, Zagreb, 1982.

Pišući u travnju prošle godine za britanski *Guardian*, slavni kustos Hans Ulrich Obrist pokušao je u članku naslovljenom *The Art Of Curating* čitateljima približiti profesiju onoga koji kurira, odnosno onoga koji se, prema latinskom korijenu, naprsto *brine*. Kurator je dakle partner umjetniku, onaj koji ili ona koja, ne samo što čuva i bira, nego i povezuje, a ponekad se i nadopunjuje s umjetnikom. U davna rimska vremena značilo je to voditi parnu kupelj; kasnije u mračnom Srednjem vijeku bio je to svećenik koji pazi na duše svog vjerničkog stada. Sve ove odrednice pažnje, intimnosti, možda i (umjetničke) duhovnosti zaista su neki od pojmovra koji definiraju dobrog kustosa, čemu bi još u Hrvatskoj, ljeto gospodnjeg 2015. valjalo dodati i svojevrsnu hrabrost. Ili možda intelektualnu drskost.

U oba slučaja, referenca je godina u kojoj se jedno mitsko razdoblje jugoslavenske povijesti dobrano estradiziralo i komercijalno eksploatiralo. Pritom, kako to pravilno notira Dejan Kršić u katalogu izložbe *Krivo srastanje*, nismo saznali ništa novoga, niti smo produbili ikakva znanja. Čak se i poslovno suzdržana zagrebačka art scena našla pomalo zatečena amalgamom nostalгије i PR-a koji je obasuo javnost. Od televizijskih serija pa do divot-izložbi popraćenih papirnatom novinskom raskoši, izostala je ozbiljna kritička recepcija, dok se u kuloarima stvarao primjetan i opipljivi zazor. I to od slavnih i nikad prežaljenih osamdesetih.

Ishodišta pop-kulture

U tome nezahvalnom kontekstu, kao u kakvoj borbi Davida i Golijata, MSU je u mali, ali značajan prostor, odvojio izbor fotografija Milisava Mije Vesovića i Ivana Posavca. Potonje se moglo vidjeti i koji mjesec ranije,

Mio Vesović, Ljerka, 1984.

Ivan Posavec, *Rukavica 1982.*

no to nije zapriječilo kustosicu Leilu Topić da svoje istraživanje studiozno ograniči na već postojeću muzejsku zbirku svoje matične kuće. Nije ju to zapriječilo ni da na naslovnu stranicu kataloga stavi amblematsku Vesovićevu fotografiju *Zagreb 1982.*, na kojoj svoje mjesto nalaze pankeri, omča za vješanje, Titov potpis i logotip Coca Cole. Ista fotografija, koja o tome razdoblju govori sve, korištena je svojedobno i za naslovnicu časopisa *15 Dana* koji je tematizirao *novi val*. I napokon, sâm naslov izložbe, također je jedno od ishodišnih mjesta pop-kulture tog desetljeća, jednako re-evociran naspram samih fotografa, ali i općeg kunsthistoričarskog doživljaja koje se ovdje ne ustručava citirati poznato. Sve to u vremenskom razmaku od svega dva mjeseca nakon prethodne *brige* za osamdesete. Ili kraće, hrabrost i drskost selekcije prema sigurnome odabiru, fokusirani i detaljni pristup prema gomilanju artefakata i ono najvažnije, što bi potpisao i Obrist, čitanje i reinterpretacija sadržaja, a ne tek puko nabranje i ilustracija vremena.

U kustosici i Vesović i Posavec našli su zaista srodnu umjetničku podršku. *Krivo srastanje*, izložba u Muzeju suvremene umjetnosti od 07. srpnja do 09. kolovoza, u kontinuitetu je s poticajnim odnosima kakav ovaj dvojac oduvijek ima s kuratorskom branšom. Počevši od Davora Matičevića, pa sve do iznimnog suglasja s Marinom Viculin, a prije toga i s Darkom Glavanom, ovaj tandem koji to ujedno i nije, jedna je od najbolje popraćenih umjetničkih pojava ovdašnje fotografске povijesti. Topić se sjajno i *pankerski* emancipirano uključila u tu priču, odmičući svoj postav od deskriptivnosti i slažeći ga idejno pregledno, asocijativno i istraživački radoznalo. Tandem koji to nije, jer bi uključivao jednog iza drugoga (Vesović i Posavec ipak su jedan uz drugoga), stekao je pažnju svojim udruživanjem 1979. godine

u, recimo to tako, kolektiv "MO" ili *Meko okidanje*. Nasuprot tumačenjima kako takav spoj mora imati zajedničku vizualnu estetiku, dvojac je prije srastao tehnikom i motivima, posebnim ironičnim odmakom i dvojnošću prikazanoga.

Arhitektura Posavčevih i Vesovićevih fotografija naglašena je onom višestruko značenjskom, poput radnika i političara, glazbenih zvijezda i potpuno nepoznatih pojedinaca ili pak sumorne svakodnevice i razigranih noćnih provoda

Istančanost fokusa

U MSU-u je prepoznat upravo taj bitni element. Sama arhitektura Posavčevih i Vesovićevih fotografija tako je naglašena onom višestruko značenjskom, poput radnika i političara, glazbenih zvijezda i potpuno nepoznatih pojedinaca ili pak sumorne svakodnevice i razigranih noćnih provoda. Dvojba o dokumentarnom i/ili umjetničkom statusu tih foto-

Ivan Posavec, *Johnny B. Štulić, 1982.*

grafija izlišna je poput rasprave o primarnom staništu tih djela: pripadaju li izvorno u novinsku ili galerijsku fotografiju i treba li ih promatrati na zidu galerije ili na požutjelom novinskom papiru. Na koju god stranu se tu priklonili, ona je jednako vrijedna. *Polet, Danas* ili *Studentski list*, odnosno MSU, Galerija Klovićevi dvori ili nešto treće – radi se samo o okviru, slično me onom kojega je proslavila upravo ta škola, a u kolektivnu svijest upisao grafički urednik Goran Trbuljak. „Meni je uvijek zanimljiviji stvarni okvir. Nekad glava boli od slobode“, kazao je Posavec Marini Vulin u predgovoru izložbe *Fotografije 71-02* iz 2002. godine. „MO“ nikako ne bi smio ovisiti o tom *okviru*.

Ono što je također vidljivo iz izložbe *Krivo srastanje* jest i činjenica da doživljaj i interpretacija fotografije ne ovise o serijama, nego da zbog svog bogatstva značenja i mogućih interpretacija funkcioniraju i kao zasebna priča. Izgleda da je takav istančani fokus upravo ona razdjelnica koja definira stare i nove majstore fotografije: oni noviji prije će prezentirati niz, moguće i zbog same naravi i dostupnosti digitalnih medija. Tek na razini pukog dojma, čini se da su autori poput Mije Vesovića i Ivana Posavca mislili i na to, da dok *okidaju meko*, usput uzimaju u obzir i buduće značenje prizora. Kod ovog dvojca (koji to i nije), sintagma *meko okidanje* nije samo izraz fotografske i tehničke umještosti, odnosno pažnje. Ona je još više i još dublje interes za subjektom snimanja, iskreno i nepatvoreno zanimalje, koje je, reći će opet Vulin, između ostaloga, i erotično.

Pank, novi val, drska hrabrost i smjelost, inherentna ljudskost u pristupu rezultirali su kod Vesovića i Posavca fotografijama koje naprosto ne stare. Očito se između tih umjetnika i njihovih subjekata razvilo posebno povjerenje, odnos koji je rezultirao duhovitim, a ponekad, barem iz perspektive onoga ili ovoga vremena, i „skandaloznim“ radovima. Promatrajući njihove modele, kao i situacije u kojima se nalaze, poput, primjerice, Vesovićevog golog dječaka s cvijećem iz ciklusa *Za Rexa* (1983.) ili Posavčevih djevojčica koje dižu suknjice, niti najrigidnija moralna policija tu ne bi našla razloga za paniku, o eksploraciji da se i ne govori. Kako navodi Dejan Kršić u predgovoru, golotinja žena i/ili muškaraca kod ovoga dvojca nije vojnerska i seksualizirana, već prije simbolička i dokumentarna. Vesovićeve fotografije s prvih jugoslavenskih klupske gay večeri (*Ljubljana II*, 1984.) uspjevaju čak i ljude u činu zavođenja ili seksa prikazati posve

drugačije od očekivanog, kao monumente i statue jednog progra kojega je buđenje lokalnih politika krajem dekade potpuno dotuklo.

Aktualne paralele

Osjećaj je to jednak završnici *Planete majmuna* Franklina J. Schaffnera iz 1968., kada glavni lik shvati da se ispod nanosa pijeska duboko zakopan nalazi Kip slobode, zaboravljeni simbol civilizacije. Nije samo Vesovićeva Ljubljana II primjer u pijesak zakopanog kipa. Radnici na fotografijama imaju izvjestan ponos u svom pogledu, držanje i gard osobe koja nije ponižena. Danas su oni endemska vrsta koja je pala pod naletom privatizacije i tranzicije, toliko rijetki kao umjetnički motiv, da se Kršić s pravom pita – Kaži gdje su nestali?

Izložba radova Vesovića i Posavca u MSU u potpunosti je uspjela, i to na strogo definiranom uzorku, povući mnoštvo paralela između današnjeg i prošlog vremena, te postaviti znak pitanja iznad glave, ali je ne i odsjeći, što je u vizuelnoj igri učinio socijalistički srp i čekić Gotovcu. Autorica postava Leila Topić s probranim je dijelovima opusa *Mekog okidanja* naznačila nove mogućnosti tumačenja ovih radova i tako otvorila vrata i za neki budući nastavak. Prodavač novina sa Šuvarovim likom na naslovnicu, gotovo da je moderni komentar izborne kampanje u Hrvatskoj 2015., a Posavčeva *Štafeta* također rječito govori o „bliskosti“ politike i birača, zadržanoj, ali u drukčijem formatu i danas. U arhivima Mije Vesovića i Ivana Posavca materijala ima. Zapravo, tamo se nalazi barem još nekoliko kustomskih *Kipova slobode*.

Mijo Vesović, *Vlada Divljan, 1983.*

ZLATKO PAKOVIĆ: IBSENOV NEPRIJATELJ NARODA KAO BRECHTOV POUČNI KOMAD, 23.9.2015. &TD, ZAGREB

VRLINU MI, BRECHTE, PJEVAJ...

Igor Ružić

Duboka moralnost koja krasí
neke Ibsenove komade, kao i
njegova potreba da ih ispiše kao
vježbe čovječnosti, u Pakovićevoj
dramaturškoj i režijskoj
konstrukciji služe kao savršen
primjer za Brechtovo shvaćanje
kazališta kao mjesta najprije
intelektualnog napora i nakon
toga svjesne akcije

Iako se za gostovanja srpskih kazališta ne može tvrditi da nisu učestala, i da kazališna publike u Hrvatskoj nema barem okvirni uvid u raster susjedne produkcije, činjenica je ipak da se to poznavanje svodi na institucionalni kontekst. Bez obzira je li riječ o festivalima, poput zagrebačkih Dana satire ili Međunarodnog festivala malih scena u Rijeci, a preko ovog drugog godinama je prolazio put prvi koraka obnavljanja poznanstvo Ateljea 212 ili Jugoslovenskog dramskog pozorišta s ovdašnjom publikom, pozivnice su uglavnom isle najpoznatijim i najvećim partnerima, u pravilu iz Beograda. Komercijalniji odabiri uključivali su, očekivano, i Zvezdara Teatar, najprije zbog činjenice da ga vodi proslavljeni dramski pisac i scenarist Dušan Kovačević, koji pak uglavnom sam postavlja svoje komade, nerijetko s viđenijim glumcima čija lica su ovdašnjoj publici, iz poznatih razloga, nedostajala pa je i recepcija u pravilu bila subjektivno pozitivna, nerijetko i ekstatična, bar u početku tog vala kulturnog zatopljenja. Danas je situacija nešto normaliziranija, a povijest hrvatsko-srpskih kazališnih veza bitno bogatija nego na prijelazu milenija. Bogatija je, između ostalog, i zato što je fluktuacija postala drukčija te je danas bitno racionalnija i produktivnija pa se, umjesto gotovih predstava s unaprijed zagarantiranim aplauzom, sve češće razmjenjuju redatelji i njihove poetike. Ta "kazališna razmjena 2.0" kazališnim gledateljima u Hrvatskoj donijela je ponekad i kvalitetan mainstream, od Jagoša Markovića do Slađane Kilibarde ili pak zanimljivije iskorake Andrása Urbána ili Bojana Đorđeva. Među imenima koja bi im se trebala pridružiti mogao bi se, a sigurno je to i zaslužio, uskoro naći i Zlatko Paković.

"Istine" i "skrivene istine"

Paković nije jednostavna niti uobičajena pojava. Pored činjenice da je ugledan, polemičan i oštar kolumnist Danasa, ujedno je i kazališni redatelj koji vlastitom odlikom ne radi u institucionalnim kazalištima, iako mu je ta vrsta karijere krenula i vrlo vjerojatno ne bi, da je na njoj inzistirao, rano završila. Koliko su te činjenice međuvisne ne treba nagađati jer u krajnjoj liniji nije ni važno, dok je od njegovih osobnih odluka u vezi svoga statusa i budućnosti puno zanimljivija upravo želja da stvara kazalište kakvo želi i s kim želi, bez producijskih i ideoloških, formalnih i neformalnih ograničenja. Točnije, ukoliko do ograničenja i dođe, jer Pakovićeva politika nije daleko od one siromašnog kazališta; ona mogu biti samo finansijske prirode, a to je nešto na što je izvaninstitucionalno kazalište, koje pritom misli samo o sebi i svojoj poziciji, razlogu i funkciji, nažalost prisiljeno pristati i bez borbe. Kreće li se iz takvih pozicija u današnjoj ili jučerašnjoj Srbiji, nije ni čudno da se Paković u posljednje dvije predstave bavi najbolnjim mjestom novije povijesti: atentatom na premijera Zorana Đindjića.

U prvoj, jednostavno nazvanoj *Ubiti Zorana Đindjića*, premijerno odigranoj 2012. u novosadskom Studentskom kulturnom centru, formom grotesknog kabare oslikao je kontekst društva koje se istodobno čudi i zgraža nad svojom nepromjenjivošću, dok joj se potajno, a ponekad i ne toliko potajno, divi. Razigranost predstave, rock orkestracija songova i gluma čiji je stil kvalitetan spoj slapsticka i ekspresionizma, ali i brutalnost njezinih istina izgovorenih kao da su servirane pu-

blici u formi izazova, ide u prilog tezi da je riječ o komadu koji zahvaća široko, ali ne, barem u kazališnom smislu, i dovoljno duboko. Ponavljaju se u njoj sve one "istine" i "skrivene istine" o sprezi kriminala i državnog aparata koja je i dovela do atentata, ali i niza turbuletnih i krajnje dramatičnih političkih i policijskih zbivanja i prije i nakon njega. Međutim, na razini forme, bio je to tek početak onoga što će sljedećom Pakovićevom režijom zaživjeti u punom zamahu. Drugim riječima, *Ubiti Zorana Đindjića* bila je tek skica, mapa konteksta ili gotovo neophodan okvir za naslov *Ibzenov Neprijatelj naroda kao Brehtov poučni komad*, uz podršku norveške organizacije Ibsen Scholarships postavljen prošle sezone u Centru za kulturnu dekontaminaciju u Beogradu. Iako radi i drugdje, u Kazalištu Kosztolányi Dezső spomenutog Andrása Urbána iz Subotice ili u koprodukciji s organizacijom Qendra Multimedia koju u Prištini vodi dramatičar Jeton Neziraj, Paković je vjeran Centru za kulturnu dekontaminaciju. Multimedijalni pogon i svojevrsna tvornica kulture i kritičke misli koju u beogradskom Paviljonu Veljković već dvadeset godina vodi dramaturginja Borka Pavićević prirodno je mjesto za autora njegovog kalibra i misije, jer ona im je ista: kulturom u najširem obimu tog pojma trajno čistiti srpsko društvo od onoga što ga je i dovelo do stanja u kojem jest. CZKD je aktivan i međunarodno, pa treba samo uzgred napomenuti kako je među prvima prešao granicu i 2000. gostovan u Zagrebu s angažiranim i znakovitom predstavom o traumama ali i zabludema njemačkog društva nakon Drugoga svjetskog rata. Petnaest godina kasnije, Pakovićeva nova predstava uspjela je igrati na festivalu *Zadar snova*, a sredinom rujna i na Ganz novom festivalu u organizaciji Kulture promjene zagrebačkog Studentskog centra. Činjenica da je ulaz na sva događanja "Ganca" sloboden, osigurao je da predstava ne prođe nezapaženo, unatoč tome što se o Pakoviću u Zagrebu i Hrvatskoj tek treba čuti u mjeri koju zaslužuje.

Danas je povijest hrvatsko-srpskih kazališnih veza bitno bogatija nego na prijelazu milenija i zato što je bitno racionalnija i produktivnija pa se, umjesto gotovih predstava s unaprijed zagarantiranim aplauzom, sve češće razmjenjuju redatelji i njihove poetike

"Revolucionarno" i "građansko"

Sudeći po naslovu, nije riječ o lako razumljivoj kazališnoj robi. Dva tako velika i važna autora, svaki na svoj način u svome stoljeću, Norvežanin kao anticipacija sljedećeg a Nijemac kao njegov gotovo prirodnji nastavljač, koji shvaća da za previše daleki pogled jednostavno nema vremena, zajedno u jednom naslovu već je svojevrsni mamac za gledatelje željne ne baš najprostodušnjeg kazališta. Očekivanja takvih ova predstava nije i ne može iznevjeriti, jer je riječ o višeslojnoj parafrazi, što naslov donekle i daje naslutiti, ali i o dubinskom istraživanju kazališta kao forme i mogućnosti da utječe na moralni i društveni doseg pojedinca. Iako već to zvuči i previše brehtijanski, predstava se zapravo, barem na formalnoj razini teksta, više služi

citatima Ibsena nego Brechta. Točnije: primjerom Ibsena objašnjava Brechta kako bi njegove ideje, koje je sam autoironično nazivao zvrljotinama labavo povezanim s bilo kakvom vrstom teorijskog rada, preveo u praksu. Ovako sublimiran, materijal se čini skliskim ali istodobno i zahtjevnim, no predstava ipak ima svoju skladnu dinamiku, najprije zbog samog redatelja koji kao predavač-zabavljač, ali i svojevrsni gromobran, publiku vodi kroz labirint nevolja nepotkuljivog doktora Stockmanna, Ibsenovog "narodnog neprijatelja" "zaljubljenog u vrlinu", preko Brechtovih definicija didaktičke uloge predstavljačke umjetnosti, pa do na koncu ipak sasvim jasnih i nedvosmisleno agitacijskih poveznica s aktualnostima Srbije danas i referencama na kjučne događaje iz njezine nedaleke povijesti.

**Paković se zauzima za vrlinu,
onako kako je Ibsen kategorički
uspostavlja a Brecht očekuje,
i dok ih spaja, ujedno se bori
protiv cinizma vremena u
kome to radi**

Duboka moralnost, dovedena konzektventno do granice simboličkog ili stvarnog herojstva, koja krasiti neke Ibsenove komade, kao i njegova potreba da ih ispiše kao vježbe čovječnosti, u Pakovićevoj dramaturškoj i režijskoj konstrukciji služe kao savršen primjer za Brechtovo shvaćanje kazališta kao mjesta najprije intelektualnog napora i nakon toga svjesne akcije. Otklon zbog kojeg veliki Nijemac jest tako značajan u povijesti razvoja kazališta, i kao umjetnosti i kao komunikacijskog sredstava namijenjenog i zabavi, ali puno više pouci, u tom je srazu titana sveden na ugodni razgovor istomišljenika, ne nužno učitelja i učenika nego prije začetnika i kvalitetnog nastavljača. Ipak, granica između Ibsena i Brechta gotovo je veća od obojice, unatoč nekim preskakanjima s obje strane, a najtragičnije je, i po kazalište zapravo porazno, da se i danas sasvim dobro drži. Svaka rasprava o lektirnom ili takozvanom avangardnom, novom, off ili kako se god želi nazivati kazalište ne u potpunosti oslonjeno na psihološki realizam s ove ili one strane rampe, može se svesti na zajedničkost u različitosti ova dva autora, njihove opuse i naslijede. Paković je, naravno, na strani "revolucionarnog" Brechta, ali nipošto nije protiv "građanskog" Ibsena, pa postavlja predstavu tako da se međusobno ilustriraju i objašnjavaju. U realizaciji je ipak većina ilustracija ostavljena zaigranim i raspjevanim Vladislavi Đorđević, Jeleni Ilić i Igoru Filipoviću, koji Ibsena igraju, a Brechta pjevaju na način kako bi vjerojano i sam sebe pjevao da je za klavirom imao kompozitora Božidara Obradinovića. Objašnjavajući govor, u trenucima kad predstava klizi prema lecture-performanceu, lažnom pretencioznošću i naglašenom didaktičnošću autoironično preuzima "profesor" Paković, ne samo zato jer je sama pozicija predavača ovdje ujedno i izravno moralizatorska te stoga izloženija nepovjerenju, odbijanju ili preziru. Dok se zauzima za vrlinu, onako kako je Ibsen kategorički uspostavlja a Brecht očekuje, i dok ih spaja kako bi transformacijski mehanizam kazališta istovremeno i ilustrirao sam sebe i profunkcionirao, ujedno se i bori protiv cinizma vremena u kome to radi i s publikom koja se, svjesno ili nesvjesno, ne može odlučiti od čega je udaljenija. Zato i stavlja sve na kocku s dva konkretna ispada iz zadane matrice: brutalno točnom analizom samo par rečenica Tomislava Nikolića i nešto suptilnijom proleterskom "modnom revijom" u namjerno sentimentaliziranom finalu predstave.

"Kostimi zbilje"

Sasvim nedvosmislena najava ubojstva, koju je Nikolić uputio Đindjiću nekoliko dana prije atentata, bila je svojevrsna okosnica predstave *Ubiti Zorana Đindjića*, pa se ovdje njome nije trebalo toliko baviti nego samo podsjetiti na nju. No, Nikolićeva kasnija tvrdnja da je on u tom cijelom slučaju bio Majka Hrabrost istodobno je i vrhunski cinizam i vrhunska glupost, koju Paković nemilosrdno secira uz pomoć glumaca. Današnji predsjednik Srbije lako sam pada žrtvom svojih riječi, ali zajedno s njim na provjeri moralnosti i legitimite pada i cijelo društvo, toliko pogubljeno u vlastitim porazima da izlaz ne prepoznače čak i ukoliko postoje. A kad zaista postoji, onda ga ubije – bez ostatka tvrdi ova predstava i nije se teško s njome složiti, kao što se nije teško složiti s logičnim izvodom teze da govoreći glupost Nikolić govori istinu, ne samo u svoje ime, nego u ime svih ratnih huškača i profitera koji žive danas da nitko ne bi živio sutra. Društvo nedovoljno svjesno, racionalno i zaista zainteresirano samo za sebe, koje takvima daje legitimitet završava rasprodajući pretposljednje komade odjeće na tezgi kako bi platilo račune, ne više i kako bi školovalo djecu. Sudionici ovog kazališnog čina koji je i više od predstave, otkupili su tu odjeću zajedno s nekoliko istih a različitih priča ljudi žrtvovanih u višestrukim tranzicijama duhovnog i materijalnog, i u njih se, kao "kostimima zbilje" pojavljuju pred publikom kako bi te priče podijelili. Pritom i cipele koje vise nad glavama izvođača, začudni i jedini pravi scenografski element, dobivaju konkretno značenje, ali i naznaku metafore odlaska, najprije u pečalbu a onda i u permanentnu emigraciju.

**Iako stalno podsjeća na
revolucionarni potencijal
kazališta, od svega što je
izrečeno do vehementnog,
užarenog načina kako je to
učinjeno, ova predstava je
daleko od klasičnog agitpropa
jer je svjesna svojih
potencijala i dosega**

Iako stalno podsjeća na revolucionarni potencijal kazališta, od svega što je izrečeno do vehementnog, užarenog načina kako je to učinjeno, *Ibsenov Neprijatelj naroda kao Brechtov poučni komad* ipak je daleko od klasičnog agitpropa jer je svjesna svojih potencijala i dosega. U vremenu kad je srednja klasa postala proletarijat, ili prekarijat koji se još samo zadnjim snagama drži na stepenici iznad, čuvena sintagma s crvene zastave zvučala bi neuvjerljivo. Umjesto nje, Paković izgovara mjestu i vremenu prilagođenju: "Bez srednje klase nema ni politički stabilnog i pravno sigurnog društva." Svjesni da izgovaranje istine od prihvaćenog člana društva čini "neprijatelja naroda", svi izvođači unisono predstavu završavaju novom zakletvom, snage i značenja poziva na akciju: "Mi smo oni koje smo čekali!" Publike koja je uspjela vidjeti predstavu, ili ona kojoj to tek slijedi, nakon toga može još samo razmišljati o inflaciji vlastite vrline, ali samo dok ne dočeka samu sebe. Na sreću ili nesreću, priliku za provjeru koliko su udaljeni od sebe, stanovnici Hrvatske imaju za manje od mjesec dana. Ne, nije riječ o novom gostovanju ove iznimne predstave.

NAŠA TRADICIJA I NARODNA UMETNOST ZVUČE VRLO AVANGARDNO

SVETLANA SPAJIĆ, ETNOMUZIKOLOGINJA I PJEVAČICA

U narodnoj tradiciji ne postoji improvizacija, ali suština je ista kao s modernim sviračima – u trenutku sebe dati, i ne lažirati. Isto važi i za tradiciju. Nema pripreme, nema anticipacije, samo živa komunikacija koja je zaista to – komunikacija

RAZGOVARAO: Đorđe Matić

Svetlana Spajić (Loznica, 1971) jedinstvena je pojava suvremene srpske, a bez sumnje i balkanske kulture. Nakon dugogodišnjeg i vrlo temeljitog bavljenja tradicijskom srpskom muzikom – kao pedagog, kulturni aktivist i, dakako, kao pjevač i izvođač zaboravljenih i nestajućih vokalnih narodnih formi – danas je najbeskompromisniji i najradikalniji nastavljач i istraživač naslijeda toga posebnog svijeta i baštine. Izučavajući i izvodeći prastare narodne napjeve iz Srbije, Bosne i Hercegovine i Hrvatske, ponirući u izraz jedne, u globalnim razmjerima, jedva poznate kulture, Svetlana Spajić dobacila je do najprestižnijih međunarodnih pozornica. Surađivala je s legendarnim kazališnim režiserom Robertom Wilsonom i najuspješnjom umjetnicom bivše Jugoslavije, Marinom Abramović, sudjelujući u Wilsonovoj predstavi *Life and Death of Marina Abramović*. Nastupala je u New Yorku s čuvenim transgender kantautorom Antonijem Hegartyjem, a obožavatelji njenog rada su režiser i slikar Julian Schnabel, glumac Steve Buscemi i Debbie Harry iz grupe *Blondie*. Pjevala je u grupama *Paganke*, *Moba*, *Drina*, *New Ritual Group*, *Žegar živi*, *Belo Platno*, a danas vodi poznatu *Pjevačku družinu Svetlane Spajić*. U prošlih nekoliko godina izdala je nekoliko izuzetnih albuma od kojih treba izdvojiti onaj *Pjevačke družine* s Olgom Krasojević iz grupe Crnučanka; album u duetu s multinstrumentalistom Bokanom Stankovićem, te nedavni solo album diplara, guslara i priповjedača Obrada Milića. Valja također istaknuti suradnju s njemačkom skupinom *Zeitkratzer*, jednim od vodećih europskih ansambala za improvizaciju i takozvanu "novu glazbu". Posvećenost, dubina te već spomenuta beskompromisnost i radikalnost pristupa dijelu baštine koju Svetlana Spajić izvodi, učinili su da je njena pozicija u ovom trenutku potpuno izdvojena od ostalih tradicijskih i etnomuzikoloških tokova i pravaca, bilo popularnih bilo akademskih.

Kako si se počela baviti narodnim naslijeđem?

Svetlana Spajić: Valjda postoji u svakome neka predodređenost, neki dar od Boga. Nešto malo se i nasledi – pevala sam od detinjstva, a mnogo kasnije sam saznaла da je moja baba po ocu pevala od jutra do mraka. Radila je i pevala, a kad joj je bilo teško onda je i jaukala, pošto je imala težak život. A valjda čovek tragajući i prepozna. U vreme kad sam odrastala nije bilo, bar za mene, prilike da to čujem uživo jer se već tada u selu nije pevalo. Kad bih otišla u posetu kod svojih baba i đedova nije mi padalo napamet da nešto priupitam, još onda niko od njih nije više aktivno pevao, iako je bilo sela u kojima je još bila živa tradicija. Prvi put sam je čula, tačno se sećam, u emisiji za poljoprivrednike *Znanje-imanje*. Snimalo se u selima i domovima kulture i nekoliko puta puštali su snimke starijih žena koje su pevale. Sećam se da sam konstatovala, još kao dete: "Šta je ovo? Ovo nije muzika." Nešto čuješ, a ne možeš da definišeš ni kao pevanje ni kao muziku, a ostavilo mi je veliki utisak. Bila je verovatno neka pesma "na glas", žetelačka pesma, prepostavljam iz zapadne Srbije. Sećam se da je kamera šetala po licima seljana: vidiš da se nešto dešava, potpuno izmenjena atmosfera, kao neka nelagoda.

Zbog toga što je taj zvuk bio "zaostao", star, u ono vrijeme galopirajuće modernizacije?

Svetlana Spajić: Apsolutno. To je opšta pojava bila. Pa evo, i u Hrvata koliki beše stid od dinarskog nasleđa, da bi onda devedesetih eskalirala fascinacija dinarskim i jedno upiranje da se uroni u taj identitet. To je svuda bilo prisutno.

Tvoj background zapravo nije muzički?

Svetlana Spajić: Nisam išla u muzičku školu. Završila sam Filološki fakultet, anglista sam. Muzički, moja fascinacija bile su *Paganke* (prva urbana pjevačka grupa koja se bavila tradicionalnom muzikom, op.a.), od trenutka kad sam videla njihov koncert na televiziji s našim čuvenim jazz-bubnjarem Lalom Kovačevim – prvi takav rad kod nas. One su pevale, ponavljale jedan recitativni deo iz neke brojanice – "Mili Mićo, jesи kod ovaca/ ja i jesam, što i tebe nema// Ja bi' došla, al mi ne da nana/ sve se boji da ne odem sama". Lala je smislio da se tako ponavlja petnaest minuta, one su pevale, a muzičari su nešto zakuvavali. Imala sam možda četrnaest-petnaest godina i pomisnila: "E, to je grupa u kojoj ja želim da pevam!" Pet godina kasnije postala sam najmlađi član *Paganki*.

**Muzički, moja fascinacija bile su
Paganke od trenutka kad sam
videla njihov koncert na televiziji
s našim čuvenim jazz-bubnjarem
Lalom Kovačevim**

Zvuk kojim se baviš je težak, sigurno za većnu slušatelja. Nema onu popularnost kao "trubači" i tamburice, manje je gradsko, pa možda u tome još jedan razlog.

Svetlana Spajić: Pa to i jeste paradoks. Ovaj zvuk može s uživanjem da sluša neko ko voli avantgardu, recimo. Zvuk je težak za uho, pogotovo za ne-naviknuto uho. O tome govore i obrisi moje karijere: mene će prepoznati po svim seoskim saborima, a uz njih i jedna mala niša savremene muzike – neki dan sam imala koncert sa saksofonistom Ursom Leimgruberom, jednim od najčuvenijih svetskih improvizatora. Intrigantno je kao spoj: u narodnoj tradiciji ne postoji improvizacija, ali suština je ista kao s modernim sviračima – u trenutku sebe dati, i ne lažirati. Isto važi i za tradiciju. Nema pripreme, nema anticipacije, samo živa komunikacija koja je zaista to – komunikacija.

Glas je najsugestivniji oralni medijum i mi jesmo primarno narodi oralne kulture još uvek. Ali uvek se sve svede na lični izbor, pa i u takvoj neurbanoj sredini može da nađeš pojedinca koji hoće da izvodi to na autentičan način, kako se nekad izvodilo. Evo, živi primer – Obrad Milić, iz Žegara, moj dugo-godišnji prijatelj i najbolji diplar za kojeg znam i guslar starog kova. On ima punu svest o onome što radi, što nosi, i to radi na jedan nežan i nenametljiv način, ne potpadajući nikad ni pod kakve uticaje. Izašao mu je nedavno album i radosna što sam pomogla da se to ostvari, i on takođe što će ipak ostaviti za sobom barem deo svog opusa. Radi se o jednom od najizuzetnijih tradicionalnih umetnika druge polovine dvadesetog veka. A sad u dvadeset-prvom da i ne govorimo: Obrad je anahronizam i neverovatno je da je tako nešto uspelo da preživi.

Kad spominješ Obrada Milića, Žegar i te krajeve, i budući razgovaramo za "Prosvjetu" – ti si se mnogo bavila pjevanjem i folklorom Srba u Hrvat-

skoj, naročito iz Kninske krajine. Koje su zaista, kad bi se razbilo na dijelove, istinske posebnosti pjevanja i zvuka toga kraja – ako ih ima?

Svetlana Spajić: Svaki kraj je poseban muzički idiom. Možeš da uzmeš veću celinu pa kažeš – Zapadni Srbi imaju te i te sličnosti, ali je takav pristup promašen zapravo: da, zajednički je takozvani prirodni tonski niz, ali razlike su već od mesta do mesta. Jedno je Banija, drugo je Dalmacija, treće Like. Kapilarno gledano – svako selo ima svoj jedinstveni, neponovljivi izraz. Čak i "arije" se nazivaju po selima – "golubički stari glas", na primer. Tradicionalni idiom je kompleksan, svako ima svoju poetiku, svoj korpus pesama koje je stvorio, tema, tradicionalnih jedinstvenih formi koje se ne sreću u drugim krajevima, jedinstvenu terminologiju, stvar je toliko raznorodna i bogata da samo tako može da se posmatra. Moj pristup je bio upoznati se što više s tradicijom jednog sela, shvatiti mehanizme koji se tu odvijaju da bi sam mogao da postaneš deo toka reke tradicije. I onda sklapaš kockicu po kockicu mosaika. Ako pokušaš primeniti neka pravila zapadne muzičke teorije na ovaj zvuk – on definitivno beži. U životu predanjskom spoju su neki jedinstveni amalgami i jedini način da ih dekodiraš je da vlastitim životom i iskustvom s pevačima to usvojiš. E, to je predanje. A da se bavim tonskim nizom meni je irelevantno i tu je razlika između mene i nekog etnomuzikologa. Na kraju, najvažnije je šta je jedinka i šta ona iz toga izraza uspe da prenese dalje.

Ono što Srbe u Hrvatskoj ujedinjuje jeste nešto drugo: samosvest, osećaj identiteta, pripadnost tim vojnim krajevima na kraju, to je tu upisano. S druge strane, okruženost različitim konfesijama i narodima na graničnim, krajinskim područjima uvek na drugaćiji način baždari taj narod i tako postaje dobar i veran čuvar tog identiteta. Kad Obrad Milić peva on ima svoj univerzum, svoje junake i komunicira živo i sa Stojanom Jankovićem i Kraljevićem Markom i Gavrilom Principom – on će da peva o Gavriliu suznih očiju kao da je živ. Međutim, treba reći: Srbima u Hrvatskoj i u tom smislu poriče se identitet. Recimo, u ovom podnesku Hrvatske za Unesco, za čuvanje nematerijalne baštine, pominju se drevne i arhaične forme, ojkalice, groktalice i slično – Srbi se nijednom rečju ne pominju, nego se kaže "pravoslavci" to nazivaju groktalicom". Kao da je to pisala Austro-Ugarska. Da ne govorim o drugim nakaradnostima. I to tako na kraju može da prođe u UNESCO-u.

Zvuk toga zapravo malog podneblja, odnio je i tebe na najdalju točku geografsku i kulturnu, u sam centar svijeta. Kako te primaju tamo? Kako reagiraju?

Svetlana Spajić: Dobro. U New Yorku sam nastupila dosad šest puta, pevala sam od samostalnih koncerata do nedavne revije modne kuće Givenchy. Kad je nešto dobro, mora da bude prepoznato. Imala u ovome što radim velike sile, imala dubine, naša tradicija i narodna umetnost zvuče vrlo avangardno u svakom pogledu.

Hajde da napravimo jedno polemičko pitanje. Osobno, imam ozbiljan problem s recepcijom i percepcijom ovdašnjeg narodnog zvuka na Zapadu. Ti kažeš da tamo reagiraju dobro, ja zadržavam sumnju. Štoviše, kad vidim tu razmaženu, recimo njujoršku publiku koja jedan dan sluša muziku Krajiće ili Balkana – dakle sluša tu, da ne zaboravimo, našu muku koja je ugrađena u tonove i harmonije, a drugi dan neke Mongole, dobijem osjećaj da je to bacanje pred nedostojne. Kulturni klanac je prevelik i ostat će takav.

Svetlana Spajić: Suština je komunikacija. Ako u meni postoji snažna

želja za komunikacijom, a ima je, kao i neke sile, publici ne preostaje ništa drugo nego da je to ponese. Nikad mi se nije desilo da publika ostane indolentna. Ako ne uspem da razoružam sve te poze i blaziranosti, onda ništa nisam uradila. A ovo je najbrži način, takav je medijum, uživo je mnogo jak, plus moja rešenost da će uživo da prođe. K tome, tradicionalne forme su tako fleksibilne, a tvoja ličnost ako je autentična lako će naći način da to iskomunicira. Evo ti primer: nastupala sam u New Yorku, u prostoru koji se zove "Arcadia", i došao je neki umetnički krem – (režiser) Julian Schnabel, bio je Steve Buscemi. Devojke iz grupe i ja počele smo kolo, "krajišku kontru", a pesma je bila o Nikoli Tesli. Ja sam to u avionu spevala na engleskom. Ovi su se potpuno rasparmetili, a nisam napravila nikakav ustupak. To je za mene suština tradicije: preneti poruku – "pre-danje", dakle.

Svest o kulturnoj podeljenosti postoji, ali kad izađem pred publiku, oni su za mene ljudi kao i svi ostali, ništa bolji i ništa gori. Kakva god da je publika, moje je da dam najbolje od sebe. Nemam velikih iluzija, ali možda neku predrasudu razbijem. A gde mi se desilo da moja poruka ne prođe? U Beogradu. Kad dođeš recimo na te političke zabave, među tu kliku – tamo apsolutno ne možeš ništa da uradiš, potpuno su odsečeni. Srećom, moja verna beogradska publika je ona na *Ring Ringu*, festivalu nove muzike koji opstaje već dve decenije.

Ovdje se vode pravi i simbolički ratovi oko jezika. Potpuno ironično

**Srbima u Hrvatskoj i u tom smislu
poriče se identitet. U podnesku
Hrvatske za UNESCO pominju se
drevne i arhaične forme, ojkalice,
groktalice i slično – Srbi se nijednom
rečju ne pominju, nego se kaže
"pravoslavci to nazivaju groktalicom"**

djeluje činjenica da iako ste ti i tvoja grupa iz Srbije, zovete se pjevačka a ne "pevačka" družina. Tu postoji dodatni, vrlo suptilan razlog u narodu u Srbiji kod toga "pjevanja" i zašto se tako zove.

Svetlana Spajić: Nije ni "pevanje" ni "pjevanje" zapravo, ili je možda i jedno i drugo. Ijekavica i ekavica su mi potpuno ravnopravna dva narečja i čim pređem Drinu, automatski se prešaltam na ijekavicu. U mom kraju prešli su na ekavicu, ali kad se peva, peva se na ijekavici. Iz njih progovori onaj raniji, negde iznutra zapamćeni "izričaj". Uostalom, i zato što vuče na starinu, na pređašnji govor, iz pređašnjeg zavičaja – moji su starinom iz Crne Gore i Hercegovine – nekako smo više "pjevačka" nego "pevačka" družina.

Strašna je pak historijska ironija u sljedećem: ti se baviš starim pjevanjem, kako tamo kažete, "prekodrinskih Srba" – dakle netko iz Srbije se posvetio tome, budući ovdje u Hrvatskoj gotovo nema više ni naroda koji bi se time bavio. Zastrahujuće zvoni jedan stih pjevača sa tvog albuma

Žegar: "...šutra kolo biti neće...". Kako vidiš budućnost, u svjetlu (ili bolje – "u mraku") te činjenice, historijske i političke? Tko će se baviti baštinom uopće, ima li još ikoga?

Svetlana Spajić: To je gotovo i više niko neće vratiti taj narod. Jedna država koja od sebe amputira pola miliona svojih građana, ne da nije građanska država, nego je to "zbogom pameti". Dakle, ne znam kako će se čuvati to nasledstvo kad nema živih zajednica. Ili će se čuvati kao u *Fahrenheit 451* (dostopijskom romanu Raya Bradburyja, gdje grupa ljudi u totalitarnom društvu u kojem je čitanje zabranjeno, pamti knjige napamet i tako ih čuva, op.a.). Ne može sve tek tako da iščezne i bilo kakvo čuvanje sigurno ima smisla. Kaže se: "ako nestane sela – nek ne nestane običaj". Nisu svi mrtvi, evo njih tu u Srbiji, u Vojvodini, krajiškim večeri ima mnogo. Živi narod, deca se sve više interesuju za starinsko, traže, deca intervjujuši babe, sve se to menja.

Iako, kakav je to žal, kad pomislimo da više nema nikoga da odgusli jednu narodnu pesmu – nema onih autentičnih ljudi koji odmah ispevavaju svoju pesmu, da neko sedne i iz glave ispeva junačku pesmu u desetercu – ta forma je iščezla. Radi se o nečemu što nazivam etikom neponovljivosti. Deca koja se takmiče u hip hopu, izmišljaju iz glave tekstove, oni su mali guslari i to je za mene pravi oralni boj danas, a ne ovi podučeni koji su sve naučili napamet.

Ja nisam tu da spasavam stvar, nego da dam najbolje od sebe, dam svoj doprinos, ne pitajući se šta budućnost nosi. Sve što radim ima viši smisao i puni smisao, eshatološki, ako hoćeš i ovo ne radim za zemaljsko nego za večno. Ipak, optimista sam, jer da nisam ne bi bilo ovoliko truda i rada. Tu sam da podučavam, da beležim, da radim koliko se može. Mlade generacije su uvek te koje su bolje, mlađi su ti koji će da nastave. Nema ništa od kukumavčenja. Gde ima krsta, gde ima muke – ima i vaskrsenja.

**Deca koja se takmiče u hip hopu,
izmišljaju iz glave tekstove, oni su
mali guslari i to je za mene pravi
oralni boj danas, a ne ovi podučeni
koji su sve naučili napamet**

Dolaziš svake godine na takozvano "sijelo Tromeđe" u Strmici kod Knina. Šta se tamo događa i po čemu je važno?

Svetlana Spajić: Važno je zato što je to najveće sijelo i narodni sabor srpskih pevačkih grupa. Dolaze iz Bosanske Krajine, Potkozarja, Glamoča, iz Like i Dalmacije. To je živa stvar koja se dešava od 2008., od obnoviteljskog sijela, a manifestacija je postojala i pre rata. Obnavlja se sve, dođu mlađi da uče pevanje, trude se, hoće da nastave to pa sledeće godine već dođu upevaniji. Svakako, Sijelo je prava prilika da se uživo nađu, da u interakciji i druženju sa starijima nešto nauče, da se ogledaju. Prošlo sijelo je bilo možda i najbolje, svakako najbrojnije po broju grupa. Nakon svega što se dogodilo, to je dan u kojem nestane sva strahota.

PJESNIK DRAGAN KORDIĆ

AUTOR OČUĐUJUĆIH POANTI I BOGATE SLIKOVNOSTI

Boris Vrga

**Kordićeve očuđujuće poante
rezultat su semantičke skokovitosti
i iznenadnih promjena diskursa
zasnovanih na paradoksu i stanovitom
ludističkom subjektivnom rezimeu
prethodećeg im konteksta**

Uzimam / da bih dao

I da hodeć / ne bi stao

Dragan Kordić: *Uzimam riječ*

Rođen je u Komogovini 2. VI. 1946., umro u Zagrebu 24. II. 1991., a sahranjen u rodnom mjestu.¹ Osnovnu školu polazio je u Komogovini, Mečenčanima i Petrinji, a potom Vazduhoplovnu vojnu školu u Rajlovcu kod Sarajeva. Radio je u avijaciji u Beogradu i Zagrebu, no zbog bolesti srca zarana je penzioniran. Od umirovljenja, početkom osamdesetih, živio je i djelovao u Petrinji gdje je bio voditelj Kluba književne omladine.

Samostalno je objavio četiri knjige pjesama: *Voli te vatra* (Beograd, 1983.), *Ljubav ima reči* (Beograd, 1983.), *Noćas su plakale breskve*, zajednički s Vesnom Barić i Ljubanom Klobočarom (Petrinja, 1984.) te *Koraci u pijesku* (Kragujevac, 1991.) koja je izšla iz štampe samo dan prije njegove smrti.

Zastupljen je u antologijama *Čudesni kladenac. Antologija srpskog pjesništva od Baranje do Boke Kotorske* u izboru Zdravka Krstanovića (Beograd, 2002.)² i *Antologiji srpskog pjesništva u Hrvatskoj XX. vijeka* koju je sastavio Nebojša Devetak (Zagreb, 2002.) te u zbornicima *Tišina u mislima i Ljubav ima reči* (Beograd, 1983.). Bio je član *Beogradskog salona poezije* i *Književnog kluba samoupravljača* u Zagrebu te jedan od osnivača i potpredsjednik Srpskog kulturnog društva "Sava Mrkalj" u Topuskom.

Promatrajući njegov poetski opus u cjelini, konstatirat ćemo kako je relevantne stihove objavio tek u četvrtoj pjesničkoj knjizi, kada je konačno dosegao pjesničku zrelost, a samim time i zadovoljavajuću poetičku profiliranost. Dokaz je tome činjenica da su obojica spomenutih antologičara u svoje izbore uvrstili njegove pjesme upravo iz posljednje pjesničke zbirke.

"Lako stihovlje"

U prve tri publicirane zbirke naime, dominira ispojedno bavljenje općim temama i osoban doživljaj lirskog subjekta vis a vis zbilje svijeta, životnih manifestacija i empirijskih aktualija vlastite egzistencije. Slijedom toga u ovim pjesmama dominira psihološko-emotivni diskurs zauzet spram stvarne pojavnosti svijeta te konkretnim i pragmatičnim, nerijetko autobiografičnim situacijama. Ovakav motivski sloj koristi specifičnu izražajnu fakturu tzv. lako stihovlja zasnovanog na izravnosti i emotivnosti, patosu i naraciji. Izložen djelovanju vremena i životnom postojanju, pjesnik se sukobljava s neuspjelim ljubavima, osamom, prolaznošću, izdvojenošću, iznevjerjenim nadanjima, propalim načanama, gubljenjem životnosti (možda i zbog ozbiljne bolesti o kojoj svjedoči ciklus nazvan *Ishemične slike*) te nemogućnošću da postigne željeni egzistencijalni totalitet. Ta činjenica rezultirala je obiljem introspektivnih stihova koji konotiraju negativan doživljaj svijeta što izričito egzemplificiraju brojni stihovi koji, nažalost, još uvijek ne pokazuju neku posebnu originalnost npr. *meni ni školjke više ne šume/ niti sjaju zvijezde upakovane u knjige ili Da je bilo sve kao u nadanju/ Možda bi i naže zvijezde još sjale ili O kako ču biti tužan kad svane/ I još jednog ne postojanja počujem urlike*. U pravu je stoga bio recenzent zbirke *Noćas su plakale breskve* Milan Stevanović ističući kako su Kordićeve pjesme pisane "s primjesom ispojesti, u kojima se oslikava boja pjesnikove duše" koja se samo sjeća "da joj bješe nekad naklonjeno vrijeme."

Četvrtom zbirkom, štampanom u godini smrti, započela je pjesnikova evolucija prema novim sadržajnim i formalno-izražajnim rješenjima. Namjesto širinskih egzistencijalnih projekcija, pjesnik se je sve više okretao ka užem izboru tema i dubljim slojevima vlastita bića. Slijedom toga, inspiracija je i dalje bila intimistička, usredotočena na vlastita iskustva i unutarnju iskaznost lirskoga subjekta, s napomenom da njegova svjetonazorna pozicija nije bila do te mjere obuzeta općim mjestima, već se, zahvaljujući promjenama na formalno-morfološkoj razini i reduciranjem motivskom repertoaru, pa i ponešto kondenzirajućim stihovima, bogatijom slikovnošću i dojmljivijim metaforičkim slojevima, oslobođila sentimentalizma i pokrenula ka metafizičkim projekcijama te slojevitijim značenjima.

Ipak, spomenuta emocionalna otvorenost i poetski egocentrizam, zasnovana na personalističkom pisanju "iz prve ruke" o raznim egzistencijalnim determinacijama zbog kojih se "prebol duše i tuga u pjesmu tvori", nisu uspjeli dokraj osloboditi njegov izričaj od napasti sentimentalizma i patetike. Ostajući na površini stvari i neromantičarskoj analizi vlastite duševnosti, pjesnik je tek

¹ Prema navodima književnika i "brata mu od rođenog strica" Miloša Kordića, izrečenih u knjizi *Azbučnik sela Komogovine* (Zagreb, "Prosvjeta", 2014., str. 168.-169.) bavio se je izradom detektora, romobila, glazbom, ("svirao je sve tambure i učio starije i mlađe"), pjevanjem, sportom i dr.

² Za razliku od Miloša Kordića, koji piše kako je pjesnik umro u Zagrebu, Krstanović navodi da je Dragan Kordić umro u Sisku. Pritom kao godinu smrti navodi 1992. što ne odgovara činjeničnom stanju.

povremeno uspijeva svoja doživljajna iskustva transformirati u onakav svijet lirske vrijednosti koji nije lišen meditativnih naznaka ili ironične intonacije kakvu oprimjeruje pjesma Iluminacija, objavljena u zbirci *Koraci u pijesku*:

*Katkad čežnja ima čud
posve glasnu, komičnu i jasnu.
Evo tu, na nekih dva – tri metra
sretoh je na stanici
putujućeg vjetra.
Praznina iz bolna oka
samo je htjela
u dva – tri skoka,
samo je htjela
ta dva – tri metra
oteti od vjetra.*

Postmodernističke nakane

U kratkoj recenziji objavljenoj u sklopu knjige *Koraci u snijegu*, recenzent Andelko Anušić navodi kako je Kordić "lirik ekscentričnog tipa koji (vlastiti) suvremeniji pjesnički izraz kombinuje s bogatim narodnim umjetničkim vrstama (rugalicom, pošalicom, legendom, itd.) kao i s rimovanom stihovnom strukturom starog kova – što u Kordićevoj 'hibridnoj' formi asocira na namjerno podešen (udešen) geg" zaključujući kako se time "Kordić ruga tkzv. ozbiljnoj, hermetički zatvorenoj (neprobojnoj) poeziji koja je nerijetko sama sebi svrhom i predmetom."

**Zavičajni (banijski) motivi zbiljski
su i vrlo frekventni u njegovom
pjesništvu, čemu doprinosi
precizno navođenje konkretnih
lokaliteta, flore i faune te
zavičajnih leksema i arhaizama**

Nije mi se teško složiti s Anušićem kada ističe Kordićevu "gegmensku" tendencioznost sadržanu u primjeni iskričavih dosjetki i duhovitih improvizacija, iznenadnih asocijacija i neočekivanih gesta koje prouzrokuju efektan obrat u slijedu poetskih značenja. No, za razliku od njega, koji njezinu svrhovitost, zajednički sa "starinskom rimom" svodi na poziciju ruganja "tzv. ozbiljnoj poeziji", potpisnik ovih redaka u istoj prepoznaće postmodernističke nakane, želju da se uspostavi kontinuitet s pjesničkom tradicijom i baštinskim zasadama, što sugestivno oprimjeruje i autorova sklonost ka posvetoljubivosti i/ili primjenjivosti pjesničkih tekstova te pisanju pjesama u prozi.

Kordićeve očuđujuće poante rezultat su semantičke skokovitosti i iznenadnih promjena diskursa zasnovanih na paradoksu i stanovitom ludističkom subjektivnom rezimeu prethodećeg im konteksta. Posve suprotno od naravi gega, iste nerijetko poprimaju tragične konotacije, npr. *ima li svatova da plaku/ kao što plaku svatovi naši! ili put je to za otadžbinu,/ novo gnušanje što nastaje u grlu.*

Pjesnik Dragan Kordić (1946. – 1991.)

Naslovna korica zbirke *Voli te vatra*, Beograd, 1983.

Naslovna korica zbirke *Noćas su plakale breskve*, Petrinja, 1984.

Signifikativan primjer takvog očuđujućeg poantiranja i iznenađujućeg mijenjanja značenjske matrice i denotativne sfere, nalazimo u antologiziranoj pjesmi *Komogovina 1990.* čija dramatična poanta svedena na smrt bića svojim prodorom u sferu irealnoga na neki način nadilazi temu koja je sugerirana naslovom:

Hodam i kopam.

Kamen i kost – izbrisani.

Sadašnjost prepuna tice i mesa.

Vrata odozgo gore zatvorena.

U otkopima ničeg osim soli i plovaka.

Vrbov list u bistroru Sunju slazi.

Unjoj čeljadi, izokrenuto, mislim da je otac moj.

Kao što se razvidi iz ove pjesme, zavičajni (banijski) motivi zbiljski su i vrlo frekventni u njegovom pjesništvu. Tome doprinosi precizno navođenje konkretnih lokaliteta, tipične flore i faune te karakterističnih zavičajnih slika, simbola, leksema i arhaizama ("močuga", "avlja", "prođider", "kufert", "ujmaju", "miloje", "otačestvo", "kukunječe", "čengele"). Izvjesna bliskost pjesničkog subjekta sa zavičajnom stvarnošću očituje se i u pjesmama inspiriranih Kostajnicom i Petrinjom (*Pogled na Kostajnicu, Petrinja, Jedan dan u Pl Gavrilović*) te onima koje su posvećene pojedinim osobama (književniku Milošu Kordiću, sakupljaču banijskih narodnih pjesama Milanu R. Runjaiću, prijatelju Milanu Jakšiću) u kojima se kontekstuiru etičko-etički sindrom banijskog kraja (jezik, vjera, folklor) i neki njegovi tragični povijesni i civilizacijski obrasci kakvi se naziru u pjesmi *Naslijede: moje pleme je/ šljivova historija ... mjesto jastuka/ ono ima/ selidbe pod glavom.*

Zanimljiv pjesnički ciklus, objavljen u zbirci *Koraci u pijesku* nosi naziv "Osvanuti u ogledalu" u kojem se ogledalo pojavljuje kao simbol mimetizma i očiglednosti zbilje. Odnoseći se prema njemu kao prema mediju u kojem se objektivno ogleda pojarni svijet i njegove različite manifestacije i u kojem se zrcali pjesnički subjekt te njegovo samosvojno "Ja", kojemu je upravo ogledalo potrebno da bi kao gledatelj bolje spoznao očeviđeni svijet i vlastita psihička stanja ("izvanjske i unutrašnje slike"), Kordić je ostvario obavijesno svježije stihove koji potencijalnim čitateljima prenose sugestivne poruke. U tom kontekstu, vrijednošću odskače pjesma o tragičnoj судбини reformatora srpskog jezika Save Mrkalja *Od svijeta ostavljen (Sava Mrkalj): A On ostavljen od svega svijeta / vaznen, međ' zvjezdama šeta.// Svoje pismo / svome tijelu dade!*

Kultivirana iskaznost

Pjesnikovo obraćanje zavičaju kao mjestu koje bi prirodno trebalo biti fenomenološki najbogatije i najsigurnije za osmišljenu egzistenciju pjesničkog subjekta i njegovo ostvarenje neke više životne svrhe, rezultiralo je formalno i semantički razvedenim ciklusom "Janovo vrijeme" sastavljenom od sedam nenaslovlenih, već samo numeriranih pjesama. Predstavljajući novi oblik diskursa, ciklus je inspiriran "čičom Janom Prtom" koji "bijaše đavo" i koji je "sve naše glave nosio u torbi i svaku je mogao po volju prodati."³ Na svakoj stranici nalaze se po dvije pjesme koje se sintaktički nadovezuju jedna na drugu i međusobno se nalaze u stanovitom tenziogenom odnosu. I dok u svakoj gornjoj pjesmi pjesnik uspomeniski evocira razdoblje djetinjstva i ranog školovanja, to donje pjesme u prozi posvećene Janu Prtu predstavljaju njihove značenjske ekvivalente i metonimičko preimenovanje odnosno slobodno imaginirani intertekstualni i/ili metatekstualni komentar pri čemu su pojedine iskustvene situacije poetski prevrednovane uspostavljanjem fantastičnog ozračja narodne predaje, bajke i alegorije te čarovitog mitskog konteksta čija referencijalna značenja, usmjerena od realnog prema irealnom i prema drugačijoj vizuri svijeta, čitatelj ne uspijeva tek tako lako interpretati i dešifrirati⁴:

Imasmo čatrnuju u avlji

i djedovu pili vodu.

*Unjoj smo zazivali
zvijezde.*

*Onda su naišli
kravari, bravari i šverceri.
Ne odoljesmo opsjeni.
Odjeci bivahu
sve tanji i tanji.
Nesta čatrnuje u avlji.*

(meni je oteo i kruščić i graščić mojjadni. sve što imasmo nekud je išlo.
ah tajjadni Jan! imao je ospičavo lice, zlatan zub i gnjile usne nataknute
na bradu. da li je imao porodicu ko zna, a da je ucjenjivao, bogami je.
odjeća sva od parola, samo su čizme uvijek bile naglancane. posvud se
šaputalo. naročito kad od nekud banu šiltaši i slični im pajdaši koji kosiše
zemlju i strijeljaše napaćena seoska pleća.)

Zaključno, može se reći kako se Kordićev pjesništvo nameće kao kultivirana introspektivna lirska iskaznost prekinuta u trenucima kada je isto krenulo uzlaznom putanjom. Mada zbog preuranjene smrti nije dosegao znatniju mjeru individualne poetičke profiliranosti i umjetničke relevantnosti, njegov lirska torzo prezentira nam se kao poetski djelotvorna književna činjenica koja zavređuje trajniju pažnju.

³ "Ovaj lirska subjekat je dijabolik, 'vukodlak' i Inkvizitor banijskih Srba (udesnička đavolja trojica!) oko čijeg 'malog prsta' su se namatale sve srbolike stradije pjesnikovih predaka, a bogami i potomaka." (Iz recenzije Andelka Anušića, objavljene u sklopu zbirke *Koraci u pijesku*).

⁴ Pjesnik Nebojša Devetak prepoznao je u istima "kruženje nadrealističkog fluida koji stvara vizualno efektne, ali misaono neprecizne tvorevine." Stoga i konstatira kako je "teško reći da li je forma prilagođena tekstu ili tekst formi, tek moguće je uz pažljivo čitanje pronaći određenu osmišljenost u njihovom saodnosu." ("Dragan Kordić", nekrolog, *Rafinerijski list*, 15. III. 1991., str. 10).

STOLJEĆE KINA U GLINI

ČASNA PROŠLOST I NEIZVJESNA BUDUĆNOST

Igor Mrkalj

Godine 1969. u prepunoj kino dvorani Kasine održana je svečana premijera filma Kad čuješ zvona Antuna Vrdoljaka, zasnovanog na dnevničkim zapisima nekadašnjeg partizanskog političkog komesara, generala Ivana Šibla, o prvim danim rata 1941. na Baniji

Bilo je to 1905. godine, piše Ljubomir Micić u svojim sjećanjima na Glinu, mjesto svoje rane mladosti, kada je na praznik Male Gospojine prvi put vido pomicne žive slike u putujućem Bahmajerovom bioskopu.¹ "Moj mlađi brat", nastavlja Micić, "kradom se verao na bioskopsku mašinu što je zviždala 'početak predstave' kao železnica, koja je opet baš tih godina prvi put prošla Banijom. Bili smo oduševljeni bioskopskom čarolijom. Skupljao sam sve krajcare već za buduću godinu i bio veoma nesretan u očekivanju bioskopa i cirkusa. Divno! Kakve pesme? Kakvi romani? Biосkop! Žive slike! Film! ..."

Dječačke uspomene i prvi doživljaj filma na razapetom bijelom platnu ostavili su trag i vidno obilježili Micićevo kasnije književno stvaralaštvo. No, u njegovim sjećanjima punim zanosa nalazimo i početke kinematografije u Glini, čiji je daljnji razvoj vezan uz stari krajiski Kasino na koji je 1914. dograđena hotelska restauracija s plesnom dvoranom, što ju je svojim novcem izgradila i održavala glinska općina. Upravo tu bit će otvoreno prvo stalno kino, koje će imati važnu ulogu u svakodnevnom životu Glinjana i otvaranju okna u veći svijet stvarnosti i fantazije. Dopisnik iz Gline ovako je sažeo svoje prve dojmove: "Glinski kinematograf *Uranija* (vlasnik zakupnik Narodne gostionice u Glini) već je dao par lijepih stvari. – Samo bi ga molili da nam u buduće ne da rog za svijeću. – Kad se odredi *Rat na Balkanu* u god. 1912. i 1913. – nek se ne daje nešto sasma drugog, jer je to opsjena i zavara publike." Ova kratka vijest objavljena u petrinjskom Banovcu 18. travnja 1914. otkriva nam da je i pored nepričekanog propagandnog filma, uvodni repertoar ipak ostavio dobar utisak na glinsku publiku. U svakom slučaju, najveće zasluge za otvaranje kina u Glini ima Žarko Bošković, zakupnik Kasina, čiji su reklamni oglasi tih mjeseci krasili stranice zagrebačkih dnevnih listova, poput *Obzora* i *Agramer Tagblatta*.

¹ Ljubomir Micić, Radio, "Film i zenitistička okomica duha", *Zenit*, God. 3, br. 23, 1923., str. 2-5

Traži se karta više!

Slom Austro-Ugarske monarhije i stvaranje Kraljevine Srba, Hrvata i Slovenaca 1918. godine označio je novu stranicu u dugo povijesti Gline. Premda razdoblje 1920-ih godina oskudijeva pouzdanim podacima o dalnjem radu i postojanju glinskog kinematografa, Gлина će početkom 1930-ih – konkretno, 7. lipnja 1931. godine – ponovo na velika vrata ući u povijest kinematografije. Upravo toga dana u Glinu je došao jugoslavenski kralj Aleksandar Karađorđević, čija će posjeta i spektakularan doček ostati trajno zabilježeni na filmskoj vrpci i kino žurnalima onog doba.² Možda su i to bili razlozi koji su potakli Stojana Šušnjara, ambicioznog hotelijera i novog zakupnika glinske Kasine, da nabavi aparaturu i u hotelsku dvoranu za ples ponovo smjesti kino.

**Stari krajiški Kasino bit će prostor
prvog stalnog kina, koje će imati
važnu ulogu u svakodnevnom
životu Glinjana i otvaranju okna u
veći svijet stvarnosti i fantazije**

Među Šušnjarovim sudionicima u kupovini kina bio je Emil Paulić, precizni mehaničar, koji je znao kvarove u kinu ukloniti uz pomoć Ante Šešerina, mjesnog električara i kinooperatera.³ Malo-pomalo svu brigu oko kina preuzeo je Paulićev sin Frane zajedno sa Šešerinom, a Šušnjar je uglavnom sudjelovao u podjeli dobiti i kontroli prodaje karata. Da bi posve zadovoljio kino posjetioce vlasnik je često uz prikazivanje njemog filma imao i glazbu koja je pratila prikazivanje. Bila je to još uvijek era njemog filma u Glini, kada je staru "Erneman" aparatu snabdijevao agregat. Ipak, Šušnjar i partneri pratili su filmske trendove, pa je u lipnju 1936. godine, kakojavlja dopisnik petrinjskog *Banovca*, u Glinu stigla ton aparatura i prikazan prvi zvučni film. Bila je to daljnja prekretnica u razvoju lokalne kinematografije, na čijem repertoaru idućih godina dominiraju američki filmovi, poput holivudskog spektakla *U starom Chicagu* (1938) Henry Kinga, o katastrofalnom požaru Chicaga potkraj 19. stoljeća. Istovremeno, mladi se oduševljavaju serijalom o Tarzanu, za kojeg se traži karta više.⁴ Uskoro se počinju prikazivati i prvi ruski i sovjetski filmovi, kao što su *Put u život* (1931) i *Soročinski sajam* (1939), oba u režiji Nikolaja Vladimiroviča Ekka. Danas znamo da se na velikom platnu u glinskoj Kasini prikazivao i *Petar Prvi*, dvo-dijelni povijesni spektakl i jedan od najambicioznijih projekata predratne sovjetske kinematografije. Nije nevažno spomenuti da u to vrijeme Gлина broji 3.000 stanovnika, a njeno kino svega 65 sjedala. Cijene ulaznica su 2 i 5 dinara, a film se mijenja jednom tjedno.⁵

Drugi svjetski rat i slom Kraljevine Jugoslavije najavili su dolazak na scenu Ante Pavelića i ustaške Nezavisne Države Hrvatske. Tragedija koja je zadesila Glinu u proljeće 1941. brutalno je prekinula životе brojnih glinskih Srba, pa tako i Stojana Šušnjara.⁶ Te i narednih godina kino tek povremeno radi, o čemu svjedoči sačuvani

² U sklopu svog boravka u Zagrebu i Savskoj banovini, kralj Aleksandar je također obišao Baniju i Kordun. Tog dana posjetio je Sisak, Petrinju, Glinu, Topusko, Vrginmost, Vojnić i Karlovac.

³ Prema nekim izvorima, Emil Paulić i Vilim Verić, poznati glinski mađioničar, imitator, iluzionista i ventriloquist, još ranije su prikazivali filmove u Glini, no nije im pošlo za rukom da otvore stalno kino.

⁴ U travnju 1937. nastavnički savjet Realne gimnazije u Glini zabranio je đacima poхађање kino predstava, sa motivacijom da kino kvari mladež.

⁵ Navodno je Šušnjar davao filmove i u poznatom Svratistu "Janje" koji je također bio u njegovom zakupu.

⁶ U noći 13. maja 1941. ubijeni su, bez nekog neposrednog povoda, gotovo svi glinski Srbi stariji od 16 godina koji su prethodnih dana i noći bili hapšeni po svojim kućama u Glini, prema jednom kompetentnom izvoru "373 pravoslavca muškog roda" (što ne treba poštovati s drugim masovnim zločinom u Glini, onim u pravoslavnoj crkvi u ljetu 1941. godine, kada su stradali srpski seljaci s područja susjednog kotara Vrginmost, prethodno obmanuti pozivom na pokrst).

dnevnik troškova za *slikokaz*, što je riječ koja se za NDH rabila za kino. Ipak, film ima sve značajniju ulogu, prije svega propagandnog sredstva, što ustaški režim obilato i vješto koristi: uz pomoć Državnog slikopisnog zavoda "Hrvatski slikopis" snima posjet Poglavnika Glini i Petrinji 4. ožujka 1943. godine. Snimljeni materijal uskoro će postati sastavni dio filmskog žurnala Hrvatska u riječi i slici br. 63, prvi put prikazanog u Zagrebu, u crno-bijeloj tehnici. Ova spoznaja utoliko je vrednija što je nedavno u Madridu, u ostavštini Pavelićeve kćerke Višnje, otkrivena i kolor verzija istog filma, za čije postojanje se dosada nije znalo. Dragocjenost ove snimke je nedvojbeno, što ju čini drugim najstarijim zapisom Gline na filmskoj vrpcu i prvim u boji.⁷

"Partizanski Hollywood"

Nakon što je u siječnju 1944. Sedma banjiska divizija oslobođila Glinu, ovaj gradić – zajedno sa susjednim Topuskom – postaje partizanska prijestolnica anti-fašističke Hrvatske. Dok je Topusko bilo važno sjedište političara i umjetnika (Treće zasjedanje ZAVNOH-a i Prvi kongres kulturnih radnika Hrvatske), Glini je mjesto održavanja drugih značajnih skupova, kao što su prvi Kongresi liječnika i pravnika. Tu borave i predstavnici savezničkih vojnih misija (američke, sovjetske i britanske, koju vodi major Randolph Churchill), jer se u neposrednoj okolini Gline nalazi aerobaza IV. korpusa Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske. Upravo će mladi Churchill igrati važnu ulogu u nabavljanju filmova za tadašnje kino u Glini, čija je aparatura neoštećena pala u partizanske ruke. Tako se na platnu glinskog kinematorgraфа uskoro počinju prikazivati aktualni angloamerički ratni žurnali, pa će Glinjani već za nekoliko mjeseci moći gledati savezničko iskrcavanje u Normandiji.⁸ Kino u Glini ubrzo postaje poprište rivalstva velikih sila jer početkom lipnja 1944. ovamo stižu i prvi sovjetski propagandni filmovi, poput *Bitke za Stalingrad*, koju dolaze gledati čitave partizanske jedinice, pa i one s udaljenih položaja.

**Ratnih mjeseci stalnu bazu u
Glini ima i Centralna kazališna
družina pri ZAVNOH-u, u kojoj
nastupaju tada vodeći zagrebački
glumci, poput Augusta Cilića i Joze
Laurenčića, mlade Irene Kolesar, ali
i 17-godišnjeg Pere Kvrgića**

Tih ratnih mjeseci stalnu bazu u Glini ima i Centralna kazališna družina pri ZAVNOH-u, koja je samo te 1944. održala 168 priredbi. U njoj nastupaju tada vodeći zagrebački glumci, poput Augusta Cilića i Joze Laurenčića, mlade Irene Kolesar, ali i 17-godišnjeg Pere Kvrgića, koji tu čini svoje prve glumačke korake. Upravitelj družine je Drago Ivanišević, predratni dramaturg HNK-a u Zagrebu, koji će pokrenuti prvi redateljsko-glumački tečaj na oslobođenom teritoriju Hrvatske, a u rujnu

1944. ovdje osnovati Glumačku školu, nakon čega će sami glumci Glinu prozvati "partizanskim Hollywoodom".

Krajem te iste godine u kino dvorani Hotela Kasina, 18. studenog 1944., održana je Osnivačka skupština Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta", koja s vremenom postaje glavni okvir okupljanja i reprezentacije srpske partizanske elite u Hrvatskoj. No, malo je poznato – kako piše jedan od osnivača društva, Branko Sučević – da je samom osnivačkom skupu prisustvovao i dobar dio naroda iz okolnih sela, koji se puna 4 sata nije micao iz prepune dvorane, jer je poslije osnivačke skupštine slijedilo prikazivanje sovjetskog filma *Duga*!

Nakon uspostave vlasti Komunističke partije 1945. godine u Hrvatskoj se, kao i drugdje u Jugoslaviji, pristupilo uvođenju sovjetskog modela na mnogim područjima života, pa tako i filmske kulture. Stoga ne čudi da se prvi poslijeratnih godina u Glini uglavnom prikazuju ruski filmovi, stari i novi, kao što su *Vasilisa prekrasna* (1939) i *Kameni cvijet* (1946), prvi sovjetski cjelovečernji film u boji. Unatoč skromnoj ponudi, kino bilježi konstantni porast gledanosti, a tako će ostati i nakon jugoslavensko-sovjetskog sukoba 1948. godine. Naime, bilo je to vrijeme domaćih *Filmskih novosti*, koje su postale sastavni i nezamjenljivi dio repertoara kojim je počinjala svaka kino predstava. Nema oblasti koju *Filmske novosti* nisu dodirnule i prikazale – od političkog života (kome je iz propagandnih razloga davana prednost), obnove i izgradnje zemlje, otvaranje novih industrijskih kapaciteta, pojave novih proizvoda, kulture i sporta, do važnih i zanimljivih zbivanja van granica tadašnje zemlje.

U sastavu Narodnog sveučilišta

Akademска literatura govori da se od 1949–1955. godine u povijesti Jugoslavije dogodilo gotovo sve što će poslije obilježiti jugoslavenski socijalizam i međunarodni položaj zemlje. Značajno mjesto u tom kratkom razdoblju, punom proturječnih procesa i događaja, zauzima Titov govor u Glini 1952., gdje je održana glavna republička proslava Dana ustanka naroda Hrvatske, kojoj je prisustvovalo preko 100.000 ljudi sa Banije i Kordunom, te Posavine i Pokuplja, što ga čini jednim od najvećih narodnih mitinga koji su održani u Hrvatskoj van Zagreba. Snimatelji Filmskih novosti zabilježili su ovaj impresivni događaj, koji je značajan ne samo za lokalnu povijest i povijest kinematografije u Glini.

Liberalizacija jugoslavenskog društva početkom 1950-ih svakako je utjecala na repertoar glinskog kina, na čijem velikom platnu ponovo dominiraju američki i zapadni filmovi. U tom razdoblju nabavljen je novi kino projektor, Iskra NP1, a ubrzo je obnovljena i kino dvorana – postavljen je nagibni pod, kupljena sasvim nova i po prvi put fiksna sjedala. Dvorana je dobila moderan izgled i udobnost, a njen kapacitet iznosi 250 mjesta. Dolazi do još nekih promjena: Kasina je preimenovana u Hotel "Istra", dok kino dobiva naziv "Matija Gubec".

Nova prekretnica u razvoju kina u Glini bila je 1961. godina, kada je na sjednici Općinskog narodnog odbora osnovano Narodno sveučilište, kao posebna ustanova koja će se baviti narodnim prosvjećivanjem. Kino više neće životariti u okviru Ugostiteljskog poduzeća "Istra", već ulazi u sastav Narodnog sveučilišta, koje postaje nosilac kulturnog i zabavnog života Gline.⁹ Još te iste godine Narodno sveučilište priredilo je prvo iznenadnje Glinjanima – u čast proslave Dana mlađosti postaječa kino aparatura preuređena je u kinemaskop i održana je premijera napetog partizanskog filma *Signali nad gradom* (1960) Žike Mitrovića, s tada po-

⁷ U pratinji Pavelića bio je dr. Mirko Puk, predratni glinski odvjetnik i ustaški ministar pravosuđa i bogoslovija, nalogodavac masovnih zločina nad Srbima u Glini i glinskom kraju 1941. godine.

⁸ Važnu ulogu u uspostavi kinematorgraфа u Glini 1944. imao je Ante Šešerin, istaknuti član Gradskog NOO Gline, koji je bio upućen u sve tajne rukovanja kino aparaturom. On će i nakon rata dugi niz godina biti

kinooperater, a pomagat će mu sinovi Đuro i Vlado.

⁹ Prvi direktor Narodnog sveučilišta bio je Mićo Maričić, koji je posebnu pažnju posvetio djelatnosti i razvoju kina.

pularnim Aleksandrom Gavrićem u glavnoj ulozi. Dobar izbor domaćih i stranih filmova, veliki i široki ekran, te kvalitetna slika i zvuk, sve su to bili elementi koji su iz godine u godinu privlačili sve veći broj publike u glinsko kino.

Već 1964. montirani su novi, suvremeniji kino projektori, Iskra KN3. Kino dvorana dobila je potpuno nove i kvalitetnije stolice, a broj sjedala povećan je na 350. Sredstva za nabavu aparature i ostalog inventara dao je republički Fond za unapređenje kinematografije, koji je prihvatio zahtjev Narodnog sveučilišta za dodjelu sredstava za kinofikaciju tadašnje glinske općine.¹⁰ Tada je nabavljeno još nekoliko manjih kino projektoru (16mm), kao i automobil marke "Kombi", koji je znatno olakšao davanje kino predstava u okolnih desetak sela, gdje postoji električna rasvjeta i društveni domovi. Ovom akcijom htjelo se i tamošnjim stanovnicima omogućiti gledanje filmova i poboljšati ukupni kvalitet življenja.¹¹ Filmovi se prikazuju svakog drugog tjedna, a istodobno se razmišlja o mogućnosti da se u Glini uredi ljetni kino.

U kino dvorani Hotela Kasina 18. studenog 1944. održana je Osnivačka skupština Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta", koja s vremenom postaje glavni okvir okupljanja i reprezentacije srpske partizanske elite u Hrvatskoj

Vrijedi spomenuti da je naredne 1965. Televizija Zagreb snimila dokumentarni film o radovima na izgradnji ceste Petrinja-Glina, koja je te godine prvi put asfaltirana. Dvije godine kasnije hotelu Kasina vraćeno je staro ime, a 1968. Branko Lentić upravo tu snima nagrađeni dokumentarac *Grga* – film o mlađom beskućniku koji živi u Glini, gdje u kuglani sakuplja i slaže čunjeve, te radi razne druge poslove da bi preživio. Kino u Glini također je obilježila blizina Odgojno-popravnog doma, za čije se brojne pitome svake nedjelje ujutro priređivala kino predstava, no uvijek u pratinji učitelja i službenog osoblja (npr. početkom 1969. gledali su dvodijelni, osmosatni epski povijesni spektakl *Rat i mir*, Sergeja Bondarcuka).

Tih godina glinsko kino nalazi se na svom vrhuncu – 20. ožujka 1969. u prepunoj kino dvorani Kasine održana je svečana premijera filma *Kad čuješ zvona* Antuna Vrdoljaka, zasnovanog na dnevničkim zapisima nekadašnjeg partizanskog političkog komesara, generala Ivana Šibla, o prvim danim rata 1941. na Baniji. Filmu je prisustvovao veći broj uzvanika i gostiju, a zabilježena je i rekordna posjeta – oko 600 gledalaca. Nakon završetka premijere glinskoj publici predstavljeni su članovi filmske ekipe: general Ivan Šibl, režiser Antun Vrdoljak i glavni glumac Boris Buzančić. Mnogobrojni Glinjanici su pozdravili filmske umjetnike, kao i sam film, čije su scene snimane u neposrednoj okolini Glina. Bila je to prva i zadnja svečana premijera u Kasini jer se kino ovdje uskoro zatvara. Premda ono i dalje ostaje u središnjoj gradskoj ulici, njegova daljnja povijest vezana je uz povijest

Spomen-doma, koji postaje novo središte kulturnog života Gline. Stoga je važno objasniti kako je došlo do njegove izgradnje.

Nova moderna dvorana

Nakon što je početkom 1960-ih krenula dugo očekivana industrijalizacija Gline, lokalne vlasti počinju se baviti sjećanjem na žrtve koje su ustaše pobile u pravoslavnoj crkvi 1941., s obzirom da je mjesto masovnih ubojstava bilo neobično više od dva desetljeća nakon rata. Želja lokalnih vlasti bila je da na prostoru nekadašnje pravoslavne crkve, koju su ustaše nakon zločina 1941. porušile, izgradi neku vrstu spomen-obilježja koje će po formi i funkciji uzdizati bratstvo i jedinstvo. Novo spomen-obilježe (konkretno, Spomen-dom) napravljeno je tako da se pozitivno odnosi i obuhvata i glinske Srbe i glinske Hrvate, što se – kako pokazuju najnovija istraživanja – željelo postići na dva načina: prvo, kao dom kulture, spomen-obilježe bilo je korisno za obje nacionalne skupine, pošto je bilo mjesto gdje su se odigravale razne aktivnosti od koristi za cijelu zajednicu; i drugo, natpis na spomen-ploči ispred zgrade, kao i kip majke i djeteta na istom mjestu, nije konkretno spominjao ni jednu grupu (tj. ni Srbe ni Hrvate), niti nacionalnost počinitelja i žrtava masovnih ubojstava, već je naglasio zajednički otporoba naroda u ratu i njihovu suradnju u izgradnji Spomen-doma. Nije nevažno podsjetiti da svečanom otvaranju Spomen-doma 4. srpnja 1969. prisustvuje hrvatsko političko vodstvo i govor Miko Tripalo.

Od tada Narodno sveučilište djeluje unutar Spomen-doma, gdje je smještena velika i moderna kino dvorana s najnovijom aparaturom i 400 sjedala. Unatoč početnim kadrovskim, organizacijskim i finansijskim poteškoćama, Narodno sveučilište već 1971. bilježi u kinu preko 50.000 gledalaca. Po broju posjetilaca na prvom mjestu od domaćih je *Ugori raste zelen bor*, a od stranih *Dr Živago*. Film je jedina stalna razonoda Glinjana, pa Narodno sveučilište vodi izuzetu brigu o filmskom repertoaru. To potvrđuje i podatak da je 1975. godine 170 filmova (od čega 20 domaćih) gledalo čak 55.293 posjetioca, što je za 3.185 više nego u prethodnoj godini. No, filmskim projekcijama sve veću konkureniju počinje praviti televizija, na čijim ekrнима tih godina dominira popularna serija *Pozorište u kući* (1972-1975), koju režira rođeni Glinjanin Dejan Baja Čorković.¹²

Narodno sveučilište priređuje filmske tribine, gostovanja kritičara i glumaca. Film je dobro zastupljen u programu škola, a organiziraju se i dječje matine. U Spomen-domu 1976. godine gostuje Veljko Kovačević, španski borac, partizan i general, po čijem romanu *Kapelski kresovi* je snimljena istoimena serija, koja govori o dramatičnom rastu narodnog ustanka 1941. godine u Gorskem kotaru i Primorju. Iduće 1977. kino dvorana Spomen-doma bit će ispunjena do zadnjeg mjesta jer je na premijeri pustolovno-dječjeg filma *Hajdučka vremena* došao Boris Dvornik, kojeg su Glinjani u svom gradu mogli pozdraviti dugotrajnim aplauzom. Dvije godine kasnije održane su još dvije premijere – *Pakleni otok* (1979) Vladimira Tadeja i *Godišnja doba* (1979) Petra Krele, kojima su prisustvovali pojedini glumci i oba režisera.

Osamdesete – vrhunac posjete

Početkom 1980-ih nastavljena je tradicija Narodnog sveučilišta da glinskoj publici prikazuje ostvarenja s Festivala jugoslavenskog igranog filma u Puli i Međunarodnog filmskog festivala u Beogradu. Za vrijeme trajanja ovih revija (u Glini popularno zvanih Mini-Pula i Mini-FEST), mnogobrojnim posjetiocima pru-

¹⁰ Dugi niz godina predsjednica Fonda za unapređenje kinematografije SRH bila je Anica Magašić, koja je 1944. u Glini značajno doprinijela održavanju prvog Zemaljskog savjetovanja prosvjetnih radnika Hrvatske, prvo takve vrste u Jugoslaviji.

¹¹ Veliki doprinos u kinofikaciji okolnih sela dali su Ivan i Pavao Klobočar, Đorđe Đuričić i Vlado Šešerin.

¹² Dejan Čorković (Gлина, 1930. – Beograd, 1998.), sin je poznatog glinskog trgovca Petra Čorkovića, koji je tragično stradao 13. maja 1941., jednako kao i Stojan Šušnjar.

žena je prilika da vide najnovije filmove domaće i strane produkcije. U redovnom repertoaru glinskog kina rekordne gledanosti bilježe filmovi *Variola Vera* (1982) Gorana Markovića i *Otimači izgubljenog kovčega* (1982) Stevina Spielberga, koji igraju u dvostrukoj satnici tri dana za redom. Osim filmskih plakata, mnogi još pamte neopisive gužve i redove pred blagajnom, preprodavače karata i ljudi koji su pregledavali karte, kao i sve one kojima je gledanje filmova i filmskih junaka bilo nezamislivo bez kokica, kikirikija i sjemenki.

**Početkom 1980-ih nastavljena
je tradicija da se glinskoj publici
prikazuju ostvarenja s Festivala
jugoslavenskog igranog filma u
Puli i Međunarodnog filmskog
festivala u Beogradu, popularne
Mini-Pula i Mini-FEST**

Naredne 1983. kao gosti glinskoj publici predstavili su se režiser Nikola Babić i glumac Slobodan Milovanović, koji su se osvrnuli na *Medeni mjesec*, kriminalističku dramu nabijenu erotskim prizorima, koja je djelomično snimana u okolini Gline.¹³ Ipak, najznačajniji kulturni događaj tog vremena bilo je svečano obilježavanje postojanja 700 godina grada Gline, čija je središnja manifestacija bio simpozij "Gline 1284 – 1944 – 1984" održan u Spomen-domu početkom listopada, poslije kojeg je slijedila još jedna revija filmova s pulskog festivala. U najavljenom programu nalazilo se čak deset najnovijih domaćih ostvarenja, koji će završiti prikazivanjem filma režisera Rajka Grlića *U raljama života*, čiji je dolazak također najavljen. Ovdje valja istaknuti značajnu ulogu svestranog Mirka Klobučara, koji je svojim dugogodišnjim i predanim radom u Narodnom sveučilištu obilježio povijest kina u Glini.¹⁴

Iako je na svim poljima društveno-ekonomskog razvoja Gline vidljiv njen napredak i ona krajem 1980-ih razvijenija nego ikada, sve je manje onih koji su zainteresirani za filmove i filmsku umjetnost. Prvi znaci pada popularnosti kina uočeni su već s pojavom videoteka. Pokušalo se parirati pojačanom reklamom, no negativni trendovi su nastavljeni, čak i nakon adaptacije i preuređenja kino dvorane 1988. godine, kada je zamijenjen pod i presvučena sjedišta, te uređeni zidovi. Uskoro je smanjen broj filmova i predstava, a u siječnju 1989. pojavila se još jedna konkurenca – *Omladinska televizija Gline*, koja je počela emitirati šest sati programa dnevno s ciljem da osigura građanima Gline i prigradskih naselja najaktualnije informacije o zbivanjima na tom području.¹⁵ Iako je OTVG i od strane Televizije Zagreb ocijenjena kao prvi ostvareni ozbiljniji koncept lokalne televizije u republici, koja se zasniva na vlastitom programu za razliku od brojnih drugih koji uglavnom prenose programe satelitskih i drugih video programa, bila je to

slaba utjeha za kino u Glini. Unatoč svemu, vrata kina ostaju otvorena, sve do ljeta 1991.

Raspad Jugoslavije i ratovi koji su uslijedili nakon tog raspada, trajno su obilježili živote ljudi na ovim prostorima. Tih godina mnoga kina su zatvorena ili su jednostavno prestala da postoje. U tom smislu, ni Hrvatska nije bila izuzetak, čija je kino mreža svedena ispod stotinu kino dvorana. Svakako da je tome doprinio i početak ere digitalnih tehnologija, koje su zavladale cijelim svijetom, pritom trajno promijenile filmsku industriju. No, kakva je bila daljnja sudbina kina u glinskem Spomen-domu? Poslije tragičnog i traumatičnog iskustva s početka 1990-ih, lokalne vlasti u Glini 23. rujna 1995. donose odluku da se Spomen-dom preimenuje u Hrvatski dom, a taj dom smjesti na poprište ustaškog zločina i porušene pravoslavne crkve.¹⁶ Slijedi dugogodišnje negiranje zločina u crkvi, a odnedavno i zabrana komemoriranja žrtava. Iako je jasno da je riječ o zloupotrebi časnog imena Hrvatski dom, lokalne vlasti se ne obaziru, već planiraju ove godine obnoviti rad kina, ne razmišljajući pritom kakvu izvitoperenu sliku o sebi šalju u svijet. No sasvim dovoljno da se na kraju zapitamo, i to ne samo filmskim rječnikom – *Gline, Quo Vadis?*

¹³ Malo je poznato da je tri godine ranije Nikola Babić ovdje pripremao scenarij i režiju dokumentarnog filma *Šamarica*, o narodnom ustanku 1941., koji je ostao nerealiziran. Isto važi za još jedan filmski projekt, *Demonja*, kojeg su nastojali ostvariti književnici Milan Nožinić i Đorđe Đurić s režiserom Vladimirom Tadejom.

¹⁴ Razvoju filmske kulture u Glini svoj doprinos dali su i Đuro Tintor, Mirko Korica, Ana Mikšić, Đoko Bekić, Stevo Kuka i Mile Letica, mahom prosvjetni radnici, koji su u različitim razdobljima vodili Narodno sveučilište, kao i Petar Roksandić, kinooperater od sredine 1980-ih godina.

¹⁵ Osnivač televizije bila je Općinska konferencija Saveza socijalističke omladine Hrvatske – OK SSOH Gline. Veći dio tehnike i opreme, kao i prostor, mladim televizijskim entuzijastima ustupio je glinski fotograf i vlasnik videoteke, Damir Brkić.

¹⁶ Igor Mrkalj, "Zloupotreba časnog imena 'Hrvatski dom'", *Novosti. Samostalni srpski tjednik*, Zagreb, broj 786, 9. siječnja 2015., str. 4-5

NAŠA PREZIMENA (11)

NADIMCI I PREZIMENA MOTIVIRANA GOVORENJEM

Živko Bjelanović

Svakom prezimenu prethodi motivacija, ali s vremenom upotrebe prezimena, usporedno s pražnjenjem značajskog sadržaja njegove forme, iščezava svijest o motivu prema kojem je ono oblikovano

1. Pristup temi

Način na koji govore pojedini članovi govorne zajednice izdašan je izvor motiva za oblikovanje novih riječi. Pokazat će to i imenica *govoruša*. Njezino značenje, tj. "ona koja mnogo govori", potpune je jasnoće svakom izvornom govorniku zahvaljujući jasnoći glagola iz osnove ove opće imenice. Posebnom vrstom tvorbe opća imenica može postati nadimak *Govoruša*. Pri prijelazu iz jedne u drugu vrstu početnoj se formi ne mijenja ništa ni na planu izraza ni na planu značenja, ako zanemarimo činjenicu da se nadimkom identificira samo jedna konkretna žena poznata u nekoj užoj sredini po tome što govori više nego što je to potrebno.

Prezime *Govoruša* nastalo je još jednom pretvorbom. Pri prijelazu iz jedne vrste u drugu vrstu vlastitog imena zadržalo je sva svojstva samo izraza ličnog nadimka *Govoruša*, to znači i sva njegova gramatička obilježja: rod (ženski), broj (jednina) i vrstu deklinacije kojoj je nadimak pripadao. Na onom drugom planu jezičnog znaka došlo je do znatne promjene. Umjesto značenja "ona koja puno govori", odnosno "onaj koji puno govori" u novoj vrsti imena znak znači samo "prezime" i služi uz lično ime u imenskoj formuli jedino za identifikaciju konkretnog člana društvene zajednice. U toj novoj funkciji gubi sva značajnska obilježja i ličnog nadimka i opće imenice od koje je nadimak nastao posebnim tvorbenim načinom.¹

Zbog upravo opisanih primjera ne treba posebno objašnjavati razlog zbog kojeg će se riječ o ličnim nadimcima motiviranim načinom govorenja njihovih nosilaca naći u ovom članku prije riječi o prezimenu *Bukovice* koja su nastala prema njihovim motivima. Ovakav je poredak podudaran s istinom da svakom prezimenu prethodi motivacija i da s vremenom upotrebe prezimena, usporedno s pražnjenjem značajskog sadržaja njegove forme, iščezava svijest o motivu prema kojem je ono oblikovano. Riječ o ličnim nadimcima riječ je o povelikom broju prezimena u kojih je moguće nazreti vezu između prezimenskog znaka i onoga što je njime označeno.

2. Lični nadimci motivirani govorenjem

Kazat će ponešto samo o tri skupine ličnih nadimaka u antroponomiji *Bukovice* koji ovamo pripadaju prema motivu nominacije. U prvoj su od njih nadimci *Brabunjalo*, *Brležgalo*, *Mucalo*, *Tepica* i *Trtleša*. Skupini pripadaju još dva nadimka: već objašnjeni nadimak *Govoruša* i nadimak *Mucejla*. Ovaj posljednji primjer spominjem kao poseban nadimak jer se od nadimka *Mucalo* razlikuje i po tome što je izveden drukčijim sufiksom i po tome što označava zaseban entitet u društvenoj zajednici.

Svi se primjeri odlikuju jednakom tvorbenom strukturom, s glagolom u prvom dijelu i sufiksom kojim je samo poimeničeno glagolsko obilježje osnove. Iz skupine se izdvajaju nadimci *Mucalo* i *Tepica* jer glagol iz prvog dijela njihove strukture kazuje da se radi o ljudima s govornim poremećajem. U svih je ostalih glagolom iz osnove označena navika onih koji su nadimcima označeni da govore uporno i nadugo o koječem beznačajnom.

U drugoj je skupini poveleni broj primjera. Zajedničke su im dvije osobine: da im je značenje motivirano poremećajem u govoru njihovih nosilaca i da se vrsta poremećaja nazire u izrazu preinačenog ličnog imena onoga na koga se nadimak odnosi. Potvrđuje to i primjer iz poznatog romana s tematikom iz života ljudi kopnenog dijela sjeverne Dalmacije: "Glišo je bio umiljat starčić, omalen, vedra lica – pravi kralj

¹ Na jednom skupu studenata davnih godina trebalo je izabrati tijelo koje će za razliku od prethodnoga nešto napraviti na poboljšanju studentskog standarda. Smijeh je nastao kad je netko od prisutnih predložio studentu Đuru Zatezala za pokretanje inicijative. Prijedlog je prihvatan s aklamacijom jer je konkretno prezime samo svojim kontekstualnim značenjem iznudilo salve smijeha cijele dvorane. Drugi je primjer iz zgodbe koju mi je ispričao jedan kolega: Od dviju studentica jedna je na satu konsultacija bila živahnija

rječitošću za razliku od one druge koja je šutljivo slušala upute za izradu diplomske rade. Kad je mentor zavirio u indeks i vidio kako se prezivaju, mogao je samo zaključiti da njihova prezimena ne kazuju o njima ono što jesu jer se ona blagoglagoljiva prezivala Mučalo, a ona koja ni riječ nije progovorila prezivala se *Govoruša*.

patuljaka. Malko je šušljetao i meko izgovarao č i š. Zbog toga su ga u selu zvali Glićom".² Iz ove je skupine najviše primjera s protezom š ili ž ispred ličnog imena ovakve ili onakve tvorbene odlike: Šile, Šjoca, Šobrić, Štume, Zbožo itd. Svi su motivirani osobinom po kojoj se u izgovoru nekih glasova onih koji su nazvani nadimkom s ovom ili onom vrstom proteze čuje šuštar prizvuk.

U trećoj su skupini samo dva nadimka, oba nastala prenesenim značenjem. Prvi od njih, nadimak Čavka, nastao je metaforičkom zamjenom oznaće za čovjeka označom za pticu zbog sličnosti između načina na koji govoriti nosilac nadimka i načina na koji se glasa ptica iz porodice vrana. Prezimena Čavka nema u Bukovici, ali nadimak ne spominjem tek da ovaj pregled bude što iscrpniji, nego zato što se prezime ove forme, nastalo, dakako, prijelazom iz jedne vrste u drugu vrstu znaka za identifikaciju, javlja u preostalom dijelu sjevernodalmatinskog prostora, gusto posijano i u kninskoj i u drniškoj krajini. Drugi je nadimak Brzometka. Njime je označeno žensko čeljade prepoznatljivo u svojoj sredini po govorenju sličnom ispaljivanju brzometnih rafala.

3. Prezimena nastala konverzijom od nadimaka

Signali u formi nekih prezimena u Bukovici upućuju na to da im porijeklo treba potražiti u formi ličnih nadimaka ove ili one vrste iz spomenutog pregleda. Prema prvoj skupini nadimaka motiviranih govorenjem bila bi prezimena *Govoruša*, *Tepša*, *Trabonjača* i *Turukalo*. Budući da se radi o znakovima kojima je značenje svedeno samo na značenje prezime, završeci u njihovoj formi i segmenti koji se nalaze ispred njih samo su tragovi koji vode prema izvoru. Izvor su antroponijni naslijeđeni od dalekih predaka. Po tim su antroponomima ti daleki preci bili u svojoj sredini prepoznatljivi ponajviše po značenju glagola iz osnove: *govoriti* (više od mjere, *Govoruša*), *tepati* (*Tepša*), *trabunjati* (*Trabonjača*) ili *torokati* (*Turukalo*). Značenja negativnog predznaka nekadašnjih nadimaka u današnjim su prezimenima potpuno zametena, čak i ona asocijativna, ponegdje namjernom promjenom forme glagola iz osnove (*Trabonjača*, *Turukalo*).

Od prezimena Bukovice drugoj bi skupini nadimaka odgovaralo samo prezime Šveljo. Proteza /š/ u postavi prezimena ispred dvosložne forme ličnog imena *Veljo* (< *Velimir*) vodi prema izvoru, prema ličnom nadimku nekog dalekog pretka od kojeg su znak za identifikaciju naslijedili ovovremeni nosioci prezimena Šveljo u Bilišanima, pretka koji je u užoj sredini, davno nekad, bio prepoznatljiv po šušljetanju i zbog toga označen nadimkom motiviranim njegovom govornom manom.³

U antroponomiji Bukovice govorenjem bi mogla biti motivirana još prezimena *Mutić*, *Tepić* i *Nimac*. Da bi im forma bila objašnjena, prije svega način na koji su tvorena, trebalo bi progovoriti o vrlo složenim odnosima između osnove i sufiksa tipičnog za tvorbu prezimena (*Mutić*, *Tepić*) ili o razlozima zbog kojih prezimenu varira forma (*Nimac*). Zato ova prezimena spominjem samo usputno.

4. Prostiranje

Prezimena motivirana govorenjem rasuta su cijelim prostorom Bukovice, od njenog jugoistočnog (Bratiškovci, *Trabonjača*) do njenog sjeverozapadnog dijela (Bilišane, *Šveljo*, *Turukalo*, Zelengrad, *Tepša*). Ime ih i u središnjem dijelu Bukovice (Pađene, *Govoruša*). Ovo potvrđuje popis stanovništva 1948. g. i knjiga u kojoj su objavljeni rezultati tog popisa. Takvo sam stanje zatekao i na svom terenskom istraživanju antroponomije Bukovice osamdesetih godina prošloga stoljeća. Tada je stanovnika s ovim prezimenima bilo na ovom području preko 110 u 19 porodičnih zajednica, s prosječno 6 članova u svakoj od njih.

Stanje je sasvim drugačije u popisu stanovništva u Hrvatskoj u razmaku od samo pedesetak godina. Prema knjizi u kojoj su objavljeni rezultati popisa 2001. godine od ovih je prezimena samo prezime *Govoruša* zabilježeno u Bukovici, u istom mjestu u kojem je zabilježeno ranije, ali sa znatno manjim brojem stanovnika u znatno manjem broju porodičnih zajednica. Vjerovatno bi se temeljitim demografskom analizom moglo naći ovoj pojavi više uzroka. Među njima bi svakako bio i egzodus srpskog stanovništva iz ovoga prostora krajem prošloga stoljeća.

5. Zaključak

Glavnina članka u znaku je rasprave o tvorbenom načinu po kojem opća imenica (na primjer imenica *govoruša*) postaje vlastito ime i o razlikama koje nastaju pretvorbom vlastitog imena tipa nadimka (*Govoruša*) u vlastito ime tipa prezimena (*Govoruša*). Time autor opravdava razlog što je u članku najprije riječ o ličnim nadimcima motiviranim načinom govorenja njegovih nosilaca pa tek onda o prezimenima nastalima od njih, prijelazom iz jedne vrste u drugu vrstu vlastitog imena.

U članku su spomenute samo tri skupine ličnih nadimaka. U prvoj su od njih nadimci kojima se prema glagolu iz osnove brabonjati (*Brabonjalo*), brljezgati (*Brljezgalo*), trtlati (*Trtleša*), mucati (*Mucalo*) i tepati (*Tepica*) ogleda ili vrsta govorne navike ili govorni poremećaj nosioca znaka, a sufiksima na kraju izraza samo je poimeničen glagolski karakter prethodnog dijela ovog ili onog nadimka. U drugoj su skupini nadimci kojima je protezom /š/ ispred ličnog imena iskazana prepoznatljiva mana da njihovi nosioci šušljeću kad govore (npr. *Štume*). U trećoj su skupini nadimci kojima su njihovim nosiocima pripisane govorne osobine kakve prema vrsti glasanja ili govorenja ima ono što služi za usporedbu (npr. *Čavka*).

Proteza u prezimena Šveljo i osnove u prezimena *Govoruša*, *Tepša*, *Trabonjača* i *Turukalo* samo su tragovi koji u opisu porijekla ovih prezimena vode do ličnih nadimaka naslijeđenih od nekih dalekih predaka kao imena za drugu vrstu identifikacije. Razlike koje su se u rasporedu ovih prezimena pojavile u Bukovici između dvaju popisa stanovništva u razmaku od samo pedesetak godina mogle bi biti posljedica egzodusu srpskog stanovništva krajem prošloga stoljeća.

² Vladan Desnica, *Zimsko ljetovanje*, Sabrana djela, knj. I, izd. Prosvjeta, Zagreb, 1974. str. 78.

³ U Bilišanima sam zabilježio i lični nadimak Šobrić.

ИМПРЕСИЈЕ ИЗ ТУРСКЕ

ЋИЛИМИ ГУСТИ ПОПУТ НОЋИ

Наташа Пушкар

**Чим се мисли ослободе нужде
страног језика и врате се
првобитном коду испливат ће
ријечи које су већ тако дugo
наше да смо и заборавили да
смо их некад посудили, у свакој
боји, на сваком кату, у свакој
жлици шећера**

а дочекује размотаним ручницима који крију загрљаје. Неколико стотина метара даље је дрвени мол са којег се три дјечака надмеђу скоковима док валови пљускају ступове испод којих се провлачим. Још даље су заборављене лопатице за пијесак, једно каменчићима обликовано срце и на потпуно опустјелом дијелу плаже двије празне дрвене љуљачке. Иза њих је напуштена, тендом наткривена тераса на којој се продавао сладолед и нудили излети у Памукале, на енглеском и руском. Бијеле пластичне столице сједе једна у другој, ослушкују шкрипту неразгибаних зглобова љуљачки коју гуши хук валова и зазивање Алаха док пучина обећава бескрај.

Медитеран

Танку линију између сна и јаве раздвојило је *Allahu ekber, Allahu ekber* прострујавши кроз одшкринута балконска врата скупа са ноћном свјежином. Позив на молитву прије него што прва зрака сунца дотакне земљу, јер *Молитва је боља од сна*, понавља се мелодично са минарета џамије удаљене неколико километара од обалског хотелског комплекса. Окружена насељем које се буди и светлуца у даљини огласит ће се још четири пута, пратећи сунчеве кораке и подсећати сваког госта да је у Турској. Било да је дошао лешкарити на сунцу са *all inclusive* наруквицом или у седам дана отпутовати у унутрашњост и назад попут мене, звук езана – исламског позива на молитву, постат ће саставни дио и дана и ноћи.

Хотелске громаде попут војничких касарни изникле између Анталије и Аланје чине релативно ново лице турског туризма. Не сасвим ушминкано и испеглано са ипак довољно видљивим борама које ојртавају трагове руралног, можда најбоље приказаног у лицу пастира који напаса стадо коза неколико метара иза хотелског паркиралишта. Неуређена земља, коју још није захватила модернизација, обухваћа и дијелове дугачке плаже која нуди километре топлог пијеска далеко од постројених сунцобрана и лежаљки. Са једне стране је прометница, затим по који жбуњ, осамљено дрво или комадић ливаде која нестаје под ситним пијеском који се спаја с морем, претварајући се у мекани тепих. Ово мјесто је оаза за домаће становништво и баш се под дрветом зауставио мали мотор са којег је сишла трочлана обитељ простијши стару деку на пијесак. Отац и дјечак скидају кошуље и утркују се према мору док она остаје на обали. Голих шака и босих стопала. Прати их погледом,

**Хотелске громаде попут
војничких касарни изникле
између Анталије и Аланје
чине релативно ново лице
турског туризма, не сасвим
ушминкано и испеглано**

Анталијски севдах

Високо сунце тек је прекорачило зенит, ужарило калдрму, затворило капке на прозорима, а на пучини заискрило врхове валова пренијевши позив за подневни намаз. Врели зрак повремено ускомеша тихи повјетарац проносећи мириш цимета, папра и чајних мјешавина кроз уске, стрме улице којима је премрежен старио дио Анталије. Данас живахна трговачка четврт са густо нанизаним дућанима пред којима стоје трговци и са цигаретом у руци дозивају *lady, madame*, а напосљетку и дјевушка. Сви на руском броје бар до десет и продају све; од шарених керамичких тањура, тканина, халве и ратлука, фигурица вртећих дервиша до масивних орглица и прстења. Мада сам још у унутрашњости успјешно пазарила и димије и филџане и лампу, разгледам минијатурни млинац за каву. Дућан је велики, има неколико спојених просторија и у свакој је роба друге врсте. У самом крају оне која гледа на улаз сједи тамнопути бркати мушкарац, густих црних обрва, које ипак слабо прикривају проницљив поглед.

Ситним гутљајима пије чај из мале стаклене чаше, а дјевојица од 12-ак година послужује купце. Питам је за цијену млинца, каже 20 евра. Враћам га на полицу. Нехајно разгледам низове танких шарених марама да бих се при одласку поновно вратила млинцу. Спушта цијену на 15 евра, али не хвала. И даље је скupo. Потом њезин збуњени осмјех, моје слијегање раменима и поздрав на одласку који неочекивано преклопи одрјешита реченица из дна просторије, протиснута између два гутљаја чаја. Дјевојица ме заустави с брзим питањем: "What is your price?" Окушах срећу: "Five euros." Продано. Она тек савладава вјештине трговачког заната.

**Врели зрак повремено
ускомеша тихи повјетарац
проносећи мирис цимета,
папра и чајних мјешавина
кроз уске, стрме улице
којима је премрежен
стари дио Анталије**

Исплетање из усих улица води на модерну прометницу кроз коју равноправно пролазе аутомобили, трамваји, фијакери и по која дева – туристичка радница. Узвишење на којем се налазим пружа поглед на познату анталијску облу џамију, старе кровове надвишене стаблима палми и Медитеран, у даљини спојен с небом прошараним танким траговима авионских летова. Кад се сунце спусти за још који корак ниже и издужи сјене, музiku која допира из једне од споредних улица надајачат ће икинидија – позив за поподневни намаз. За сада кроз тиху улицу плови само чисти женски алт обојан сјетом изнад оскудно распоређеног ритма. Севдах у електронском руху, допира заправо из дугачког дворишта претвореног у кафић. Древни столови и ниске столице у дебелој хладовини, зидови обојани порукама, цртежима, јарким бојама и тек један заузети стол. За њим сједе дугокоси младићи, модерно обучени, загледани у растворену танку дрвену кутију, попут оне за шах, занесени у бацање коцкице и помицање жетона у кутији. Играју тавлу, врло популарну турску игру уз коју се испија чај и крати дан. Коју минуту касније пристижу дјевојке у хлачама, голих руку, отк rivених глава и распуштених коса. Први пут се осјећам као да нисам у Турској, него у клубу у којем ће вечерас свирати сасвим непознат, али одличан бенд. Унаточ спарини и жељи за хладном лимунадом, наручујем турску каву. Симпатични црномањасти момак у улози конобара каже да ћу мало чекати, јер треба времена за скухати добру турску каву. Не журим. Док се уз зидић прекривен бршљаном лијено кроз дријемеж истежу двије мачке, он у отвореној кухињи грије воду, припрема каву и шећер и на kraju из бакрене џезве у филџан излијева густи црни напитак. Пијем врућу. Јака је и слатка, таман да се гаси хладном водом. Двориште се

у међувремену попунило, жамор је надајачао музiku, а поновно *Allahu ekber, Allahu ekber* подсјетило је на молитву и означило пет сати поподне.

Руми

Allahu ekber, Allahu ekber. La ilah illallah. (Аллах је највећи. Нема бoga осим Аллаха.) не заустављају ни Таурус планине уз које езан путује од обале до некад пусте степе Анатолије у којој се смјестила древна Коња. Данас један од најтрадиционалнијих турских градова у којем је скоро свака женска глава покривена, најпознатији је по Румију, великим вјерском учитељу, пјеснику, мистику. Коња је била насеље још у трећем стољећу прије Христовог рођења. Припадала је Хетитском царству, потом хеленизирана у грчки полис, па претворена у римску колонију док је Турци нису освојили у 11. стољећу. Данас је место ходочашћа јер се Румијев гроб налази у Мевлане музеју, који привлачи не само бројне вјернике и поштоваоце, него и љубитеље његових стихова.

**Коња је данас један од
најтрадиционалнијих турских
градова у којем је скоро свака
женска глава покривена,
најпознатији је по Румију,
великом вјерском учитељу,
пјеснику, мистику**

Џелалудин Руми рођен је 1207. у Афганистану, који је тада припадао Перзијском царству и бежежи од монголске најезде, његова обитељ се трајно настанила у Коњи, у тадашњем Селџучком царству. По завршетку студија, Руми је наслиједио оца на положају шеика у дервишкој заједници, а Мевлане музеј вјерно приказује свакодневицу дервишког живота; просторије у којима су кухали, јели, разговарали, изучавали, медитирали. Румијев живот вјерског учитеља се и одвијао сасвим уобичајено. Вријеме му је пролазило у подучавању, медитацији и помагању сиротињи, све до јесени 1244. када среће лутајућег дервиша Шемсудина од Табриза. Постоји неколико различитих верзија њиховог сусрета, али све завршавају склапањем нераздвојног пријатељства које мистично надраста потребе тијела за сном, водом и храном. Наиме, они мјесеце проводе занесени у екстатичном разговору, а остало је записано да се у њиховом каснијем односу није могло разазнати ко је учитељ, а ко ученик. Наводно је прије њиховог сусрета Шемсудин дugo молио за духовног пријатеља и зачујо је глас који га је упитао шта ће дати заузврат на шта је Шемсудин понудио своју главу. Одговор је гласио: "Џелалудин из Коње је твој пријатељ." Међутим, нису сви у вјерској

заједници били одушевљени присутношћу лутајућег дервиша. Кола многих је изазивао неповјерење и љубомору, јер Руми је запоставио своја до тада активна подучавања. Али, како се ненајављено и ниоткуда појавио, Шемседин је тако и нестао, распиривши теорије о убиству, које су наводно организирали неки Румијеви ученици.

Како год да је било на крају, Шемсединовим нестанком Румијево унутарње биће почиње се преображавати. Мисли налазе израз у стиху, душа се храни музиком и пјесмом, а тијело нестаје у ковитлацу вртње око властите оси.

*"Трајно окретање у нама
Наводи васиону да се окреће.
Глава несвесна ногу,
а ноге главе. Ниједно не хаје.
Настављају да се окрећу."*

И тако настаје данас чувени плес у којем се дервиши врте око себе истовремено кружећи кроз простор. У том кретању, с десном руком усмјереном према небу, а лијевом према земљи, потпуно се предају богу. Руми је зачетник Мевлевијског суфијског реда вртежних дервиша и управо апсолутна љубав према богу је основна идеја уграђена у темеље његове поезије.

*"Овог тренутка ова љубав долази да почине у мени,
мноштво бића у једном бићу.
У једном зрну жита хиљаду наслаганих спнопова.
У ушици игле одрће се звездана ноћ."*

**У Анатолији наткривеној
ведрим ноћним небом, танки
дјевојачки прсти вунену
нит обмотавају око два
вертикална влакна, извлаче
крајеве између њих и стварају
симетричан чвор, специфичан
за турски ћилим**

Да смо сада у старом Ирану, окупљени око јединог извора светла у соби, неко би се на ове његове стихове надовезао онима који почину ријечу ноћ, јер тако иде мошерех – игра која је поезијом испуњавала дуге вечери.

Сваке године, 17. децембра слави се Себул Арус или свадбена ноћ, тренутак његовог спајања са божанским. На тај дан 1273. у сам залазак сунца кад се са анатолијских минарета разлијевао акшам,

Руми је напустио овај свијет. Како је за живота истицао да на сваком светом мјесту види само један олтар, његов ковчег испратили су представници пет вјери исповијести.

Свака шара Босну зове

У тој истој Анатолији наткривеној ведрим ноћним небом, танки дјевојачки прсти вунену нит обмотавају око два вертикална влакна, извлаче крајеве између њих и стварају симетричан чвор, специфичан за турски ћилим. Преплићу боје, размјештају геометријске фигуре, које као да се на црвеној подлози огледају у огледалу. Дупла симетрија обухваћа и најраспрострањенији анатолијски мотив руку на боковима, стилизiran на разне начине, замаскиран у геометријску строгоћу, доносећи плодност и мајчинство. Да би се потом заштитила обитељ, кућа, усјеви и животиње, уплићу се мотиви шкорпиона, змаја, ока. У тепих се заправо уткива читав циклус човјековог постојања; рођење, живот и смрт приказани су мотивом дрвета живота, које срећемо и у другим културама. Неки кажу да оно заправо представља везу бога, раја и бесмртности. На највишим гранама уплетене су птице које према вјеровању полијећу у тренутку смрти, јер у лицу птице одлази душа. Своје мјесто има и котач среће, помало налик на звијезду, представљајући правило по којем се одвија живот. Идеал је добра равнотежа среће и туге, а живот је попут точка, кад се он окрене – све се промијени. Израђени од вуне, памука и свиле, танке попут власи косе, ћилими казују причу о животу на земљи, а дјевојка у њега уткива сву своју срећу и тугу, жеље и страхове, напосљетку своју младост.

Данас је то у Турској организирана индустрија у којој жене за плаћу израђују ћилиме које потом театрално размотавају трговци спремни на преговоре. Ћилими се у лету отварају и слијећу под ноге купцима, па под продајне дворане брзо прекривају густа вуна и свила, рурални дезени се надмећу са султанским, али на њима свака шара Босну зове. Оку овде ништа ново није. И сјетих се да кажу како се врећом дуката плаћао босански беговски ћилим који је био тако густог ткања да ниједну зраку сунца није пропуштао. Густ попут ноћи у којој је ишчезао посљедњи траг светла и клања се јација.

Ријечи

У те тихе сате, кад се умире хотелски ходници, испразне предворја и тама сакрије Медитеран који се јавља тек мирисом соли, треба поћи назад. Анталијска зрачна лука отвара своје капије, а стјуардесе дочекују широким осмјесима, косе укроћене само подигнутом пунђом. И чини ми се да Турске има још само у зраку засићеном траговима јасмина и ванилије, који прати сваки њихов корак, али чим се мисли ослободе нужде страног језика и врате се првобитном коду испливат ће ријечи које су већ тако дugo наше да смо и заборавили да смо их некад посудили. А ту су, у свакој боји, на сваком кату, у свакој жлици шећера.

*Напомена: Румијеве стихове су препјевали Александар Ђусић и Александар Јубишић; *Моје све*, Лек Сан Дар, Београд, 2007.*

**СЛАВИЦА ГАРОЊА: ПОВРАТАК У АРКАДИЈУ,
БЕОГРАД: СКЗ, 2014. (КОЛО 106, КЊ. 716)**

ГРГОЉЕЊЕ СЈЕЋАЊА

Душан Иванић

**Ако је што у тим евокацијама
простора и времена аркадијско,
то је оно што је Бахтин назвао
хронотопом идиле: малих,
затворених, ушушканих породичних
простора и људи повезаних
породичним везама и добротом**

Није лако рећи шта је, у поретку прозних врста, књига Славице Гароње, *Повратак у Аркадију*. Ауторка је изричito одређује као роман, у посвети својој кћерки која је, каже, расла уз роман *Повратак у Аркадију*. Садржина њена се, међутим, могла насловити и У трагању за изгубљеним временом (и простором), или: У трагању за сјећањем (на вријеме и простор дјетињства), а једним дијелом је и суочавање садашњег трена са сјећањем. Чак с више права, могли бисмо је назвати поемом у прози: асоцијативно-евокативно расипање епских импулса (слика, сцена, призора, судбина, личности, предела) смјењују лирски пасажи, с јаком улогом приповједачког ја. Још бих најрадије рекао аутобиографска поема у прози: мозаик сјећања (својих и туђих) на близке, драге, на пределе, предмете, просторе, атмосферу, послове и дане. Та евокација је доминантан, умножен поступак: сјећања посредством сјећања!

Ауторка унутрашњи доживљај људи и простора оспљава, објективизује, у сликама, ријечима, сценама и лирским коментарима. Као и у сваком аутобиографском причању, и овде се прошлост спаја са тренутком писања/причања у необично меланхоличном суочавању са пролазношћу, са несталим свијетом и изгубљеним завичајем... својим, а још више туђим. Славица Гароња је пјеснициња сапатње, онај болећи (из Вуковог Српског рјечника) који саучествује у болу и муци другога и осјећа их као свој бол и своју муку. (Таква је и у евокацији дана срећног дружења, дјетињства, слика сеоских радости!)

Аркадија у наслову заводи: простор и вријеме аутобиографске, романеске приче опасно су угрожени злом, од Другог свјетског рата до деведесетих година прошлог вијека, историјама несрћа и зличина. Ауторка је дијете дјетета ратне генерације славонских Српкиња, које су остале и без дјетињства, и без кућа, и без родитеља (једног или оба). Претходно сам написао прозна поема, а готово би боље било рећи прозна балада или, не мање тачно, тужбалица над свијетом који је из генерације у генерацију угрожен, до нестајања.

Ако је што у тим евокацијама простора и времена аркадијско, то је оно што је Бахтин назвао хронотопом идиле: малих, затворених, ушушканих

породичних простора и људи повезаних породичним везама и добротом. Својеврсна илићевска идила, у којој прича штити или изолује од спољашњег свијета.

Повратак у Аркадију је, како је тачно рекао Душко Бабић у предговору, такође и завичајно-породична хроника. И управо то хроничарско (историјско) сукобљава се са аркадијским, а аркадијско пребацује у утопијско, док је стварност антиутопијска хроника зла и распада идиле. Књига је преплављена сликама патње и страдања у селима којих више нема и која су нестала више пута. На тим страницама она подсећа на мемоарска причања или, рецимо старе записи, у којима се писало само о удесном, о колективним несрћама. Уз низ имена ове књиге (све стварна лица) прича се о таквим удесима, а често су то огледи-коментари о злу судбини, нпр. о удовицама (галерија ратних удовица) и њиховим црним марамама које не скидају цијелога живота или о прогонима у једном, па у другом рату.

Задржавајући се на приповједачкој техници и композицији дјела, додали бисмо да је приповиједање уоквирено сусретом са завичајем (више завичајем своје мајке него својим): али је цијела књига заправо у дијалошком сјећању или евоцирању туђег памћења и сопственог (о)сјећања. Приповједачица је истовремено „слушалац“ сопствене ријечи; она је у сталном обраћању драгим лицима сопственог сјећања и у обраћању себи у њиховом окружењу или у контакту с њима. Често се приповиједа из ја- перспективе уживљене у ти-перспективу. Ја причам што си ти осјећала и приповиједала. Та умножена и испреплетена перспектива двоструком, понекад вишеструком свјетлошћу и смислом боји много онога што се каже/пише. Смјењују се на исти начин не само перспективе/слике свијета већ и гласови, ријечи (облици, склопови, значења). То је тако интензивно да се у исто реченици наша приповједачица (приповједачко ја) појављује као слушатељка туђе ријечи, али ријечи коју слуша у себи, као што су чести дијалози са собом, са сопственим сјећањем, колико и са гласовима других, широка евокација мајчине ријечи и ријечи њеног окружења, уз сопствена искуства дјетињства и зрелости...

Врло је срећно уклапана локана ријеч, чак индивидуална, персонализована ријеч у лирске пасаже. На сличан начин ауторка ради с туђом ријечи: стални су упади цитиране или издавојене ријечи локално или социјално условљеног смисла. Тако би се оној жанровској скали с почетка осврта могао дати још један атрибут овој необичној књизи: она је мали лексикон локализама (ријечи, фраза, фонетског склопа).

Повратак у Аркадију је повратак у земљу које више нема, нити је када било, осим у душама дјече која су стасала у вријеме мира, толеранције и наде у напредак. Прича о људима којих такође више нема и о животу какав не постоји, не само због историје, већ и усљед промјене начина живота и састава сеоске средине: сеоска дружења, вечерња сједења, пашњаци, дворишта, породичне везе. Све су то мале тематске оазе: књига је мозаик свега што се сачувало у сјећањима или на сликама (фотографијама): поезија авлије, куће, тавана, сеоских друмова, башта, пашњака, пастирских вечери, лица, одеће, марама.

Из нада свега, то је баладна поема о српској Славонији које више нема. И та чинjenica на све што у овој књизи пише баца ту необичну боју трагизма. Истовремено снажна књига о идентитету једног дијела нашег народа изложеног вјетровима, бљесцима и олујама историје. Није случајно, да додамо овом осврту, ауторка писала о роману Гроздане Олујић, *Гласови у ветру*, под насловом „Поетски роман о памћењу и идентитету“ – тај наслов би могао бити и поднаслов *Повратка у Аркадију*! Књига о памћењу/сјећању и идентитету. Уза све то: ово је једна од најтоплијих, најпоетичнијих књига (а можда и најпоетичнија) о славонским Србима и просторима који су настањивали.

100 GODINA NK DINARE

JEDAN KLUB – DVIJE MONOGRAFIJE

Goran Borković

**Povodom stogodišnjice osnivanja
NK Dinare objavljene su dvije knjige o tom
klubu. Trebala je biti jedna, ali se onda,
naravno, umiješala politika...**

Postoji li i jedan klub na svijetu o kojem su iste godine u dvije države objavljene dvije monografije?

NK Dinara, danas HNK Dinara iz Knina, potonula je toliko duboko da dublje potonuti ne može. Igra posljednju, zadnju ligu u ionako sumornim natjecateljskim rangovima kojima rukovodi Hrvatski nogometni savez sa svojim podsavezima.

Ta je i takva Dinara prije dvije godine, povodom proslave stogodišnjice postojanja, prigodno dobila i monografiju. Trebala je biti jedna, ali onda je očito politika napravila dvije. Prva, kažemo prva jer je prije predstavljena javnosti, zove se "Nogometni klub Dinara 1913-2013." autora Milorada Dujmovića Micka i Ante Livaje. Nakladnik je Grad Knin, a pokrovitelji HNS i Matica hrvatska. Druga je naziva "NK Dinara 1913-2013 Ni manjeg grada ni većeg kluba" koju je napisao Drago Kovačević, a izdalo Udrženje bivših igrača i prijatelja NK Dinara Knin – Beograd.

Jedva dva dana od potpisivanja onog protokola neslužbeno Kovačevića nazvao urednik knjige Ivica Šimić i rekao mu Grad Knin odustaje od zajedničke Dinarine monografije zbog teksta koje je poslalo Udrženje. Opet je trebalo par dana pa je stiglo i službeno objašnjenje Ante Livaje, tajnika Dinare, koji im je jasno napisao da su previše zadirali u "političke konotacije". U praksi to izgleda tako da u onoj koju je izdao Grad Knin o povijesti kluba od 1991. do 1995. godine ima jedna jedina rečenica!

Kada su vidjeli da je autor one "prve" monografije pišući o povijesti Dinare do rata zapravo prilično iskoristio, oni kažu, "plagirao" feljton koji je Kovačević još 2011. godine objavio u zagrebačkom tjedniku *Novosti*, rekli su – dosta! I objavili svoju monografiju. Tako sada ovaj 102-godišnjak, klub svijetle tradicije čiji su uspjesi vrlo lokalnog karaktera, ima dvije knjige koje u jednoj ruci s problemima nosi i 20-godišnjak.

A sad o bitnome! Dinara nije bila uvijek Dinara. Kada je osnovana nosila je naziv NK Lav. Priča o formiranju kluba na tadašnjoj željezničkoj stanici oko koje je živjelo nekoliko tisuća ljudi po mnogočemu slična je onoj o osnivanju Hajduka. Na praznike je došao student iz Praga Milan Amanović i donio loptu. Prijatelji i on su tako, malo po malo, napravili i klub pompoznog naziva. Onda je došao rat pa je Lav postao Lastavica. I boje su promijenili, pa je tamnocrveno-crnu kombinaciju zamijenila crno-bijela, jer odražava, kako su tada objasnili, dostojanstvo i čistoću.

Ponosni su Kninjani na tu epizodu, s obzirom da je nedaleki Šibenik, grad na obali, prvi klub dobio tek 1932. godine, i to ne NK Šibenik, nego NK Osvit. Ponosni su i na činjenicu da su među prvima išli na gostovanja kao navijači, mada je razlog prozaican: jedan od vatreñih "dinaraša" sredio im je popust za vlak, pa im je bilo jeftino

putovati. Nisu to, naravno, bila neka daleka putovanja. Inozemstvo je Dinara vidjela tek šest-sedam desetljeća kasnije, nego onako, po Dalmaciji i Bosni. Priča kaže da su 1932. čak ostali bez golova kada je lokalni vlastelin, ljut jer mu nisu platili ležarinu, isjekao golove i preorao igralište. Tavorili su dugo. Pa dobili livadu od Milana Jovića za čije su uređenje opet morali moljkatibogat svijet, s obzirom da su zemljom trebali nasuti teren.

Dvaput je, kažu obje monografije, bila na pragu Druge savezne lige, prvi put 1949., drugi 1986. godine. Nisu uspjeli. Jednom su igrali i šesnaestinu kupa maršala Tita. Dalje, jednostavno nije išlo. Uzeli su čak i golmana Vladimira Bearu za trenera, ali limiti su bili jači i od legende.

Ipak, Dinara je uspjela ono što nije nikome. Na oproštaju velikog Pelea, na Marakani u Riju pred 200 hiljada ljudi, igrala su dvojica njihovih igrača. Prvi je Radomir Vukčević, a drugi Ilija Petković. Priča kaže da je prvi prošao na probi u Hajduku, dok je Petkovića još jedna legenda trener Ante Bićo Mladinić otjerao jer ovaj nije znao s loptom?! A kako bi znao, pričaju stari Kninjani, kad su imali samo tri lopte, a njih je na treningu znalo biti i po dvadeset, trideset.

Da se vratimo na utakmicu. Susreli su se Brazil i "evropski Brazil", Jugoslavija. A veće počasti, teško je u fudbalskom svijetu pronaći! U novinarskom, svakako. Ali i tu se Dinara diči dvojicom "pera", nekadašnjih žurnalističkih zvijezda. Prvi je Jug Grizelj, drugi Grga Zlatoper.

Neko vrijeme Knin je imao još klubova. Jedan je bio željeznički, a kako su na obuku za remont dizel lokomotiva došla i šestorica iz Gane koji su se odmah primili nogometu, Kninjani su postali glavna dalmatinska atrakcija tih godina jer je sve zanimalo kako izgledaju i kako igraju ti crnoputi nogometari. Negdje iz tog vremena dolazi i anegdota s gostovanja kod Sloge u Mravincima, kod Splita, kada su domaći navijači napali gostujuće igrače pa je general Eugen Lebarić, inače iz Prve proleterske i tada zapovjednik kninske divizije, rekao treneru: "Sveto, pusti rezultat, spašavaj ljudstvo!"

Velika većina ovakvih priča nalazi se u onoj "drugoju", onoj Kovačevićevoj monografiji koja je pisana novinarskim jezikom s puno zanimljivih priča, dok je ona "prva" prepuna fotografija, među kojima ima i Josipe Rimac. Upravo je zbog nje fabulozni Zdravko Mamić iz Dinama obećao dati Dinari milijun kuna, pod uvjetom da je opet izaberu za gradonačelnicu. S obzirom da se ova dokopala Sabora, a nada se i nekoj funkciji u eventualnoj HDZ-ovoј vladi, premda joj prijeti i suđenje, po svemu sudeći Dinaru čeka i dalje tavorenje na dnu dna. Samo da opet neko ne preore igralište!

САША СТАНИШИЋ: УОЧИ СВЕТКОВИНЕ, САРАЈЕВО: BUYBOOK, 2015.

НОЋНЕ ЛИВРЕЈЕ

Сања Шакић

Антагонизам између истинитих и измишљених прича један је од кључних "сукоба" у роману, али не рјешава се његовим завршетком. На њему роман гради интригу, а разлог зашто је не рјешава лежи вјеројатно у томе што роман у крајњим конзеквенцијама сугерира како је приповједном "ми" једнако важна свака прича без обзира на њезин изво

Саша Станишић (1978.) аутор је којега, унаточ невеликом опусу, не треба посебно представљати домаћој публици. Станишић је за вријеме рата емигрирао из Вишеграда у Њемачку, а своја дјела пише и објављује на њемачком језику што је један од разлога због којих је с првим романом доживио изнинично успјешну рецепцију у свим земљама бивше Југославије. Његов хваљени роман *Како војник поправља грамофон* (*Wie der Soldat das Grammofon repariert*) из 2006. преведен је на тридесетак језика, а други роман *Уочи светковине* (*Vor dem Fest*) проглашен је најбољим романом године написаним на њемачком језику на Сајму књига у Леппзигу 2014. године. Роман је у сарајевском издању превео Драгослав Дедовић, а пријевод је ауторизирао Саша Станишић.

За разлику од (полу)аутобиографског првјенца који је био фокусиран на ратна збивања, живот у емиграцији и покушај повратка кући, и који се очекивано добро уклочио у токове српске, хрватске и босанске сувремене прозе, роман *Уочи светковине* представља тематски и стилски потпуно другачије прозно остварење. Осим тога, ријеч је и о свакако уједначенијем и зрелијем тексту у односу на претходни с којим дијели само нагласак који ставља на важност причања прича.

Прича овог романа смјештена је у село Fürstenfelde које се налази на граници Њемачке и Пољске и које, иако је ријеч о 21. столећу, на више начина наставља функционирати као источноњемачко село прије пада Зида. Роман се отвара низом асоцијација на пад берлинског зида: "Тужни смо. Нема нам више скелације. Скелација је мртав. Два језера, а скелације нема. Сад ћеш стићи до острва ако имаш чамац. Или ако си чамац. Или пливајући. Али хајде пливај када комадине леда крцкају у таласима као хиљаде прапораци

које дира вјетар" (стр. 11). Међутим, било би погрешно свести овај текст на конфлкт идеолошких матрица Западне Њемачке и ДДР-а јер се роман одупире идеолошком читању. Fürstenfelde, као "свијет у малом", представља виђење повијести као бескрајног понављања у којој судбине његових становника представљају универзална људска искуства.

Роман је подијељен на пет дијелова, а сваки дио начињен је од кратких, заокружених поглавља у којима пратимо неколико средишњих ликова тијеком једне ноћи која претходи светковини Свете Ане. Fürstenfelde је међупростор у којем је могуће да "постоји" Источна Њемачка након пада Зида, а његови становници захваћени су просторним и временским димензијама лиминалности. Благдан Свете Ане означава пријелаз из лета у зиму, али становницима Fürstenfelde он представља и мање и више од тог: "Наша Анина светковина. А нико не зна шта заиста славимо. Никакав јубилеј, ништа се не завршава на тај дан, нити је тај дан почело. Света Ана пада негде у љето, а свеци нам више нису свети. Можда напрости славимо да постоји – Fürstenfelde. И то што о њему причамо" (стр. 26). Светковина не означава почетак, крај или годишњицу, сличнија је преткршћанским неголи кршћанским ритуалима. Пријелаз из лета у јесен дјелује необично на становнике села: затичемо их ноћу, изван домова, на граничним зонама (цесте, рубови шуме и ливаде, покрај језера). Средишњи ликови романа ухваћени у ноћним збивањима су редом гранични. Налазимо их у кризној ситуацији или у пријелазу из једне просторно-временске димензије у другу: господин Schramm се спрема извршити самоубојство; Anna се спрема отићи из села; Johann се спрема професионално (али и секսуално) одрасти; госпођа Kranz покушава насликати ноћни призор Fürstenfelde, али ноћу не види

боје; госпођа Schwermuth чува кронику мјеста и његове приче, али катkad не разликуje садашњост од прошлости. Све ликове обиљежава неки тренутак или период лиминалног искуства (смрт, развод, пубертет, болест), а затичемо их управо у моменту дезориентираности, неодлучности и двојности.

Уз људске ликове, појављује се у роману и лик лисице коју пратимо у драматичној крађи јаја за своје младунце који су одрасли и које неће затећи кад се напокон врати из ноћног похода. За разлику од ликова које збуњује супостојање прошлости и садашњости, она инстинктивно осјећа митско вријеме: "Лисица наслућује вријеме, када језера још нису постојала, и људи још нису означили своју територију" (стр. 21). Јунаци се ноћу крећу граничним просторима ("...ноћ је сва од каприца", стр. 93), јер ноћу егзистирају све временске димензије: "Ноћ носи три ливреје: Шта је било, шта јесте, шта ће бити" (стр. 56). Постојање прошлости у садашњим догађајима у роману назначено је уметањем повијесних и бајковитих прича старих неколико стотина година између прича о садашњости. Све те приче су фабулом, ликовима или асоцијацијама повезане са садашњим догађајима чиме нам роман сугерира како његови ликови само понављају обрасце те да је ту прије ријеч о (архе)типовима, неголи о индивидуалним карактерима. Што год да учине тијеком ноћи уочи светковине, ништа се неће промијенити. Доласком јутра, становници настављају живот као да се ништа није догодило.

Прича је смјештена у село Fürstenfelde које се налази на граници Њемачке и Пољске и које, иако је ријеч о 21. стољећу, на више начина наставља функционирати као источноњемачко село прије пада Зида

Роман *Уочи светковине* исприповиједан је из перспективе приповједача у првом лицу множине, а у његово приповиједање уметнуте су бројне приче које причуја ликови или повијесни извори. Приповједно "ми" омогућује стално премјештање фокуса од искуства заједнице до индивидуалног искуства: иако се судбине појединача доимају као индивидуалне, приповједно "ми" их све инкорпорира у своју причу која захваћа много више од трајања једне ноћи. Овакав приповједач немилосрдан је у подругивању својим ликовима, а због његовог иронијског одмака текст је од почетка до краја свеж, маштовит, довитљив и неизјмerno духовит. Његова надређена перспектива истодобно захваћа прошлост, садашњост и будућност због чега је могуће да се исти или слични ликови и догађаји јављају у размаку од неколико стољећа. Такођер, његова прича не прави разлику између стварних повијесних догађаја и оних измишљених: документарни подаци се мијешају с бајковитим и фантастичним догађајима. Лиминалност је инкорпорирана у све наизглед чврсте структуре: простор и вријеме, стварност и фикцију. Приповиједању у првом лицу множине сукладан је средишњи мотив и простор у роману: сеоски архив ("Archivarium") смјештен у подруму

Завичајне куће, којом управља госпођа Schwarmuth, компромитиран је лажним причама и фалсифицираним документима. Госпођа Schwarmuth једина зна истину, али пати од повремених "шизофреничних" напада због којих не разликује стварност од фикције. Просторија која крије доказе који би разграничили стварност од фикције, или истину од лажи, затворена је за јавност. Тијеком ове ноћи непознати починитељ разбија прозор због чега, у пренесеном смислу, све истините и фикционалне приче "побјегну" ван и распрше се по свијету. Антагонизам између истинитих и измишљених прича један је од кључних "сукоба" у роману, али не рјешава се његовим завршетком. На њему роман гради интригу, а разлог зашто је не рјешава лежи вјеројатно у томе што роман у крајњим конзеквенцијама сугерира како је приповједном "ми" једнако важна свака прича без обзира на њезин извор. Односно, књижевном тексту увијек је ближи књижевни текст, колико год био фантастичан, од стварности саме.

Није јасно како се скеленија с почетка романа утопио у језеру на којем је проводио сваки дан превозећи становнике с једне обале на другу. Важност његове улоге у животу заједнице (спасио је живот неколицини мјештана), осим практичне, огледа се и у важности коју роман придаје причању прича: "Од пада Зида не пада нам на памет добра изрека. Скеленија је био добар приповједач" (стр. 12). Скеленијина смрт уједињује заједницу у туговању јер је био важан судионик у животу појединача које роман ставља у први план, али заједница тугује и за нестанком приповједача добрих прича. Приповједно "ми" не занимају регистратори у архиву и повијесна точност извора ("Знање нас хисторијски не занима", стр. 106) него се занима за тајновите и недовршене приче које крије подрум у Завичајној кући: "Занима нас хисторијско неплетење прича" (стр. 123). Пукотина која је настала смрћу скеленије-приповједача указат ће се на разбијеном прозору архива као провала прича из архива у стварност, а не као провала стварности у приче.

Уз невјешту кривотворитељицу госпођу Schwarmuth, посебан допринос сеоској повијести даје госпођа Kranz чије сликарско умијеће биљеки свакодневицу села и његове јунаке. Сликарица проводи ноћ уочи светковине на рубу обале језера, покушавајући насликати свој први ноћни приказ Fürstenfeldea. Њезин покушај свесрдно је иронизиран па кад напокон наслика Fürstenfelde ноћу, неколицина (не)сретника који виде слику реагирају равнодушно и разочарано. Госпођа Kranz је "југословенска Њемица", дошљакиња у чијим се сликама дословно огледа повијест села "између четири политичка система и њихова обећања", а као представница миметичког сликарства није способна насликати нешто чега нема. Не може насликати ноћ у Fürstenfeldeу јер су тад све границе међу облицима биле непостојане. Све њезине слике "самодовољне одражавају свијет. Не приповиједају више од оног што се види" (стр. 75). Ноћни приказ је проглашен неуспјешним, али роман завршава новом приповиједаном slikom на којој је госпођа Kranz вјерно приказала становнике села у њиховим свакодневним пословима. Један детаљ приказује скеленију који више није међу живима и који ће можда позвати на скелу неког од становника и превести га на другу страну. Госпођа Kranz није успјела насликати ноћ, али је насликала оно за чим је чезнula цијели живот: "Радо би једном сликала нешто што није стварност, већ нешто што ће тек постати стварност" (стр. 82).

Доласком јутра роман се приводи крају статичном slikom на којој су сви становници Fürstenfeldea идлично препуштени добро познатим радњама у окружењу чије су границе видљиве и јасне. Из прикрајка вреба смрт, али ни она не може поништити бескрајно понављање повијести и затрти приче које треба испричати.

СРБАН ЈОВАНОВИЋ МАЛДОРАН: РЕТРОЛИНГВИСТИКА: ИСТРАЖИВАЊЕ ЛИНГВИСТИЧКОГ АТАВИЗМА У СРБИЈИ. МЕДИЈСКА КЊИЖАРА КРУГ, БЕОГРАД

ПСЕУДОЗНАНОСТ ЈЕ РЕТРО

Вирна Карлић

**Важан корак напријед Јовановић
Малдоран вили у освјештавању и
проказивању постојећег проблема,
стога књигу затвара директним
саветима упућеним студентима
србијске како да не падну под
утјеција псеудолингвистичке
реторике**

Пред нама је књига интригантног наслова и још интригантнијег поднаслова. Иако се термини *ретролингвистика* и *лингвистички атавизам* испрва могу доимати као називи неких егзотичних појава, ријеч је о појмовима који, на жалост, описују нашу свакодневицу и дио су чврсто укоријењене традиције. Ово је књига која из критичке, мета-знанствене перспективе анализира забрињавајуће стање у сувременој знаности о језику у Србији, а притом ни хрватска страна не остаје „поштеђена“. У њој Срђан Јовановић Малдоран дочарава размјере проблема на конкретним примјерима, покушава детектирати његове узроке те указује на погубне поље такве ситуације на друштво. Као београдски студент који је своју академску каријеру започео и развио изван Србије, аuthor истовремено нуди поглед изнутра и извана на мрачну страну академског свијета у којем национализам, мистицизам, политички интереси, застарелост на плану теоријских и методолошких оквира, знанствене заблуде и дезинформације, табу теме, окорјели ауторитети и бројни други „атавизми“ блокирају развој здраве, сувремене знаности те одржавају/потичу доминацију „ретроЖнатности“. Према ауторовој дефиницији, „атавизам је главна карактеристика србијанске лингвистике. У културологији, атавизам се односи на све културолошке одлике чији носиоци и креатори имају тенденцију повратка на нешто бивше, пређашње, застарело, примитивније и мање успешно стање. [...] Овде говоримо о једном разрађеном и популарном, закрњајлом ограничујућема – ретролингвистици илити надријезикословљу.“ (стр. 9).

Мало је стручњака који су се до сада суставно посветили овом горућем проблему, стога Малдоранова књига доиста представља један од првих корака у смјеру његова освјештавања, без чега засигурно нису могући помаци на боље. О важности проказивања и отварања дијалога о даном проблему аутор проговори: „Објективан поглед са стране открива једну запањујућу гомилу грешака и ненаучних заблуда“, а посебно забрињава чињеница да

таква ситуација бива игнорирана од стране домаћих стручњака, јер „ретко ко ће признати да се србијска налази на поприлично ниској разини научног квалитета“ (стр. 157). У том смислу ова књига прије свега дочарава проблем, аргументира његово постојање и његове размјере помно изабраним, препрезентативним и врло забрињавајућим примјерима, који не остављају много простора за расправу о томе је ли аутор у праву, већ прије свега изазивају нелагоду, невјерицу и жељу за промјенама.

Примјере „лингвистичких атавизама“ у српском знанственом дискурсу и медијима аутор приказује кроз пет pogлавља (*Лисмо, Национализам и име језика, Акцентологија и прозодија, Синтакса и академска заједница*) која покривају пет, према ауторову мишљењу, најслабијих точака српске лингвистике – „Ситуација је бесумње најгора у областима пис(а)ма и самог имена језика, у којима постоји велики број ненаучних заблуда; синтакса језика једва и да постоји, док у акцентологији и дијалектологији постоје неки примери који се могу описати као чудни“ (стр. 7). Након приказа „лингвистичких атавизама“ у оквиру споменутих подручја, у завршном pogлављу књиге под насловом *Кратки културолошки преглед* аутор отвара питање узрока због којих „ретролингвистика“ узима толико маха у Србији, као и о потенцијалним рјешењима тренутачне ситуације. Аутор је притом полазио од претпоставке да за оптимално разумијевање овога проблема није довољно приступити му само из лингвистичке перспективе, него да у помоћ треба призвати и друге знанствене дисциплине попут социологије, културологије и антропологије. Једино је тако, према његову мишљењу, могуће у потпуности разумети коријене „ретролингвистике“ – потребно је извршити „културолошку анализу лингвистичког атавизма“ те срушити незнанствене заблуде и мистичне перцепције на којима је досадашња србијска грађена не би ли се тако поставили темељи нове лингвистике која задовољава критерије знаности 21. столећа.

Прије кратког приказа садржаја поједињих поглавља, неколико ријечи о аутору. Срђан Јовановић Малдоран дипломирао је 2006. године на Филолошком факултету у Београду, а шест година касније докторирао на Филозофском факултету Свеучилишта Palacký у Чешкој. Основач је и главни уредник академског журнала *Humanicus*, запослен је као асистент на Свеучилишту Palacký те ради као истраживач у оквиру Портала Центра за Централно-источну Европу и Балкан на Факултету политичких и друштвених знаности Свеучилишта у Болоњи. Осим тога, Јовановић Малдоран је есејист, публицист, дугогодишњи колумнист дневног листа *Danas* и сурадник Хелсиншког одбора за људска права. Подручје његовог знанственог интереса су политика идентитета те инстанце које се тичу народности, етничитета, националности, језика, држављанства и религије.

Прича о језику и писму као "духовној кичми" нације

Без икакве сумње писмо је једно од средишњих мјеста "несналажења" с којима се сувремена србијска сусреће. Позивајући се на ријечи књижевника Петра Лазића према којима се ћирилица све мање користи, али се зато све више воли, Јовановић Малдоран отвара тему проблематичног односа између ћириличног и латиничног писма те статуса ћирилице која се у прaksi све мање користи, али је зато (поготово међу националистичким круговима) све популарнија. Кључни симптом "ретролингвистике" у овоме контексту аутор детектира у широко прихваћеном (али знанствено неутемељеном) тумачењу латинице као симбола западњаштва или хрватства, а ћирилице као симбола српске чистоће и духовности те као српског националног блага. Из таквога тумачења произлази за знаност (и, дакако, друштво у џелини) још погубније ширење панике о пропасти језика, нације и културе пред страном инвазијом те апокалиптичне визије о одумирању ћирилице, а тиме и цијelog српског народа.

Уз то, аутор дијагностицира бројне друге "лингвистичке атавизме" везане за проблем писма. Између осталог, расправља о заосталим ставовима о узроцима потискивања ћириличног писма из употребе; о (контра)продуктивности инзистирања на предности једног од двају писама; о псеудознанственим аргументима у корист ћириличном писму, употреби ћирилице као инструмента национализма, ширењу приче о нападнутости српског писма и језика; о заблудама и дезинформацијама које се користе у сврху давања предности ћириличном писму, представљању ћирилице као јединог српског писма (док је латиница ништа друго до писмо српског језика); о оптуживању Европе за "дегенеративне процесе изазване извана"; о теорији завјере која ради у сврху сламања "духовне кичме" Срба због превласти латиничног писма; о изједначавању латинице с католичанством и ћирилице с православљем; о представљању ћириличног писма као савршеног у односу на остала алфабетска писма и бројним другим тврђама, теоријама и "истинама" које немају никакве упориште у знанosti.

Примјери које је аутор издвојио из знанstvenih радova и новinskih članaka pokazuju da rasprale o problemu dvojnog pisma, odnosno o statusu ћiриличnog i latiničnog pisma, nerijetko na prvo mjesto stavljaju argumente koji nemaju nikakve vezu s lingvistikom. Time se priklaňa stavu Сњежане Кордић, koja u svojoj knjizi *Jezik i nacionalizam* (2010) dolazi do sličnog zaključka o tome kako je доминација незнанja у приступу нацији карактеристична за југоисточну Европу те додаје да се "ретролингвисти" често баве управо питањима нације: "Незнанje, кочеперење, недостатак аргумента и неписменост красе есеје србијанске националистичке ретролингвистичке елите" (стр. 67).

У наредном поглављу аутор показује да ништа бољу ситуацију не

налазимо ни у "знанstvenim" radovima који се баве питањем имена и статуса језика на подручју бивше Југославије. Највећу опасност аутор види у врло раширену перцепцији рецентних социолингвистичких догађања као катастрофичног "распарчавања" српског језика, што резултира афектом те игнорирањем знанstvenih критерија и ставова у корист оним емотивним, националистичким. Након низа примјера којима Јовановић Малдоран настоји поткријепити своје "виђење ствари", закључује да се у већини радова који се баве овом темом затиче "екстреми традиционализам, религиозност и национализам, уз запањујуће слабо познавање стручне литературе" (стр. 89).

Муке по граматици

У наредна два поглавља књиге аутор напушта социолингвистичку проблематику те се посвећује застарелости описа и тумачења српског језика на фонолошкој и граматичкој разини. Као репрезентативне примјере изабрао је подручје акцентологије и синтаксе на којима је показао у којој мјери србијска заостаје за теоријским и методолошким досезима лингвистике у остатку свијета, те у којој су мјери језички описи српског језика непотпуни, нездовољавајући, застарјeli и неквалитетни.

Мало који говорник српског или хрватског језика (који је прошао основношколско и средњошколско образовање) лекције о акцентима у својем материјем језику није доживио у најмању руку као збуњујуће. Јовановић Малдоран извор тога проблема не види у сложености акценатског сustava (како се то обично тумачи), него у томе да "развој акцентуације српског књижевног језика одмиче не обазирући се на акценте који стоје мртви по граматикама и речницима" (Павле Ивић у Јовановић Малдоран, стр. 107). Другим ријечима, опис акценатског сustava није задовољавајући, он је застарјio. Потврду ове Ивићеве твrdње аутор приказује на низу конкретних примјера. Као кључне проблеме набраја: непостојање жеље да се прате актуелни лингвистички токови; "научну летаргију" као једно од базичних обиљежја српског језикословља те описе језика који не прате стварно стање "на терену".

У овоме поглављу Јовановић Малдоран полази од приказа студије америчких слависта Thomasa F. Magnera и Ladislava Matejke из 1971. године, према којој четвероакценатски сustav – какав налазимо у описима српског језика од Карапићевог Речника (1818) до данашњих дана – (више) не постоји. Полазећи од идеје да се језик мијења те да се знанost mora adaptirati, аутор ове књиге проучава аргументацију о постајању четвероакценатског сustava у српском језику у актуелним језичким описима те закључује да она није задовољавајућa. У коначници поставља питање: "Зашто Стевановић инзистира на примерима од пре 150 година како би "доказао" постојање семантичке дистинкције између два непостојећа акцента на (скоро) непостојећим речима?" (стр. 112). Зашто у коначници нитко није узео у обзир ту студију или је макар покушао оспорити? На концу поглавља Јовановић Малдоран резигнирао закључује како "србијанска ретролингвистика поседује толико изражен атавистички карактер да је чак једно познато славистичко дело које је чак четири деценије старо (објављено давне 1971. године) – по садржини и резоновању испред данашње србијанске лингвистике" (стр. 119).

У сличном тону наставља се и поглавље посвећено постојећим синтактичким описима српског језика. Још је пред 23 године Сњежана Кордић констатирала да је синтакса најслабије описана разина у сербокраоатистичким граматикама, док посебно "болно" мјесто представља опис реда ријечи у реченици (односно његов изостанак) те широко раширене заблуде о слободном реду ријечи у српском и хрватском стандарданом језику. Дакако, сваки ћe изворни говорник након крајег размишљања закључити да та

тврђа напротив није точна, но то није било довољно да се та хипотеза доведе у питање. Наиме, то није озбиљније узето у обзор чак ни након објављивања неколико значајних знанствених студија о тој теми. У овоме поглављу аутор се посветио приказу садржаја студије Младена Јовановића, који је седамдесетих година објавио рад на тему реда ријечи у реченици. Његово истраживање је показало да ред ријечи у српском језику ниспошто није произвољан, већ да је изразито комплексан, али непроучен. Јовановић Малдоран на концу додаје како се ништа по том питању није промијенило све до данашњих дана, а то потврђује и поглед у актуелне граматике српског језика.

Настава и академска заједница

У петоме поглављу Јовановић Малдоран посвећује пажњу "лингвистичким атавизмима" из сектора наставе те академске заједнице. У уводној целини расправља о методичким и глотовидактичким недостатцима уџбеника за стране језике, као и уџбеника из српског језика за странце, а затим критикуши и на средњошколске граматике. Надаље, указује на проблем слабе доступности стручне литературе: "Недостатак квалитетног научног образовања, у комбинацији са веома лошом дистрибуцијом и рекламом већ постојећих научних радова, доводи до тога да и они који желе да се баве професионалном лингвистиком имају проблема у проналажењу извора. Уместо тога, ретролингвистичке радове је могуће набавити у било којој књижари." (стр. 141). Аутор потом проговара и о проблему непотизма и корупције у академској заједници, као и о питању односа језика и политike, поготово о недоумици о томе у којој мјери политика може/треба имати директан утицај на језик. Полазећи од става лингвиста Данка Шипке, према којему је "дужност политичара да подстичу и подржавају самосталан и несметан развој науке о језику" (стр. 151), Јовановић Малдоран закључује како ситуација у Србији није ни приближно таква – "можемо видети не само политичаре, него и лингвисте, како користе језичка питања једино да би пропагирали у суштини политичке, националистичке идеје". Надаље наводи како је с друге стране нужно да се лингвисти баве политичким питањима у смислу студирања утицаја који та политичка питања имају на језик, но констатира да је на жалост социолингвиста (који се том проблематиком стручно баве) у Србији врло мало. На концу аутор нуди кратак приказ рада Одбора за стандардизацију српског језика као службеног тијела које се бави језичним планирањем у Србији – укратко описује проблеме којима се одбор бавио у задње вријеме те закључује да "одбор поставља нека одиста валидна питања исто колико и нека којим се нити може управљати, нити је то нужно" (стр. 155).

У завршном поглављу књиге под насловом *Кратки културолошки преглед* аутор настоји објаснити узроке забрињавајућег стања у знаности које је описао у претходним поглављима. Феномен свеприсутности "ретролингвистичких" идеја у знанственом дискурсу и медијима покушао је објаснити помоћу концепта мема односно "културолошких инстанци", међу којима важно место заузима идеја рата за језик, која је довела до тога да се "научни дискурс већ неко време схвата као рат, као неки вид борбе" (стр. 160). Уско везано за мем рата за језик, аутор наводи и културолошку инстанцу "менталитета жртве" која води ка "неспособности перципирања историјске стварности и директно утиче на стварање неспособности разумевања лингвистичке" (стр. 166-7). Надаље, аутор узроке проблема налази у повезаности "догматског начина размишљања религиозних субјеката и српске лингвистике", биполарном поимању свијета (добро-лоше, ми-они), мистификацији историје као главном оружју националистички оријентираних политичара (али и знанственика) и др.

Као први корак на дугачком и трновитом путу према "опоравку" аутор вили рушење постојећих заблуда и митова, распетљавање и де(кон) струирање постојећих погубних "културних инстанци". Ипак, унаточ силном ентузијазму, Јовановић Малдоран је скептичан да је таква промјена могућа у скоро будућности. Међутим, важан корак напријед вили у освјештавању и проказивању постојећег проблема, стога књигу затвара директним савјетима упућеним студентима србистике како да не падну под утицај псеудолингвистичке реторике, која "сасвим често успева да изгледа научно, поготову некоме ко још није сазнао шта ваљани научни дискурс у ствари јесте".

Је ли све тако црно?

Јест, прилично је црно. Примјери које аутор износи у овој књизи заиста су шокантни када се сагледају сви заједно окупљени на једноме мјесту. Као што и сам Јовановић Малдоран наводи у уводном поглављу – запаљујућа је гомила грешака и ненаучних заблуда на које наилазимо у знанственим чланцима, студијама, књигама, расправама међу угледним стручњацима, медијима... Поражавајуће је то на колико је разина српски језик остао неописан или је квалитета постојећих описа незадовољавајућа. "Ретролингвистичке" вриједности и ставови усађени су у наставне и студијске програме као дио градива којим ученици и студенти требају овладати не би ли добили диплому у руке. Поражавајуће је и то да је таква ситуација "нормална" и мало тko се њоме бави / усуђује бавити. Ипак, највећа иронија лежи у томе да они "лингвисти" који највише ламентирају на судбином својега језика чине том истом језику највећу штету. Умјесто да раде свој посао достојанствено и на разини коју њихова струка захтијева и заслужује, ти "ретролингвисти" се заплићу у политиканство, митологију, кафанске расправе и теорије завјере. И вријеме протјече, а велике теме попут реда ријечи у реченици и акценатског сustava остају неописане. Или, пак, постојеће, задовољавајуће студије о таквим релевантним темама скупљају прашину у неком архиву и нитко их не узима у обзир, док псеудознанствени радови добивају своја мјesta у угледним домаћим часописима те се објављују као монографије у угледним издавачким кућама. Наравно, такви радови никада не бивају објављени изван граница Србије, стога и постоји толики отпор међу "ретролингвистима" када је ријеч о међународном бодовању знанstvenih radova i doprinosova.

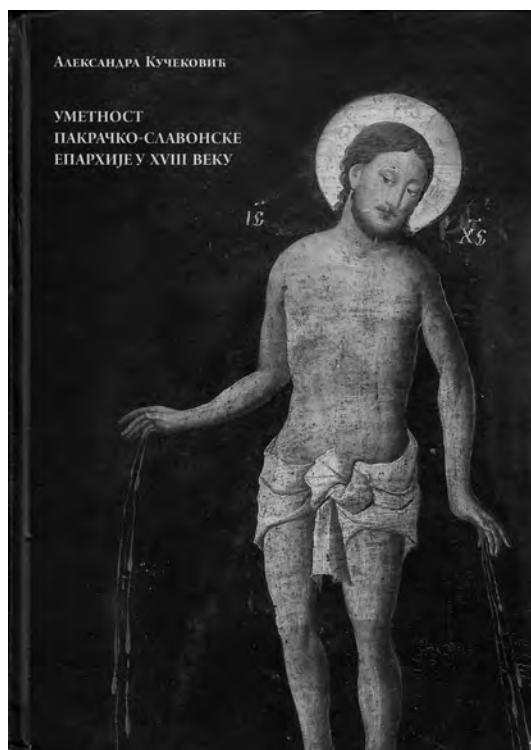
Оваква ситуација није рјешива преко ноћи, то је сасвим јасно. Механизми функционирања академске заједнице окоштали су, ауторитети су окорјели, припадници млађих генерација лингвиста неријетко су директни изданци "ретролингвистичког" наука... Ипак, нису сви лингвисти у Србији ретролингвисти. Постоји цијeli низ стручњака који то доказују и који својим озбиљним и одговорним радом покушавају исправити "криве Дрине". То засигурно није ни лак ни угодан посао док им знанstvena karijera ovisi o "ретролингвистима" који се неријетко налазе на високим и одговорним позицијама у академском свijetu. Будућност знанosti o језику (као и других знаности) оvisi o skupini takvih istinskih (ne-pseudo-) stручњaka, њихovim studentima i citateljima. Потенцијално рјешење ове "кваке 22" лежи у чинијеници да је свијет постао глобално село и више немамо увиде само u властитој двориште. У једном тренутку више нећe бити могућe затварати очи пред питањем како то да се оваје наклапа o деветнаестојетним идејама, док се у суседном дворишту свакога дана рађају нове знанstvene revolucije. Ипак, није ли се вријеме за то, барем у знанstvenim круговима, требало до сада мало више приближити? Јер, не заборавимо, ова књига ипак долази "izvana".

**ALEKSANDRA KUČEKOVIC: UMETNOST PAKRACKO-SLAVONSKUE PARHIJE U XVIII VEKU,
BEOGRAD: AKADEMIJA SRPSKE PRAVOSLAVNE CRKVE ZA UMETNOST I KONSERVACIJU, 2014.**

PROVINCJSKI SJAJ – BAROKNI SVIJET PAKRAČKIH VLADIKA

Ljiljana Vučinović

Studiozno napisana i kompleksno organizirana knjiga jedinstven je primjer pristupa temi koja nije dovoljno poznata u srpskoj, a napose u hrvatskoj naučnoj sredini

Knjiga *Umetnost Pakračko-Slavonske eparhije u XVIII veku* Aleksandre Kučeković dopunjena je studija autoričine doktorske disertacije obranjene na Filozofskom fakultetu u Beogradu. Rezultat je višegodišnjih istraživačkih npora koji svojim opsegom i rezultatima često nadmašuju realne moći pojedinca, a nekolicina sličnih kulturoloških studija uglavnom su produkt rada čitavih naučnih institucija. Slijedeći suvremene principe studija vizualne kulture novovijekovne umjetnosti, autorica je uspostavila kompleksan metodološki aparat koji ovakvi historijsko-umjetnički prikazi jednog složenog univerzuma funkcionaliranja pravoslavne episkopije u Habsburškoj Monarhiji 18. vijeka i zahtijevaju. Precizno uspostavljena umjetnička topografija pojedinih spomenika, jasno definiran kontekst historijskog, kulturnog i vizualnog okvira života eparhije, te primjena specifičnih komparativnih pristupa na određenim umjetničkim fenomenima, rezultiralo je jedinstvenim prikazom duhovne i umjetničke reforme pravoslavne religiozne umjetnosti kroz koju je prošao ovaj prostor u vrijeme baroka.

Prema novoj paradigm

Značajno je naglasti i razmjere razaranja ovog korpusa umjetničke baštine tokom dvadeseteg vijeka, posebno devedestih godina, u potpunosti ustanovljenih obilaskom terena, što je neminovno dijelom ograničilo naučno-istraživačke napore autorice. Pa ipak, nužnost kulturnog prevrednovanja "periferije" umjetničkih zbivanja, što geografski područje Pakračke eparhije u novouspovjetljenoj Karlovačkoj mitropoliji *de facto* jest, na temelju preostalih i očuvanih toposa, postaje ovom knjigom više nego evidentno.

Prostorno i vremenski autorica se kreće u jasno definiranim okvirima.

Slavonska eparhija naslijedila je duhovnu ingerenciju Požeške mitropolije uspostavljene u turskom periodu vladavine ovim područjem, uz teritorijalne promjene koje su se zbivale tokom 18. vijeka, kada su pod jurisdikciju pakračih episkopa dospjeli grad Osijek s Osječkim poljem, a 1771. godine i čitav prostor Varaždinskog generalata tj. Sjeverinske eparhije. Vremenske granice su jasnije određene Velikom seobom pod patrijarhom Arsenijem III Crnojevićem 1690. godine i povlačenjem Turaka iz Slavonije 1699. godine i Temišvarskog crkveno-narodnog sabora 1790. godine sa druge strane. U počecima je već apostrofirana presudna uloga i značaj zastupanja svog naroda koju su preuzeli pakračke vladike u jasno ne naklonjenoj inovjernoj sredini, balansirajući između carske i civilne vlasti i želja reformirane Karlovačke mitropolije za uspostavom novih kulturnih, duhovnih i umjetničkih obrazaca. Autorica ih ističe kao najznačajnije pokrovitelje i pokretače umjetničkog života eparhije, što je evidentno već iz samih tematskih cjelina knjige – episkopi kao glavni naručiocci umjetničkih djela, a episkopski dvor i Saborna crkva u Pakracu kao centralni prostori umjetničkog djelovanja. U prilikama kada se slabašna srpska građanska klasa tek formira, a plemstvo (vojno i civilno) je relativno malobrojno – iako sa nekoliko značajnih ktitorskih ostvarenja, ne čudi da se najveći dio odnosi upravo na studije djelovanja sakralnog prostora i svih pratećih umjetničkih oblika, koja sada pod utjecajem izmijenjenih vjersko-političkih zahtjeva svojih episkopa ima za cilj stvaranje nove vizualne paradigm Pakračke eparhije.

Sjajan opis života na baroknom dvoru u provincijalnom, ali ipak gradskom prostoru koji autorica rekonstruira, izgrađen za episkopa Nikifora Stefanovića (1721.-1743.) i Sofronija Jovanovića (1743.-1757.), predstavlja iznimno uvid u svijet reformirane pravoslavne religioznosti, gdje reprezentativnost, ceremoni-

jalni i vizualni spektakl postaju modus uklapanja u habsburšku kulturnu sferu, ili način opstanka u istom. Pojava galerije portreta vladika uz koje ravnopravno stoe portreti austrijskih vladara smještene u javnom prostoru trpezarije dvora, do prihvatanja zapadnjačkog heraldičkog obilježavanja episkopa i eparhije, svjedoči o ovom vjersko-propagandnom efektu. U istoj funkciji su i u knjizi prikazani svečani rituali ustoličenja vladika uz prisustvo predstavnika carske vlasti čime episkop preuzima prerogative političkog predstavnika svojih vjernika, kao i trijumfalne episkopske vizitacije eparhije, propisane i definirane mitropolijskim aktima.

U službi sakralnog prostora

Osim samog sjedišta eparhije, autorica kao primarne prostore umjetničkog djelovanja izdvaja parohijske i manastirske crkve, o čijem stanju u 18. vijeku postoje vrlo oskudni podaci. Uz vizitacije i popise inventara hramova prilježnije vođenih od izdavanja Regulamenta 1770. godine, jedan od primarnih izvora danas su bilješke prote Radoslava Grujića koji je obilazio teren početkom prošlog stoljeća, a koje je autorica prva sustavnije obradila. Iako se radi o relativno velikom broju objekata, pomenuta građa svjedoči da su ekonomski siromašne crkvene općine do kraja stoljeća uglavnom prepravljale i obnavljale skromne drvene crkve koje će vrlo postepeno zamijeniti zidane, sa izuzetkom manastirskih i gradskih crkava podizanih krajem vijeka. Naglašena je prilagodba interijera novim zahtjevima barokne propovjedničke i prosvjetiteljske liturgije, pri čemu je fokus interesa na izgledu i oblikovanju oltarne pregrade – ikonostasa ili *templa* kako se naziva u izvorima, čiji razvoj ka složenijim i profinjenijim izvedenim oblicima autorica jasno izvodi na nizu primjera. Ilustrirano je i usložnjanje scenske organizacije oltarskog i predoltarskog prostora sa tipičnim baroknim mobilijarom pjevnica, vladičanskog i bogorodičinog trona, proskinitara, ambona, Hristovog groba, proskomidije, đakonikona...

Posljednje poglavje odnosi se na primarnu ulogu svih aspekata umjetničkog stavaralaštva u službi funkcije određenog sakralnog prostora, najčešće upravo parohijske crkve, za koju je bila najtješnje vazana većina pravoslavnih podanika carevine. Dok je arhitektonsko oblikovanje bilo strože definirano državnim propisima i vizualno se uklapalo u estetske zahtjeve inovjerne države, interijeri i slikani ansambli zidnih slika, ikonostasa i pojedinačnih ikona strogo su morali odražavati pravovjerne dogmatske poruke, često poučavati i podsjećati na teško stečena vjersko-politička prava. Opremljenost pak pojedinih crkava vrijednim bogoslužbenim predmetima primijenjene umjetnosti svjedočila je o ekonomskoj snazi pojedine crkvene općine. Nakon relativno kraćeg pregleda već spomenutih arhitektonskih oblika, autorica se vraća evidentno bliskoj temi složenih baroknih slikarskih modela, od gotovo u potpunosti nepoznatog zidnog slikarstva, razvoja slikarskih programa ikonostasa pod utjecajem ukrajinskih, potom i direktno zapadnjačkih umjetničkih obrazaca do njegovanja kulta srpskih svetitelja pri čemu svaka cjelina jasno postavlja glavna problemska pitanja ali nudi i metodološki utemeljene odgovore.

Studiozno napisana i kompleksno organizirana knjiga *Umetnost Pakračko-Slavonske eparhije u XVIII veku* jedinstven je primjer pristupa temi koja nije dovoljno poznata u srpskoj, a napose u hrvatskoj naučnoj sredini. Ranija istraživanja osvjetljivala su pojedine segmente kulturnog i umjetničkog života eparhije, ali autoričino sagledavanje cijelokupnog složenog korpusa značenja, patronažnog sistema i složenih vizualnih dosega, predstavlja najznačajniju kulturnošku studiju pravoslavne eparhije van granica matice zemlje.

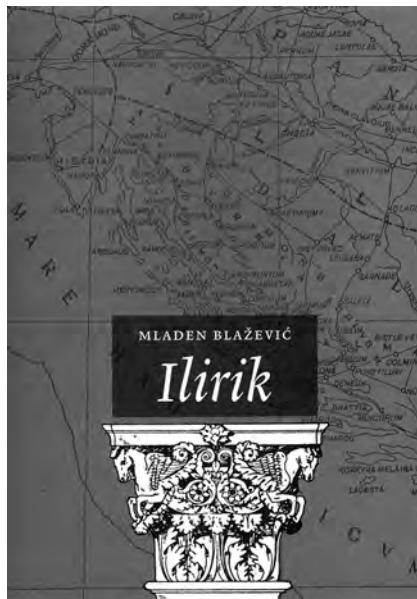
NOVA IZDANJA

SKD PROSVJETA

Nebesa GORAN BABIĆ

Sve je u ovoj knjizi, očekivani, izazov autora Gorana Babića. Od podnaslova, "jedan srpskohrvatski roman", do forme, koja uključuje pjesme, fotografije, autrove političke stavove, autorove životne stavove i opredjeljenja, sadržana u teoriji i praksi slobodnog mišljenja i stvaranja boljeg svijeta kroz jugoslavenski komunistički pokret, tu uđvostručenu utopiju. Ovo je roman o Neretvanskom kraju, o Stanku Parmaču, o komunizmu... Autora, koji za sebe piše da je, "posljednji pisac velike jugoslavenske književnosti".

Ilirik MLADEN BLAŽEVIĆ

Drugi roman mladog "Prosvjetinog" autora. Nakon Korduna s početka XX vijeka, oslikanog u književnom prvcu "Tragovi goveda", Mladen Blažević se u romanu "Ilirik", hrabro vraća, ali ostaje u zavičaju, u vrijeme Batonovog ustanka protiv Rimljana. Radnja se odvija oko Siscie, Gvozdene gore, gdje se odvija i završni krvavi obračun sa ustanicima. U kulturama razvijenijim od naših ovakva su djela relativno česta, kod Hrvata i Srba Mladen Blažević predstavlja lijep i obećavajući izuzetak. Svaki čitalac ima slobodu stvaranja i povlačenja historijskih analogija.

ПО ИЗБОРУ ЧЕДОМИРА ВИШЊИЋА

*

ПРЕДАЊЕ О ПОСТАНКУ ДОСИТЕЈЕВЕ ИЖИЦЕ

Повод усвршенствованија тог, по сопштенију достоверних лица и сведоци би неких писама, био је следујући: вративши се Доситеј из Смирне у Задар, намери се, "у Котари, негде око Надина, на неког Спиридона Торбицу, Драговићанина", по совјету кога пређе у прекрасно српско село Плавно, где се прими школе и почне децу учити. Ту, дуге ноћи једне, кад се Морфеј к обладанију доблестеног Доситеја воружавао и кад му, на неко време, пламенитожива воображенија његова ограничи крепитељним сном, појави му се у виду прекрасног стасом и обликом јуноше анђео и заиште од њега на прочитаније младој Јеленци написано делце. Доситеј, тронут красотом и љупкоумилним лицем анђела овог, падне у бездну недоумјенија; мало час, али се он већ сав и запламтио! Живо се он почне сад изговарати да он "Буквице" нипошто из руку својих дати не сме, особито зато што он није мислио њу, као књигу какву, сваком на

прочитаније давати и тако је у свет пуштати, но да је само познатом свом детету написавши то, дар спомена ради, учинивши жељио. Ал кад Доситеј види да му је изговор сујетан, а он онда времена заиште од њега да је поправити и пречистити узможе. Анђео му на то пружи једну књижицу и настави беседу: "Сљедуј овој књизи малој и знај да ће муње громовне, докле год успишеш, севати, но теби ниједна наудити неће". Муња севне а сновидац се наш прене и пробуди.

Пошто се многоименити наш млади учитељ обуче и изиђе "на дело своје и на деланије своје до вечера", намах узме перо и "Буквицу" ову, у лету 1770, тако пређе 60 година пределавши је, напише за Спиру – Спиридона – и Симеону Стефановићу посвети.

О истини овог могао би који од почитајемих читатеља лако посумњати, но благодарни Доситејеве "Буквице" читатељ, Спиридон, који је оно истојутро по сновиђенију Доситејевом у Плавну био и онај цели дан с Доситејем у друштву провео, сваку сумњу на страну уклања, описавши претсловути сан на рукопису Доситејеве "Буквице", нашавшем се код јереја Григорија Михаиловића, бившег сењског ефимерија.

[СЕВАСТИЈАН (САМУИЛО) ИЛИЋ]

|||||||

Доситеј у говору и твору, Збирка записа и анегдота,
Нолит, Београд, 1961.

NEŽELJENI GOSTI I DUGOVI

Miloš Đurđević

Miloš Đurđević (Rab, 1961) objavio je pet zbirki pjesama (posljednji naslov, *Morse, My Dear Friend*, Ugly Duckling Presse, Brooklyn, NY, 2014), dvije knjige eseja i književnih kritika, antologiju suvremene hrvatske poezije (dva izdanja), izbor iz suvremene svjetske poezije, izabrane pjesme slovenskog pjesnika Uroša Zupana i škotskog pjesnika Dona Patersona. Njegova poezija i eseji prevedeni su i objavljeni na nekoliko svjetskih jezika, zastupljen u mnogim domaćim i inozemnim antologijama poezije. Uređuje hrvatsku domenu web-časopisa za suvremenu međunarodnu poeziju *Poetry International Web – PIW* (www.poetryinternational.org) sa sjedištem u Rotterdamu. Prevodi poeziju, prozu, teorijske i filozofske tekstove s engleskog jezika. Njegova nova knjiga pjesama pod naslovom *Neželjeni gosti i dugovi* u pripremi je za tisak u izdavačkoj kući *Meandar*. Živi i radi u Zagrebu kao slobodni književnik.

NEŽELJENI GOSTI I DUGOVI

ovdje nitko ne umire oni još uvijek stoje
na ulici šuplja im koljena militave
ruke nikuda ne odlaze nikud ne kreću
kao da su zastali korak unatrag njihova je

mjera i opseg sjene sve kraće svakog
jutra sve uže do sutona iza onog
drugog ugla htio bih im možda sredinom
dana prići i kao da sam u prolazu reći zašto

stojite kruh nije u mojim rukama jedina
realnost je poput kraljušti po kojoj ste gacali
i tišine u kojoj ste zateturali i zakašljali se
kao da vam smrt struže u grlu premda ste

znali da darove zbog kojih ste se jednom
okupili u punom krugu nitko ne želi uzeti
zatim sam obrasio ruke i pustio vodu
da teče jer je slavina kapala cijelu noć

UBRZANJE

u kutiji na stolu pronašao sam račun iz trgovine
Canton Bazaar 616 Grand Avenue San Francisco
cijeli dan prao sam ruke i razmišljao kako
nisam uspio snimiti prosjaka na ulici u čajani

dali su mi ključ od zahoda jer sam sjedio sâm
a njih je zabavljala moja blijeda pût statueta pisara
od gline bila je meka i jeftina baš kao dvije tisuće
autoportreta u istom kadru Sacramento i Clay Street

keramičko pročelje i požarne stepenice 1925. na zabatu
Hotel Republic golemi lampioni okačeni u glavnoj ulici
obilježavaju drugačiju obljetnicu kao i natpis TURN LEFT
u prozoru iznad knjižare i automobil u muzeju pored

noćnog bara Hungry I i viski u Buddha baru s Min Htetom
nazdravljali smo njegovom policijskom budizmu i
seoskom idiotu koji je češkao trbuh buljeći u izlog
All you can eat svi su zatvoru rekao je projak je

tresao plastičnu šalicu i slinio pa nismo vidjeli
Gold Mountain Monastery pored autobusne stanice
žurili smo da se slikamo u Kerouacovom prolazu
kod starog smetlišta i natpisa Poetry is the shadow

SIROMAŠTVO, SADA, OVDJE

*l'oro del giorno,
risvegliando l'odore dei rifiuti*

Pier Paolo Pasolini

siromaštvo je pusto, prazno
kaže Bei Dao, kao i pobjeda,
očaj, izdaja, gađenje i povijest,
jer ostaju dodata bih dok na

ulici promatram prozirno bijelu
staricu ona u ruci nosi bijelu
plastičnu posudu u njoj bijele
neupaljene svijeće prolazi kroz

sredinu kolovoza klizi sve bliže
novom početku studenoga samo
mrtvi svi su njezini najbliži prolazi
od mrtvih do mrtvih prigušeno

poput mokrog i umornog
mrmljanja glasova radnika i
bruanja motora u ranom jutru
nakon praznika kao smeće

nošeno vjetrom dugo nakon
večere po praznim parkiralištima
u titranju ulične rasvjete
razrijeđenog svjetla koje će

svakog časa utrnuti gasi se
u vreloj noći kolovoza
plamičak bijede siromaštvo
koje buja i guta njegovo

plitko razraslo korijenje
lijepi se za potplate nakuplja
oko ulaza zgrada zgrušava
i zapinje za kotače

automobila usporava
tramvaje zamiče iza
ugla bez žurbe kako
ne bismo zamijetili

šuplji teret praznih
boca balast na biciklu
nestaje i izranja dok se
kroz ljetnu noć cijedi

prigušena škripa kašlja
u susjedstvu dok oblaci
prljavog papira zastiru
tanku pločicu mjeseca

BALČIK, OHRID, TRŠIĆ

kiša sunce sunce kiša, tri blistave
plave padine četiri površine ograđene
vode, stotinjak koraka oko kamene
česme na suženom trgu, Aziz čita

arapski natpis i kaže da je rok upotrebe
neograničen, da je sjena ispod mosta
najjasnija i najčišća, kao i poslovница
Bela za preprodaju nekretnina, kosi krov

potamnio od kiše ponavlja i prati
administrativne vitice, raspored
krtog bazena, osušenog bršljana
ondje na gornjem katu obližnje kuće,

uredno počešljano bradu svetog Klimenta,
lijevom rukom pridržava čvor pelerine
i spokojno škilji u obnovljenom plavom
polumraku, odozdo na freski gravitacije

vidiš li me? uperena kopila i rimske kolonade
pridržavaju beskonačne sutone u Varni,
nabijeni zemljani pod tipske kućice u
dvorištu poprskan vodom, taman kao i

šuma iznad sedam prijenosnih slapova
pored puta, klupa u kutu titra u kvadratu
prozora, stvrdnjava se na suncu kao i ploča
uzidana na fasadi crkve, urezana imena

uglas ponavljaju i prate zamuckivanje
tamne kupole, jezera i lokve, mora
i potoka, jezera i lokve, mora i potoka

SANTE CASERIO NA PUTU IZ CETTEA U LYON

za deset franaka koliko sam
u La Caserni platio bodež,

na oštrici svjetlucaju
slova Suvenir iz Toledo,

kod Vialle, dolje u luci
možeš dobiti cijelu

bačvu vina, bijelo ili crno
carski tokajac ili Chablis,

Hermitage ili Margaux,
moj stari Antonio

onamo u Ticinu znao je
kako i kuda se prevozi

i dostavlja roba,
ali moja drška je

crveno crna
čvrsto leži u šaci;

jučer sam vlakom
stigao u Montpellier,

već u Tarasconu
nije mi ostalo dovoljno

novca ni za kartu
drugog razreda,

nije važno,
ipak sam došao

u Vienne, duge
noćne smjene

u pekarama,
građevine tmurne

i nadmene kao kasarne,
nedostupne vile

bogataša ugniježđene
na padini poviše grada,

ondje je trebalo
baciti bombu,

uske kamene
mostove nad rijekom,

jesenske kiše
cijede se s lica,

prodiru do kosti
kao bijeda i prezir,

dobro sam upamlio;
rano popodne početak

ljeta, otvorena cesta
blistav sunčan dan,

danas je fešta
svetog Giovannija,

krenuo sam
pješice, tridesetak

kilometara put
sjevera, navečer

na vrijeme
stizem u Lyon

ZAPAD – ISTOK

(povodom *Der Radwechsel*, B. Brechta)

na kraju Kamenog mosta
morao sam koraknuti
kako bih se uspeo na
lijevu obalu Vardara

zbog čega sam se sjetio
štandova i trgovaca
pored ljubljanskog
Tromostovљa unjkanja

mladića na središnjem
mostu čas je prosjak
čas agitator i performer
nervozan i nestrpljiv

o tome opet razmišljam
u polupraznom autobusu
čekajući da nas propuste
na graničnom prijelazu

NADICA SA SUNČANOG BREGA

Dara Sekulić

IZ RUKOPISA "ONI IZ OBJEKTA – ZAPISI O LJUDIMA"

Anđa Ralić, njen bolesni i za rat nesposobni muž i troje njihove odrasle, školske djece, među prvima su smješteni u Objekat. Kud god bi krenula iz tog smještaja, morala je proći pored ružnih građevina i okretati glavu da ih ne gleda. Ispresijecanim, besmisleno nepotrebnim i ružnim linijama, posebno neugodno se isticala sportska dvorana u samom centru. A privatne kuće, kojih je bilo najviše, izgledale su kao bunkerji, zaklonjeni visokim betonskim ogradama i s prozorima koji su se doimali kao puškarnice.

U tom dijelu grada, gdje su prvo smjestili izbjeglice iz Bosne, još prije rata dešavala su se silovanja, napadi na srpske djevojke i učenike, na seljake koji su tuda prolazili i donosili nešto povrća na gradsku pijacu. Šiptari su imali svoje stalne tezge, dok su na krajevima pijace čucale srpske starice iz okolnih sela i po pola dana čekale da neko kupi hrpicu njihove mrkve i vezicu mirođije. I Anđa bi s njima prečučala mnoge sate svojih izbjegličkih dana. Iako je do rata radila kao knjigovoda u jednoj poznatoj robnoj kući, sad je prodavala snopice ljekovitog bilja i vezice trave za čajeve. Od nje su to građani kupovali i kad im ne bi trebalo, znali su da je izbjeglica s porodicom, kojoj je to jedini novčić u džepu. S proljeća, kad je tržnica oskudna, u listove podbjela, Anđa bi umotavala meso iz konzerve (muž i djeci nikad nije rekla kako je čula da to meso ni psi neće da okuse), dodavala rižu i luk, oblikovala pa kuvala lažne sarmice. Spremala je i varivo od prve koprive, maslačkove lisnate rosete, listova prvih bokvica i štavlja. Sve je to brala u krugu manastira do kojeg je dugo pješačila.

Nedaleko od pijace čekala bi autobus koji je putnike odvozio i u pravcu Objekta. Na stanici je uvijek bilo mnogo prodavača švercovane, često ukradene ili otete robe. Muvala su se po stanici djeca i mladi ljudi koji su zbog vrućine i ljetne žege kružili gradom. Anđa je već prepoznavala neka lica, znala je ko krade u autobusu i koristi gužvu, ko zavlaci ruku u tuđe džepove, otvara tašne i cegere. Ako bi se i desilo ponekad da naiđe kontrolor, oni bi se s njim sprdali i izazivali svađu. Što se tada na Kosmetu još smatralo državnom ili nekakvom društvenom imovinom, nemilosrdno je uništavano. Državno i društveno značilo je –srpsko, a sve što je srpsko, gledalo se s mržnjom. Šiptari su upropastavalni sve: ulaze u stambene zgrade i ustanove, stubišta i hodnike, ambulante i domove zdravlja, vozove i čekaonice, perone – sve! Vlasti su se trudile da po opština, mjesnim zajednicama i komunalnim ustanovama, odrede deponije i sklone hrpe smeća ispred zgrada. Nabavljeni su sadnice drveća, ukrasnih grmova i cvijeća, sadili ih u zanemarene parkove ili pored ulica kao buduće drvorede, ali sve je to preko noći nestajalo i začas bivalo uništeno. Anđi se činilo da baš oni s kojima mora da se dodiruje u autobusu, sve to ruše, čupaju i bacaju. Autobus bi se dokoturao do Objekta, unakažen svime što se za njega moglo zalijepiti: žvakačim gumama, flasterima, sadržajima iz nepojedenih sendviča.

Među putnicima Anđa primijeti kako se jedna mlađa žena, za pogled lijepa i lijepo građanski obučena, s gustom smeđom kosom, koju je na potiljku pokupila velikom ukrasnom kopčom – povlači od ulaznih vrata prema zadnjem dijelu autobosa. U laganim ljetnim cipelicama i malom sličnom tašnicom ispod miške, u svoj toj gužvi i sparini, pokušava vješto da se izmigolji i spasi. Htjela je da izbjegne sva ta bezobzirna gruvanja laktovima, guranja i nagla izlaženja, iskakanja iz autobusa kroz silom otvorena vrata. Srećom, autobus se na svakoj stanici sve više prazio i na dvije stanice prije Objekta one ostadoše još jedini putnici u njemu. Nenadano i grubo, vozač učini zaokret, autobus naglo zaškripi i podje nazad prema gradu. Žene u njemu posrnute. Anđa se zaprepasti. „Ništa, gospođo“, obrati joj se mlađa žena, „mislim, ništa neobično. On jednostavno neće da vozi do Objekta, zbog izbeglica, znate...“ Anđina saputnica siđe i glasno se nasmija, riješila se smrada. Anđa siđe za njom. „Vi ćete u ovom pravcu?“, upita saputnicu. „Da, zajedno ćemo jednu stanicu, žao mi je, Vi imate dve do Objekta. „Da, ja sam izbjeglica, iz Sarajeva sam...“

„Ja sam Nadica Stojković. Izvinite, nemojte se, molim Vas uvrediti, kako vam je gore u tom...?“ Spazivši grč koji Anđino lice učini blijedim i tvrdim, pokuša da ga ublaži, „Nadam se da je to samo za prvu pomoći i da će se naći bolja rešenja“. Ali, Anđa to ne sasluša. „Oh, ja skoro zaboravim da Vam se predstavim... Vi ste mili, vjerujem, i dobr... posmatrala sam Vas u autobusu, koliko se to tamo moglo. Nadam se da ćemo se češće sretati, Vi ste prva mještanka koju sam u gradu upoznala...“ „Nemojte čekati na tu slučajnost, gospođo, moju kuću ćete lako prepoznati čim priđete onom prvom neboderu na bregu, vidite li... Moja kuća je stara srpska kuća, jedina u ovom delu grada koju još nisu srušili. Umesto da ih čuvaju i zaštite, vlasti ruše i prave nove. Molim Vas, dođite, posetite me. Ja ću se vašem dolasku radovati.“

Sutradan je Nadica Stojković, od ranog jutra preturala svoju i dječju odjeću po policama i ormarima. Njen muž Stojko rano je otišao na posao u tvornicu alata, u koju već drugu godinu redovno odlazi, a vraća se nakon što je u njoj besposlen proveo osam sati. Umjesto plate radnici su dobijali bonove za koje su u određenim radnjama uzimali najosnovnije namirnice – brašno, ulje, šećer i so. Prestali su plaćati stanarinu, struju i vodu, sami su isključivali svoje telefone.

Roditelji Stojkovi nekada su pripadali bogatijim ljudima na Kosmetu. Tvornica u kojoj on radi bila je njihovo vlasništvo, kao i ciglana, i najveći dio zemlje u okolini Gradine. Nakon Drugog svjetskog rata, u tom nelijepom i unakaženom gradiću, nije bilo ni tri hiljade stanovnika. Pošto je tu silnu zemlju, ciglanu i tvornicu, kao i dvije-tri porodične kuće, država oduzela, Stojku je preostalo da bude sluga tamo gdje je bio gospodar. Kako se gradić širio, punio sve novim stanovnicima, koji su u socijalizmu hrlili iz sela u gradove da postanu radnička klasa, a ne da ostanu prezrena seljačka, tako su Stojkovićima postepeno oduzimali i ono zemlje na koju su, po postojećim propisima imali pravo.

Nadica pregleda ormare, odvoji odjeću koju je namjerila dati Crvenom krstu i sjeti se da se već nekoliko godina na vrhu police nalazi odjeća koju je ona spakovala za bježanje, za očekivano i brzo napuštanje Gradine. Učinila je to nakon onih poznatih šiptarskih demonstracija, poslije kojih su Srbi nastavili sa prodajom svojih kuća i svoje zemlje te još masovnijim iseljavanjem. Tada, kao i decenijama prije toga, komunisti su na sva zvona objavljuvali kako treba zaustaviti iseljavanje Srba s Kosova i Metohije i zabraniti useljavanje Albanaca iz Albanije. O tome se pisalo i govorilo na svim komunističkim plenumima i kongresima, da su građani na to postali ravnodušni, shvatili su to kao čistu sprdačinu. Pitali su se, ipak, je li to i rezultat njihovog decenijskog odvajanja od njihovih plata u fondove za nerazvijenu pokrajину. Od tada je Nadica držala pripremljenu odjeću kako bi mogla samo da je zgrabi kad, ne daj bože, krenu. Ali je izgubila iz vida da su njena djeca, tri djevojčice, narasle, prerasle čak i ono što je kupljeno unazad godinu dana. Jedva je s police skinula te pretrpane kofere i odjeću iz njih poredala posred sobe. Tugaljivo je pretresala poznate joj, a već zaboravljene haljine, cipele, kostime, koje je, ne tako davno, voljela da obuče, a koji su joj sad izgledali bezbojni, zgužvani, blijedi, zastarjeli. Najstarije njeni dijete, Milica, gimnazijalka, prepoznavala je i s poda uzimala svoju odjeću.

"Pa, to mi je uspomena, mama, u toj sam haljini prvi put srela Aliju..." Ali Milica izdvoji i neke haljine koje je godinama gledala na svojoj majci i sama želeći da ih obuče i da bude jednako lijepa kao i mama. "Nećeš mi ovo odneti, mama, nemoj, molim te..."

S ulice, gdje se igrala, u stan dotrča najmlađa, desetogodišnja Olivera, za njom iz škole, zadihana upade četrnaestogodišnja Rada. Kad vidje šta se u kući dešava, počeše i one da se otimaju za neke svoje uspomene. Stadoše da se oblače i isprobavaju neke davno nošene haljinice, pantalone, majice, sve okraćalo i Suzilo se.

Odlučnim pokretom Nadica sve stvari s poda pokupi, potjera djevojčice u drugu sobu, a sve što je odlučila da preda Crvenom krstu, strpa u dvije plastične torbe koje ponese niz stepenice.

Jedno vrijeme je pomisljala kako će sve to odnijeti u Objekat i dati ženi koju je srela u autobusu s vezicom neprodatih ljekovitih trava. Neka to ona podijeli onima koji svakodnevno u grupicama pristižu iz Krajine. Zapamtila je njeni ime, pokazala joj svoju kuću i od srca je pozvala da je posjeti, ali Andža Ralić nije dolazila. Ima li smisla, pomislila je, da sada svojim krpicama povrijedi njenu nesreću.

Iako su u socijalizmu osiromašili, Stojković su čuvali svoje stare običaje i navike a da ni sami nisu znali ko ih je njima prenio i od kada traju u njihovoj kući. Bili su to, u prvom redu, neki kućni i crkveni običaji za praznike ili povodom njihove krsne slave, Svetog Nikole. Čuvali su skupocjen i vrijedan ženski nakit ručne izrade, jedan srebrni pojas ukrašen draguljima, nisku od dukata, zlatne narukvice i prstenje, broševe i ukosnice. Odrasla u prvom susjedstvu, sa istim običajima od davnina, Nadica je sve to gledala na svojoj prababi i babi, pa na svojoj majci i majci svog muža, Stojku. U Stojkovoj kući, u udubljenju zida prostrane dnevne sobe, okrenute prema istoku, odvajkada se čuvala u srebru izrađena i pozlaćena ikona Bogorodice, kojoj su se obraćali samo odrasli ukućani i samo u trenucima kad bi joj u suzama upućivali molbu za pomoći i samilost.

Jedna od velmoških navika, koju su Stojković zadnjih godina pretvorili i u životnu potrebu, bio je lov. Odluka da se u lov kreće i priprema za polazak bila je kućna svetkovina i radost, koja se rijetko s čime mogla porebiti, pogotovo za djecu. Djevojčice su danima živjele za taj uranak, za to svečano odvezivanje lovačkih pasa, očevu vezanje i zatezanje povodaca u kojima ih je držao i jedva zadržavao njihovu divljačku sreću što su bar toliko slobodni i što će kroz šumu osjetiti pravi, vjekovni zov vrste i prirode. U svojoj radosti mogli su ga oboriti, ali, on bi se spremno povijao i nadjačavao njihovu silu. Sa svojom krznenom kapom, kratkim kožnim ogrtačem i visokim čizmama, što je u šume i ritove nosio i usred ljeta, Stojko je podsjećao na nekad bogate vlasnike kosovskih prostora, one iz davnih vremena, kojima je lov bio razonoda, dokaz moći i slobode, jednakao kao i njihovim lovačkim psima.

Nadica i djevojčice ulogorile bi se pored najbliže rijeke ili jezera, sve bi im to priredio Stojko, on je bio muž i otac, lovac – vitez u četveročlanoj svojoj ženskoj porodici kojoj je ujedno služio i ugađao, ispunjavao ponekad i njihove hirovite želje. Dan, a često i više dana, provodile bi u kupanju, sunčanju, loženju vatre, branju trava i pripremanju hrane; plele su vjenčiće od cvijeća i kitile se njima.

Zadnjih godina sve češće se događalo da ih Šiptari uz nemire i pomute im radost. U divljini, gdje su odlazili u lov, i Stojko ih poduze ostavlja same, vladali su i divlji zakoni. Zato je odlučio da svoje gospodarice više ne vodi sa sobom. Iako obuzet lovačkom strašcu, sve rjeđe je i sam odlazio u lov.

Padale su jesenje kiše, sve brže je zalazilo sunce, a sve kasnije se jutrom pojavljivalo., a Andža Ralić je osjećala kako ima mnogo vremena i kako nikad nije kasno da posjeti Nadicu Stojković, koju je upoznala u gradskom autobusu. Kad je odlučila da siđe na stanici gdje se ljetos od nje rastala, sjetila se njenog uputstva, krenula uskom cestom između živica i lako prešla uspon prema neboderu na Sunčanom bregu. Brzo se našla ispred kuće Stojkovića.

Još se oko kuće zelenjela trava i u dvorištu samovalo neubrano jesenje cvijeće. A na vrhu dvorišnih vrata, na drvenoj ploči, krupnim masnim slovima pisalo je: **PRODAJE SE.**

PANOPIKUM

Goran Borković

ĐORĐU NEŠIĆU "ŽIČKA HRISOVULJA"

Srpski pjesnik Đorđe Nešić, iz Bijelog Brda kod Osijeka, ovogodišnji je dobitnik "Žičke hrisovulje", najvišeg priznanja Žičkog duhovnog sabora "Preobraženje", za poeziju "što pamti i svedoči povest naroda s granice", kako je to obrazloženo. Prestižna nagrada Nešiću je uručena pod svodovima srednjovjekovnog srpskog manastira Žiča kod Kraljeva, na veliki crkveni i narodni praznik Preobraženja Gospodnjeg 19. avgusta.

Istaknuti pjesnik, kojem je ovog ljeta u biblioteci "Atlas", u izdanju Srpske književne zadruge iz Beograda i Srpskog kulturnog društva "Prosvjeta" iz Zagreba, objavljena knjiga izabranih i novih pjesama "Boje je biti u manjini", rođen je 1957. godine u Bijelom Brdu. Diplomirao je književnost na Filološkom fakultetu u Beogradu, a do sada je objavio zbirke pjesama: *Crveni sumnje u jabuci razdora*, *Surrogati*, *Čekajući Stvoritelja*, *Haronov čamac*, *Prozor kroz koji Dunav teče*, *Granica*, kao i zavičajni rječnik *Luk i voda*. Nešić je dobitnik brojnih priznanja za pjesništvo, a radi kao upravitelj kulturno-naučnog centra "Milutin Milanković" u Dalju. Živi u Bijelom Brdu i Somboru.

Tim povodom rekao je da ova nagrada, uz onu *Zmajevu* Matice srpske, spada među najznačajnije poetske nagrade u srpskoj kulturi. "Sjajan je osjećaj, osjećaj svečanosti i veličanstvenosti, pogotovo što te poslove oko 'Žičke hrisovulje' organizuje jedna vrlo stručna i uvježbana ekipa. To je nagrada koja ima tradiciju od 24 godine i iz te nagrade stoji Grad Kraljevo, i finansijski i logistički, kao i sve institucije u kulturi koje djeluju u tom gradu, na čelu s bibliotekom 'Stefan Provenčani' i direktorkom Dragom Tipsarević", rekao je Nešić i dodao da je ovo prvi put da je netko s ovih prostora dobio ovu nagradu, a njeni dobitnici su inače najznačajniji srpski književnici, od Stevana Raičkovića, Matije Bećkovića, Rajka Petrova Noga, Ivana V. Lalića do Đorđa Sladoja ... "I to je na neki način presedan. U tom smislu me nagrada iznenadila, pošto sam ipak izvan matičnog

toka srpske kulture, i u kulturnom i u političkom smislu, izvan državnih granica, u zagraničnom prostoru. S napomenom da je prošlogodišnji dobitnik ove nagrade Ranko Jovović, srpski pjesnik iz Crne Gore. Svi mi koji pišemo srpskim jezikom pripadamo srpskoj književnosti, bez obzira gdje živjeli. Pritom mislim i na onu klasičnu dijasporu i na nas koji smo novom preraspodjelom granica ostali izvan svog matičnog kulturnog prostora. Ne sporim, međutim, ni dvojnu ili višestruku pripadnost istog pisca različitim nacionalnim kulturama."

PRAXIS NA INTERNETU

Digitalizacija časopisa *Praxis* i dokumenata proizašlih iz Korčulanske škole, predstavljena sredinom oktobra u Zagrebu, pokrenuta je 2014. godine, pedeset godina od njihova pokretanja i četrdeset od gašenja. Praksisovac i umirovljeni profesor ekonomije Ante Lešaja pokrenuo je prikupljanje materijala, kako kaže, ne da bi "muzealizirao" ovo produktivno razdoblje jugoslavenske filozofske i sociološke misli, nego s ciljem olakšavanja dostupnosti osnovne građe, izvornih tekstova i dokumenata za istraživačke potrebe: "Dominirajuća politika isključivosti 1990-ih u Hrvatskoj, ali i u ostalim osamostaljenim dijelovima Jugoslavije, kao dio i rezultat radikalnog socijalnog prevrata, također je bio jedan od razloga da ustrajem u prikupljanju i dokumentarističkom sređivanju građe".

Za Dejana Jovića *Praxis* je dokaz da je 1960-ih i 1970-ih godina postojala živa rasprava o interpretaciji marksizma na koju ni sam partijski vrh nije mogao ostati ravnodušan. "Rasprialjalo se o tome što je zapravo marksistička ideja, i ta debata postojala je stalno unutar političke elite. Treba naglasiti i da je vladao ogroman strah da se Jugoslaviju ne proglaši revolucionističkom zemljom. Bio je to strah od etikete revolucionista koja bi mogla doći od Sovjetskog Saveza. Ta bitka o tome tko je revolucionist bila je trajna i u tom kontekstu treba promatrati Titov odnos prema alternativnoj interpretaciji marksizma", kazao je Jović. Digitalizaciju ove iznimno važne građe koja je bila disperzirana i stoga teško dostupna široj javnosti, proveli su Tomislav Medak iz Multimedijalnog insti-

tuta (MAMA) te Nikola Mokrović, Jana Hodžić, Ivan Zidarević i Josip Humjan iz Documente – Centra za suočavanje s prošlošću. Arhiva obuhvaća sva izdanja svih edicija *Praxis*, sve brojeve časopisa *Pogledi* i nekolicinu zbornika koji su utrli put *Praxisu*, službene dokumente časopisa i Škole, članke iz znanstvene periodike i medija u kojima je riječ o *Praxis* orientaciji te izbor obimnijih radova koji o njoj govore. Objavljinjem ove digitalne zbirke želi se potaknuti daljnje prikupljanje materijala relevantnih za proučavanje *Praxis* orientacije, a objavljenoj gradi možete pristupiti na njihovoj službenoj stranici koju možete pronaći na linku <https://praxis.memoryoftheworld.org/>.

NAŠE NOVE KOMŠIJE

Izložba "Vienna/Serbia RAW – Naše nove komšije", rezultat fotografskih i video radionica održanih u maju i junu ove godine s migrantima u Subotici, Beogradu i Beču, otvorena je u Beogradu, u suradnji kolektiva *Belgrade Raw* i *BLOCKFREI*. Radionice su bile bazirane na umjetničkoj praksi fotografskog kolektiva *Belgrade Raw* iz Srbije, u suradnji sa organizacijom iz Beča *BLOCKFREI*, a u radu je sudjelovao i istaknuti redatelj dokumentarnih filmova mlađe generacije Srđan Keća.

Kolektiv *Belgrade Raw* istovremeno je istraživao i reakcije okoline u kojoj se izbjeglice nalaze, određujući taj aspekt kao odlučujući za utvrđivanje njihove pozicije u novom društvu. Projekt koristi dokumentarnu fotografiju u kontekstu bavljenja jednom od najrelevantnijih političko-društvenih tema današnjice – temom izbjeglica, koja je zajednička za obje zemlje – Srbiju i Austriju, a cilj je da poveća vidljivost i unaprijedi svijesti o njihovom postojanju, kulturama iz kojih dolaze, kao i o svakodnevnim problemima sa kojima se suočavaju. Izložba će Nakon Beograda biti prikazana u novembru i u javnom prostoru u Beču.

ŠERBEDŽIJI ZLATNI LOVOROV VIJENAC

Najznačajnije priznanje Internacionalnog teatarskog festivala MESS, Zlatni lovorov vijenac za doprinos umjetnosti teatra, dodijeljeno je Radi Šerbedžiji. Tom prilikom poznati glumac je rekao da je najveći vrhunac umjetnosti koji je doživio tokom karijere bio "sarajevski teatar za vrijeme rata, njegovi umjetnici, glumci i svi ostali".

"To je vrhunac što jedan umjetnik može učiniti, jedna hrabrost koja se živi, hrabrost koja se ne glumi, jedna pamet, jedan bunt, otpor. To je znak

što čovjek u umjetnosti mora učiniti. Vrhunac je dati cijelog sebe, svoju ličnost, hrabrost, pa ako treba i život, za umjetnost i za istinu", rekao je Šerbedžija primajući 10. oktobra u Narodnom pozorištu nagradu Direkcije MESS-a.

Direktor MESS-a Dino Mustafić rekao je, uručujući Šerbedžiji nagradu, da ga je prvi put gledao kao srednjoškolac i da se sjeća da se "smrznuo, što od njegove glume, što od zime koja je tada bila". "Rade je oduvijek bio pozorišna senzacija u koju ste gledali čak i kad drugi glumac na sceni ima repliku", rekao je Mustafić i izrazio nadu da sarajevska publika neće ponovo čekati Šerbedžiju 25 godina. Komplimente Šerbedžiji uputio je i njegov kolega Josip Pejaković, ističući da je "Rade najbolja verzija srpsko-hrvatskog glumca". "U životu nisam sreo čovjeka koji troši više energije na prijatelje. Ako bi se nekome u teatru zahvalio to bi bio Rade, jer me je upravo on izvukao iz ovog teatarskog sivila", rekao je Pejaković.

PREMINUO MILORAD EKMEČIĆ

Smrt povjesničara Milorada Ekmečića u hrvatskim medijima je prošla, uz časne iznimke, gotovo nezamjećeno, pa donosimo osnovne generalije o čovjeku koji je napisao knjigu "Između klanja i oranja. Istorija Srba u novom veku (1492–1992)".

Ekmečić je rođen 4. oktobra 1928. godine u Prebilovcima, općina Čapljina, u Hercegovini. Rat je proveo u zavičaju do 1943. godine, gdje su 6. avgusta 1941. godine ustaše u jamu Golubinka kod Šurmanaca bacile tijela više od 600 pobijenih, ali i živih, Srba, među kojima su mnogi bili iz kuće Ekmečića. Poslije završene osnovne škole u Čapljinu i gimnazije u Mostaru diplomirao je povijest u Zagrebu, da bi iste 1952. bio izabran za asistenta na Filozofskom fakultetu u Sarajevu, na kojem je radio do 1992. godine. Proveo je godinu dana na istraživačkom radu u arhivima u Zagrebu, Beogradu, Zadru, kao i nekoliko mjeseci u Beču, pa u SAD-u, gdje je bio i profesor.

Doktorsku dizertaciju „Ustanak u Bosni 1875–1878. obranio je 1958. godine na Sveučilištu u Zagrebu. Dosad je objavljena u tri izdanja uz prijevod na njemački jezik. Nakon specijalizacije u SAD-u, nastavio je s radom na Filozofskom fakultetu u Sarajevu sve do izbijanja građanskog rata 1992. godine. U maju 1992. uhapsile su ga muslimanske "Zelene beretke", da bi zajedno s porodicom iz kućnog pritvora uspio pobjeći na teritorij Republike Srpske. Nakon toga je od septembra 1992. do penzioniranja 1994. bio redovni profesor Filozofskog fakulteta u Beogradu. Za dopisnog člana Akademije nauka i umjetnosti BiH izabran 1973, a za redovnog 1981. godine.

Posljednjih godina života usredotočen na povijest srpskog naroda, profesor Ekmečić je objavio sintezu "Između klanja i oranja. Istorija Srba u novom veku (1492–1992)", pozajmivši ovaj naslov od Ivo Andrića, koji je u tim riječima sažeо istoriju jednog naroda. Autor je desetak knjiga, opsežnih, sintetičkih studija i više od tri stotine naučnih radova. Za rad je nagrađivan 27-julskom nagradom BiH, nagradom ZAVNOBIH-a, Specijalnom Vukovom nagradom, nagradom "Vladimir Ćorović", nagradom „Pečat vremena“ za nauku i društvenu teoriju, nagradom Srpske književne zadruge za životno djelo i Kočićevom nagradom. Za dvotomnu studiju "Stvaranje Jugoslavije 1790–1918", objavljenu 1989. godine, dobio je nagradu tjednika NIN za nauku i publicistiku.

Bio je nosilac Ordena časti sa zlatnim zracima Republike Srpske i Ordena Svetog Save I stepena, i Ordena Svetog Save.

ARSEN DEDIĆ (1938 – 2015)

ČOVJEK ISPRED VREMENA

Djelovaće neobično da se baš u ovom mediju iskaže, ali zato upravo i treba tu reći. Arsen Dedić, naime, bio je dokaz u svakom smislu, kako je i koliko je neke ljudi, neke izrazite individue u ovoj nesretnoj kulturi apsolutno nemoguće staviti u jednu – bilo koju od dvije grupe po čijoj se liniji ovdje sve razgraničava i dijeli.

Moglo se pokušati, i bogami se i pokušavalo: odvojiti ga, recimo, i sasvim neizbjegivo *vo vremja ono*, isključiti iz nacionalne kulture, pa poslije i protiv volje same nacionalističke hegemonije, opet ga “primiti” i pretvoriti u nacionalnog umjetnika. Ili – pošto je ovdje malo nevinih – pokušati ga, privatno, kako to rade razni iz nekad konstitucionalnog naroda, “vratiti” na silu pod vlastitu etničku crtu – tamo gdje po porijeklu (a to ovi tvrdokorni gubitnici “znaju” bez i trena sumnje) on “pripada”.

Može se i moglo se sve to. Ali stvari, na nesreću i jednih i drugih, stoje drugačije – svako, makar s mrvom, ma i najmanjom nijansom osjećaja za istinu, svako s najbazičnjim osjećajem za pravedno i stvarno, naprosto zna da bi se već u apriornom hipotetičkom, misaonom pokušaju takvog prisvajanja istoga trena počinilo nasilje nad ovom kompleksnom ličnošću koju smo upravo nepovratno izgubili.

Odredimo se i ovdje još dalje: ovakva nemogućnost odvajanja/prisvajanja/asimilacije/”vraćanja” nije nešto što se onda automatski može širiti na svakoga i sve kao pravilo. Ima i bilo je ljudi i pojave koji su, kakvim god putevima, historijskim, kulturnim i privatnim, relativno lako bili i jesu svedljivi na pripadnost jednoj od kultura ili etnija ovih (trajno eufemistički zvanih) “prostora” i u tome često nije bilo loših konotacija. Lako često, da se ne šalimo, i jest. No vrsta otpora samog djela, opusa, pa tek onda i konkretnog stvarajućeg subjekta da se prikloni i svrsta u samo jednu od kategorija kojom operiraju kulture u kojima pitanje etničke i nacionalne pripadnosti *per definitionem* rezultira nasiljem, umnim ili fizičkim, nad pojedincem i nad njegovim izborima najprije, odbijanje pristajanja da se bude *samo jedno* u kulturi i ideologiji maligne i uništavateljske isključivosti, sve to Arsenu Dediću bilo je upravo prirođeno, teklo spontano sa njegove kulturne i umjetničke širine – a da to odbijanje – unatoč uskosti ovih što zlobno i zlonamjerno mrmljuju kako se on “odrekao svoga” ili se toga čak “stidio” – nije oduzimalo ništa od svih, redom traumatskih, pripadnosti koje je u sebi nosio naš najveći šansonjer uopće. Samo skučeni i zli, primitivni i nedobronamjerni nisu u stanju da to vide.

A to da je u jednom trenutku sam autor sputio glavu da bi je sačuvao u historijskom, ubilačkom nevremenu – u ime onoga što nam je ostavio u nasljeđstvu, u amanet, trebalo bi biti blagonakloniji, imati sada na rastanku više razumijevanja i za te i takve izbore.

Umori se čovjek brzo (pa sve brže nekako, čini se) od ovoga natezanja špage s te dvije stalne strane podjela. I naljuti se odmah jer, za razliku od sretnijih zemalja, sada umjesto da se tuguje za velikim umjetnikom, ovdje se i u in memoriamima mora određivati spram te vječne i daveće uskosti podjela.

Utjeha (ako je to i ako je ima), možda je, kao i inače, jedino u nadi: da će jednoga dana i Arsenu pripasti ono što pripada velikim umjetnicima. Da će jednoga dana zlosti i mržnja stati a ostati jedino važno: pjesme, stihovi, i pjevani i napisani, melodije i harmonije, pjesmarica po kojoj toliki od nas žive ili uče živjeti, mnogo decenija već evo. Možda će se tada tek moći napisati i ovi, “obični”, biografski podaci:

“Arsenije Dedić, sin Milutinov, rođen u Šibeniku 28.jula 1938. – umro u Zagrebu, 17. avgusta 2015. Najveći hrvatski i jugoslavenski kantautor”.

Samo onoga dana kad ovako sročen i pročitan podatak, umjesto stisnutih očiju i iskrivljenih, zgrčenih usta, bude izazvao osjećaj lišen svake primisli – ovdje će biti sreće. Tome budućem vremenu, makar i utopijskom, učile su me i učile su nas Arsenove pjesme.

One su naime već odavno *tamo* – mi kasnimo.

Đorđe Matić

Izbjeglice u Tovarniku / snimio: Hrvoje Polan, 21. 09. 2015.

**GORAN BABIĆ / ŽIVKO BJELANOVIĆ / GORAN BORKOVIĆ / DRAGANA BOŠNJAK
MILOŠ ĐURĐEVIĆ / DUŠAN IVANIĆ / TOMISLAV JAKIĆ / NENAD JOVANOVIĆ / VIRNA KARLIĆ
DARKO KOVAC / MLADEN LESKOVAC / ŽELJKO LUKETIĆ / DRAGAN MARKOVINA / ĐORĐE MATIĆ
IGOR MRKALJ / HRVOJE POLAN / NATAŠA PUŠKAR / IGOR RUŽIĆ / DARA SEKULIĆ / SANJA ŠAKIĆ
SINIŠA TATALOVIĆ / MLADEN VESKOVIĆ / ČEDOMIR VIŠNJIĆ / BORIS VRGA / LJILJANA VUKAŠINOVIĆ**

АУТОРИ

IZBJEGLICE IZ TOVARNIKA, SNIMIO: HRVOJE POLAN, 21. 09. 2015.

